BOGDÁN LÁSZLÓ — **SZENTGYÖRGYI DEMOKRITUS**

„Talán titokban maradna örökre, ha ezt fel nem írnám. De nem hallgathatok el egy macskavágásnyi dolgot sem."

(Hermányi Dienes József)

Te vagy Mircea?

Vala Szentgyörgyön 1956 tájban — mely év egyéb eseményekről is köztudottan nevezetes, amint az a nagykönyvben és már (fehér) könyvekben példásan írva vagyon — egy Péteri A. Ștefan (az-az Péteri S. István) nevű elvtárs, no, nem is annyira gonosz, inkább házsártos néptanácsi dolgozó, akitől, midőn az esti licemban — ahová saját fejlődése érdekében fújta bé a történelmi szél — a hetedik osztály-béli román irodalomvizsgán azt kérdezé egy barassói illetőségű, tréfás, de értelmes tanfelügyelő: »Jó eltárs, mi lenne, ha elzengenél nekünk egy fragmentumot, lehet egérfaroknyi hosszúságú is, a Harmadik levélből!« Hősünk azonban csak meglehetősen széles vállát vonogatá, nem úgy, mintha váltóláz gyötörné, csak mintha bolhát akart volna ugrasztani és hallgata. Addig, olyan nagyon akaratosan és olyan sokáig, hogy ez feltűnt vala másoknak is. Szesztestvére, Bodola István nevű tanár, aki ugyancsak ott szundikála a bizottságban (pártfeladat az pártfeladat!) a csendre riada fel és gondolkodás nélkül súgni kezde: »Tu ești Mircea!« —, hátha felkapná a többit, formaliter egy sorocskányit legalább, hogy átengedhessék a hetedik osztálybéli vizsgán, hogy mehessen tovább nyolcadikba, kilencedikbe, tizedikbe, és azután ki tudja, egyetemre is, hiszen jó „eltárs" különben, egészséges népi káder. Már mindenki hallá, végül Péteri S. István is, legutolsónak ő, nem feledhetjük azért, minden erénye mellett kissé siket vala. Annál inkább felhorkana a Mircseázásra.

— Ne mind tessék vélem viccelődni, tanár eltárs, mán hogy lehetnék én Mircsa, ha le es fordítják, én akkor es Ștefan vagyok, hát sze' maga es jól tuggya, ki vagyok én, vagy már elfelejtetted vón, kedves druszám?!

A bizottság derült, ha nem is nagyon mutatá, és ezzel elválának egymástól, ha nem is örökre — hogy örömmel-é, nem kell találgatni —, Péteri a maga konokságának örülvén fölösen megint, a tanári kar ugyanezen derülvén, mint ahogyan ez az erdélyi nyomorúságos életünkben is annyiszor megtörténik vala. Másnap persze jöve az ukáz telefonon: »átengedni!«, s a barassói elnök — orra lévén mástól fokhagymás —, IGENt mondott. Péteri S. István — minden jó s nem is bizonyos, hogy a vége lészen a legszebb — 1965-ben diplomázott jogtudományokból, de akkorra már a szakszervezetek keretében tevékenykede, elnyelé lassan őtöt is a romániai káderek elefánttemetője... De 1989-ik esztendejében az Úrnak, karácsony előtt fordula egy nagyot drága hazánkban a történelem kereke, s így lőn azután, hogy Péteri S. István ma — mint a cseausiszta rendszer egyik félreállítotija, kárvallottja, sőt áldozata! — a szabad szakszervezetek egyik vezetőjeként pöffeszkedik s tiltakozó felvonulásokon meglehetős formájú kezét viszontag felemelve vöröslő feje fölé, sztenori hangon bőgi, túlharsogván mindenkit: »munkásököl vasököl« s »Jos cu toții!«* s a felharsanó kórusnak vigyorogván egyet, láthatólag önnön magával igen-igen elégedett...

Végre úgy néz ki, megtalálta a helyét!

* Le mindenkivel!

Az oszlop, az ezredes, az örmény konyak és a hosszú álom

Világutazó barátom meséli: „...már kivérzett a mulatság. Kívülállók ezt nem vették volna észre, de én láttam, hogy már fogytán az ital, még tíz perc, és minden üveg kiürül, még öt, s a poharak is, aztán már mindenki azt nézi, merre indulhatna el a szomorú szemű kárpátaljai éjszakába...

Az egyik házigazda most állott fel a székről, kissé imbolyogva a klasszicista stílben épülő hatalmas oszlophoz ment, amelyik a teremnek is beillő szobát tagolta két, majdnem egyforma részre és jól érthetően azt mondotta oroszul: »ezredes elvtárs, fogytán az ital, momentán nem tudna kisegíteni valamivel...«

Senki nem figyelt a jelenetre, a társaság már elérte ama szomorú színvonalat, amikor mindenki egyszerre beszél és senki senkire nem figyel, csak fújja, ismétli, variálja a magáét. Engem egy kövér hölgy ragadott karon és végtelen ömlengésekbe kezdett az ő munkásosztályuk hihetetlenül képtelen helyzetéről. »Én menni külföld, portable haza« — suttogtam a fülébe, hogy elképesszem. Egyszerre csengettek. Az ajtó kinyílott és egy kiskatona jelent meg, kezében két üveg örmény konyakkal. (Ez annál is furcsább volt, mert a Birodalomban mostanság nem nagyon lehet italhoz jutni.) »Az ezredes elvtárs küldi és további jó mulatságot kíván!« — hadarta, és letéve az üveget az asztalra, mielőtt még legalább cigarettával megkínálhatták volna, kifordult az ajtón.

A mulatság, mint egy átmenetileg kifulladó Moszkvics, újra beindult.

Ez igen, gondoltam azonnal, amikor megérjük, hogy a szabad szekuritáté is ennyire gáláns lesz mivelünk... Persze az ő érdekük is lenne az ilyesfajta megoldás, hiszen, ha van ital, folytatódik a mulatság, és hallgathatják tovább vigan le a terveinket. Természetesen ugye csak akkor, ha nincsen jobb dolguk...

Ez igen, tántorgott felém a pesti szociológus és megígérte, hogy ha ideje lesz, tanulmányt fog írni a kelet-középeurópai titkosszolgálatok lélektanáról, csak az a helyzet, hogy nincsen nagyon ideje, innen Mexikóba megy egy értelmiségi találkozóra, majd Las Vegasba egy másikra, Brüsszelbe egy harmadikra, lehet, hogy Salzburgba egy negyedikre már el sem fog jutni, de szerencsére már elégszer járt Ausztriában...

Aztán elaludt.

Néhány perc múlva, beverve egy nagy pohár örmény konyakot — valamivel jobb, mint a Bachus, de nem sokkal! — én is követtem. Lehet, hogy ezt az egészet álmodtam volna az Úr 1991-ik esztendejének hosszú és iszonyatosan hideg telén?!?"

KIRÁLY LÁSZLÓ

A FENYEGETÉS

huszonöt sort mert erről lenne szó
— nézem kétségbeesetten a papírlapot mely
akár egy üres ház még most is annyi év után
kong csak félelmesen s mintha fenyegetne

gyermek maradtam — rémüldözöm — aki
kígyókkal álmodik amikor elbújni szeretne
nehéz másnapok elől szepegőn remélve
sohasem jön el a reggel

csakhogy a reggel eljön mint a háborúk
mért nem töltöm meg hát e halott ürességet
derűs férfias határozott
szerelmetes léha krikszkrakszokkal

lenne csak egy szélmalmom azzal jászanék
szélként mely száll a csatornák fölött
átbukik hegygerinceken országhatáron
vizet fodroz sárkányt s szerelmes sörényt
lenget

fölkavarja a szemetet

ezt álmodja a gyermek aki
egyre ritkábban felejti hogy közben nagyra nőtt

és nincs szélmalom és nem vagyok szél
— és szemét szemét az ablakom előtt

PALOCSAY ZSIGMOND

OKTALAN SIRATÓ

Malackám, Malackám — rózsás kincsem;
ólban, kondában párod nincsen.
Te való udvarom klánétása — pikulása;
kosztod kántálva, visibálva
früstök-tájt hevesen követelted,
— és most itt fekszel meggebedten,
kukán a fűben.

Ó, ó, te főtelen;
te süt-telen, **te hűtlen;**
ha tudnád, hogy magaddal mit vittél el!
— kamrámtól, nyársamtól mit vettél el!

Kéményem — újév tájt —
füstjét majd hasztalan elherdálja;
drótostóttal drótoztatott
káposztásfazakam sutban állva
beleszokik a hallgatásba,
hisz dagadót, tőteléket
nem rotyogtat benne
a savanyú tanyasi gazda,
aki ciberét — árvagulyást kanalazva,
sűrűn gondol rád, mennyben hízó
(angyalt — böjtön — szörnyen kínzó),
kondorfarkú szép malackám.

Ó, ó ——— Maszlagot? Mit legeltél?
——— Bürköt? Beléndeket ettél?!

Három kutyám köréd állva
déli koncertedet várja (?!)

Furán nyüszögnek meg rínak!
— jobb receptet ők se írnak.

Lábad-füled húzzák-nyúzzák;
szájadról a habot nyalják.

Ebből elég! Hol a zsákom?!
Kincsem **el kell parentálnom.**

*

Szummog a szél — sorunk halad;
Tarka Bella le-lemarad.
Ő hurcolja a szerszámot:
kurta gyalogsági ásót.

Kecskés Bérce ma sincs messze,
mégis lóg a kutya nyelve.

Pirókám ir szetter — hárászkendős.
Dobi úr **elegáns — hisz** nyakkendős.

*

ÁSSATOK! — zúgom a nyárfák alatt.
Dünnyögés, hantolás reám maradt.

Nyulat ugratott
— hajkurász három ebem
——— lám, lám: kártérítnek nekem!

*

Inal a tapsi — **messze jár —,**
marad a bánat
(kását majszoltat — porcot rágat);

ülök a tornácon — kiskapum nyitva;
falkám befarol nyüszögve — futva.

Nem a nyulat? Malacom hozzák-nyúzzák;
farkát cibálják — gyomrozzák-gyúrják.

Kuss! — a jóságát! **Mindhárom** lökött?!
Mi dolog, baggatni kékülő dögöt?!

*

Veszem a nagy ásót — nyugodhatsz helyben;
Malackám, új sírod **ásom a kertben.**
Nefelejcs, árvácska akad itt elég
——— sajog a reumás, köszvényes derék.

Pipámért indulok, s mikor jövök vissza
——— Úristen! ——— Mit látok?
Rózsás kincsem **issza**
vályúból a savót
——— amit ett: kibányta;
KANKUSFÜVEK BÓDÍTOTTÁK
FÉLIG TÚLVILÁGBA.

Elkámpult, elájult
— megszédült a lelkem

——— Három malacdoktor-kutyám
büszkén ül a telken.

SZABÓ GYULA

Két század egy buborék? 3.

A királyság hatalmi csúcsa körül a magyarországi társadalom két felső csúcsköre a főpapság és a főnemesség. A katolikus főpapság szorosan egybe van forrva a katolikus dinasztiával. A szintén katolikus főnemesség ugyancsak szorosan egybefonódik a katolikus uralkodóházzal. A katolicizmus az uralkodó hit az országban, egyháza uralkodó egyház, s a kötődés az idegen udvarhoz annál erősebb, mivel „a felekezeti szellem akkor még nagyon erős volt s katholikusoknál és protestánsoknál erősebb a nemzeti érzületnél".

Nem kevésbé köti a főnemességet a királyi udvarhoz az ország politikai súlyvesztéséből eredő helyzet. *Az önálló állami élet hiánya* — amint „útikönyvünk" egyik fejezete külön is kiemeli —, az ország valóságos függetlenségének elvesztése jelentősen beszűkítette a főurak országvezetési-államhatalmi súlyának körét, s miután „a magyar belső politika kérdésében is a német miniszterek tanácsa dönt" a királyi udvarban, a helyzet ellensúlyozásaképpen, a hatalomból való nagyobb részesedés végett is a királyi hatalom közelébe kellett húzódniuk a magyar főuraknak.

De oda kellett húzódniuk akkor is, ha főnemesi mivoltukban művelt arisztokraták kívántak lenni, „minthogy a magyar nemzet egyénisége műveltségben s irodalomban ki nem fejlett", „a nemzetnek magának határozott kulturai egyénisége" nem volt, s ennek folytán „műveltségőket idegen irodalmakból, idegen társaságban szerezték".

Magyar királyi udvar azonban nem volt Magyarországon, az csak az ország határain kívül, Bécsben volt, következésképp a magyar főuraknak ki kellett kocsikázniuk az országból ahhoz, hogy országuk királyának udvarában, udvari körében lehessenek. Az országgyűlési posztulátumok-követelések hiába ismételgették a gyér pozsonyi üléseken másfél évtizeden keresztül — 1741-től 1764-ig —, hogy „a királyné az országban lakjék", hiába állt ez a kérés a hosszú lajstrom pontjai között az első helyen azzal az alátámasztással, hogy „a pozsonyi és budai palota már helyre van állítva", hasonlóképpen hiába kérték mindjárt a második helyen, hogy „Budán tartson országgyűlést, mert Budán és Pesten már elég épület van", az „anya"-királynőnek mindez „alkalmatlan volt", nem kívánta a lakást sem Budán, sem Pozsonyban, még az országgyűlést sem óhajtotta Pozsonyból Budára költöztetni, s ennélfogva Buda mint országszékhely továbbra is csaknem úgy „oda" volt, mint a török világban, melynek az elején, kétszáz évvel Mária Terézia Regnuma előtt, Bornemisza Péter keseregte a búcsúját, hogy vajon mikor lesz jó Budán lakása.

●

A posztulátumok maradtak a diéták aktáiban, a főurak, a mágnások pedig mentek ki az országból Bécsbe, annál könnyebben, minél jobban „udvarába édesgette" őket a királynő. A „költözés" együtt járt azzal, hogy „az idegen műveltség, a német nyelv elterjedt, a nemzeti érzület gyengült". A szellemi „forspontos" így kalauzol a bárók, grófok, hercegek nyomában a császárváros németesítő-elnemzetietlenítő világába: „Az udvar tervszerűen csábítja a magyar urakat Bécsbe s ezek seregesen tódulnak oda. Egyiknek sem föltett szándéka a nemzetétől való elidegenedés, az elnémetesedés. Eleinte az idegen nyelvet csak azért tanulják meg, hogy a német udvarhoz és városhoz alkalmazkodjanak. A német és franczia nyelv ismerete nélkülözhetetlen volt a politikusra nézve, a fejedelem s az uralkodóház tagjai miatt is... Műveltségőket idegen irodalmakból, idegen társaságban szerezték. Idegen eszmekörbe léptek s előbb gondolkozásuk s azután nyelvők lett idegen... Így idegenednek el eleinte a Bécsben élő főurak; azután ezek után indulva a többiek is. A főnemesség nem használja többé nemzete nyelvét... Ez az oka a nemesség gyors s majdnem általános elnémetesedésnek a XVIII. században s e század elején."Egy ország elnemzetietlenítésének és beolvasztásának a kútfeje Schönbrunn volt, a „szép kútnál" díszelgő Habsburg-palota, ahol a magyar király úgy kedvelte a lakást, hogy magyar királyi mivoltában „nemcsak nem volt a nemzet egyéniségének legfőbb képviselője, de még közösségben sem érezte magát vele s nem önállóságának fenntartására törekedett, hanem arra, hogy egy nagyobb egészbe olvassza be". A legfőbb kötelék, ami a Habsburg-uralkodót mint magyar királyt Magyarországhoz fűzte, a dinasztikus-birodalmi érdek. Az, hogy az országnak nem volt „nemzeti királya", az idegen dinasztiának e pusztán dinasztikus „köteléke" által lett nemzetlétet fojtogató vész. Horvát Istvánban nemcsak Árpád-ősiséges kesergés és kárhoztatás volt az, amikor így forrt a Habsburg-ház ellen: „Kárhoztatom a napot, melyen Magyarország a Habsburgi... uralkodó házzal összeségorosodott. Ez a nap koholta fő veszélyünket; ez a nap váltotta fel a nemze-

Folytatása a 4—5. oldalon

BÁLINT TIBOR

Példázat a sziklára épített házakról

Mikor bontani kezdték a *Felhővárt*, és a fuvaros Paligyuri József gulyáslevesébe belehullott az alacsony mennyezet vakolata, a lakók már tudtak, hogy ennek nem lesz jó a vége, mert Sánta Mari, akit a román diákok egymás között Santa Mariának neveztek, fölmegy a tetőre, a kőkereszthez, s onnan szórja majd átkait a pártra és a rombolókra, mihelyt azok megjelennek a Sánc alatt. Meg kellene hát fontolnia a hatóságnak, hogy mit cselekszik, mondották, hiszen a Mari átka fog, mivel nemcsak a szeretkezés mesterségét tanulta ki a *Tanítók háza* mögött s szerzett később munkakönyvet a Búza utcában, de az ölelkezés sebesültjeinek a gyógyítása mellett a vajákoláshoz is ért, s néhány kuruzsló szavától már kimered s ónszürkévé válik a megátkozottak szeme, mint a főtt potykáé; vagy epegörcstől, nyavalyatöréstől kezd fetrengeni a szerencsétlen, esetleg orbánc, kék pokolvar borítja el a testét; sőt elveszítheti azt is, aki számára a legkedvesebb: anyját, gyermekét, feleségét...

A bútorszállító fuvaros csuklóján még ott feszült a leszorító szíj; miközben hatalmasan az asztal fölé hajolt, az arca is egyre merevebb lett a lassúló rágás alatt; odakünn egymással tülekedve leskelődtek be a sofőrök, gépkezelők, s hangosan röhögtek a könnyező őriáson, akinek a fogai között homok és mészkősziklákat, oly kérdés, amelyre Sánta Mari sem tudott felelni; csak a történész adhatott volna felvilágosítást, s ő is úgy, mintha lobogó lángok közül kapkodta volna ki a hiteles okiratokat, szétvarizsálva a tüzet, hogy utána évtizedekig megfeszített képzeletének a betűivel egészítse ki az elszenesedett félmondatokat. I. József halála után III. Károly vette át az uralkodást, és ekkor Szamosvár életében új korszak kezdődött várvédelmi rendszere átalakulásával, ami a katonás szigorú, háborúhoz szokott fejedelem műve. Elrendelte, hogy a város a vár leromlott falait építtesse újra, a kör- és elővédfalakat és a külső fa- és földerődöket (paladis) erősíttesse meg, s itt, a *Kőmál* szikla csúcsán új sáncokat építtetett, katonai lakóházakkal és ágyútelep-hellyel. Csáky János főispán és Lukács József szenátor a hivatalos összeírás során számba vette a várat is, amelynek akkori neve ÚJ KATONAI KAZÁRMA volt, s építtetett vala kőből, zsendelyfedéllel: egy fedél alatt van nyolc szoba, melynek hossza-széle egyenlő, s mindenik üvegablakkal s jó német kemencével van ellátva; ide tartozik még négy konyha, két árnyékszék, az északi részben két bolthajtásos borospince s a tiszti épületben zsendellyel fedett hat szoba...

A Felhővárat 1716-ban kezdték építeni, a város ritka jó bort termő szőlőhegyén, a Kőmál*látjuk-e a többit, vagy halálnak esünk a körmei közé?...*"

A városnak a Felhővár építése helyet, pénzt, munkát összeszámítva, 25 000 forintnál többe került. E sáncvár eredeti rendeltetése az volt, hogy a polgárságot megkímélje a katonatartástól; némileg ez mentette, hogy a birtokosoktól jogtalanul, önkényesen, kárpótlás nélkül elvették földjeiket, hogy a sáncok és lakóházak a város pénzén épültek, s később is annak hozzájárulásával tartották fenn; de a fő cél nem ez volt, hiszen a vár fekvése, az állandó katonai őrség, az épületeket az ágyúk, a lőpor s a fegyverek uralkodó helyévé változtatta, s ott a katonai hatalom a polgársággal szemben támadási pontot keresett és talált: a kelet-déli sáncorom városnak szegzett ágyúi, melyeket a fejedelmek és a katonaság ünnepei alkalmával szoktak *örömlövésre* használni, állandó fenyegetés volt a polgárok szabadsága ellen. Az a katona — mondja a történész —, aki éjen át mellhez tartott fegyverrel a sáncormokon végig őrt jár, s midőn az óra rátelt, felváltásra jelt kiált, soha nem akadályozta meg az ott tanyázó katonaságot össze a szomszéd szőlőbirtokosoknak okozott szőlő-, veteményés gyümölcskártételben, télen a karók, gyepük éghető anyagának elhordásában; a vár tehát állandó békétlenség forrása volt a katonai és a polgári hatóság között.

Most nyár volt, forró nyár, s bár a lakókat már a tavaszon fölszólították, hogy hurcolkodjanak át az alsóbb sorokból a békási szükséglakásokba, amelyeket a kőművesek építettek hétvégi önkéntes munkával, senki sem mozdult; csak néztek egymásra ijedt reménykedéssel, hátha mégis történik valami, Gorgo D. Gorgo kimúlik, és az új pártvezér elállmajd a bontástól. Máskor, az alacsony kerítések fölött ellenségesen figyelve azt találgatták, vajon ki lesz az első megalkuvó, hogy Sánta Mari kilenc keddi böjttel bénává tegye, mielőtt elkezdődhetne a kálváriájuk; mielőtt a buldózerek és a hatalmas pofájú kotrógépek nekiesnek a viskóknak, és az ostromlók kifüstölik sziklaodúikból a téglaégetőket és muzsikusokat, a szajhákat és a csavargókat, a taligásokat és a koldusokat, a fiatalokat és a véneket, meg a napszámosokat, ezeket a piaci legyeket, akik reggeltől késő délutánig ott dongtak a Széchenyi tér bérházainak a falai mentén, alkalmi munkára lesve.

Tudomást szerezve a felhővári lakók makacsságáról és engedetlenségéről, a néptanács a felsőbb sürgetésre 1962 júniusában kiadta a parancsot, hogy a bontást el kell kezdeni késedelem nélkül, kíméletlenül, akár a karhatalmi erők bevetésével is, s Kicsikovszky-Micu Károly vezető aktivistát bízták meg a hurubák gyors és erélyes legereblyézésével. Mikor jelentették neki, hogy az első kijelölt házban egy férfi ül, maga a tulajdonos, s a figyelmeztető hangra, zörgetésre meg sem rezzen, hanem tovább kanalazza a levest, erélyesen intett, hogy bontsák meg fölötte a tetőt, mintha a lakás üres volna: majd csak előmászik az a nyakas bolond, ha szakadni kezd a vakolat a tányérjába, mint fővő vízbe a rongyoslaska, s akkor látni fogja, kivel akart truccolni!...

— Mi az anyád valagáért nem jöttél elő az első fölszólításra?! — üvöltött a milicista hadnagy a fuvarosra, mikor azt zárt kocsiban bevitték a parancsnokságra. — Mit képzelsz, ki vagy te, hogy ujjat mersz húzni a párttal meg az állammal, és bántalmazni azok képviselőit?!... Hitvány, szemét népség!... Akolba kéne zárni bonnyeteket!... Felelj hát, miért nem bújtál elő idejében?!...

Paligyuri sötéten nézett maga elé:

— Nekem az apám is meg a nagyapám is ott született abban a házban... Én meg tőlük örököltem...

Válaszként a kapitány lábujjhegyre emelkedve visszakézből hirtelen szájon vágta.

— Még kérkedsz is vele, hogy az anyád épp itt szotyogtatott el?! — üvöltötte elszürkülve. — Miért nem totyogott át veled a határon, hogy magyar földön vessen ki magából?!...

A fuvaros végighúzta fölrepedt ajkán az ujjai begyét, s mikor meglátta rajtuk a vért, nekiugrott a tisztnek; de az őrmester és a szakaszvezető, aki bekísérte, rávetette magát, s lerántotta a földre.

— Ti magatok fog'altátok el, és nem is olyan régen a szabad földeket, és szaporodtatok el rajtuk, mint a kolorádó-bogár! — vicsorított a fetrengő hatalmas emberre a kapitány, s a fejét ide-oda kapkodva nézte, hogyan találhatná pofán a csizmájával. — De most szétt aposlak, hallod, és legalább eggyel kevesebben lesztek!...

De bármennyire felbőszült is a kapitány, abban nem volt igaza, hogy a honfoglalás a Sánc alatt mostanában történt. Nyomozó biztosok már a múlt század elején sem tudtak a végére járni, hogy az odatelepedés mikor is kezdődött, mert a köziratokban ennek már semmi nyomát nem találták; de a történész már százötven évvel ezelőtt a Felhővár kunyhóvilágáról s élénk életéről beszélt:

A vár (a nép csak Sáncnak nevezi) a Kőmál szőlőhegy szikladombján áll, lábánál folyel a Szamos anyaága, évről évre mélyítve a kőszikla alatti medrét. Oldalában keletre termő szőlők, délre tömérdek koldusvityillló a föld színén vagy a szirt alá beásva, fekete agyaggal sikárolt vagy mésszel kifehéritett házikók, kisebb-nagyobb fehér és fekete pontok, sas- és fecskefészek gyanánt setétlenek vagy fejérlenek alá a szamosvári sétány kies terére. Aki távolról látja, nem hiszi, hogy abban emberi lények laknak, aki közelről tekinti meg, elbámul, hogy ott családostul élni nem félnek. Ahol a szirtpárkányok a hegy karéján végigvonulnak, s a szikla különböző vastagságú rétegén egymásra ereszkedve elterülnek, vagy egyes csücskék a sziklatömbből kidudorodnak: úgy vonulnak körben a sikátorok és örvények, a lépcsők és pallók, s legfelül már csak két kunyhólakó gyér lábnyoma tapossa laposra a hervadt füvet és a zörgő avart...

A földbe bele, a párkányokon végig, vagy az egyes szirtdúcok alá ásták-vésték, faragták be magukat e bátor emberek; némelyik csak egy előfalat, többen kettőt, legtöbben hármat is raktak, kőből, téglából, agyagból, deszkából, régi házak ajtaiból, ablaktábláiból, vagy fedélrészéből, sok vesszőből vagy nádból, háttal a kősziklának fektetve a hajlékot.

Mikor a Felhővár épült, akkor még szőlő lehetett ott, vagy igen gyér lakosság a hegyaljban Csak a katonaság odatelepedése után szaporodtak meg. *Az első megszállás alant, a szirt lábánál lehetett, s a nyomor növekedésével lassan húzódtak föllebb és föllebb a szegényebbek, akiknek testükön és lelkükön kívül egyebük sem volt, s egyéb és több nem is kellett, mint egy kis hajlék, ahol meghúzódhassanak; egy élő sír, ahova a társadalom elől nyomorukkal eltemetkezhessenek. Csak a nagy nyomor vihette rá őket, hogy otthont ily hajmeresztő magasságban keressenek, s örökös életveszélytől fenyegetve rettegésben éljenek. Mikor a tanács nyomoztatta azoktól, akik a lakóházaikat elvesztették, kitűnt, hogy lakhelyet egy sem vett, sem nem kapta a várostól, legföljebb a városnak fizettek valami csekély árat érte. De többnyire annak elnézéséből, önfejükből foglalták el, s a sziklákba egy-egy lyukat vágván, ott vonultak meg, s lakhelyet maguk csináltak maguknak.*

E kősziklát az 1831-iki nagy esőzésekkor lakóival együtt iszonyú veszély fenyegette. A város szemlére kirendelt királybirája megdöbbentően írja le ezt az augusztus 10-én a királyi Kormányszékhez intézett levelében. A Felhővár vagy Sánc oldala — úgymond — meg van lyuggatva apró, sűrű épületekkel, annyira, hogy nagyobb része közelget a lesüllyedéshez, lakosit minden percben végpusztulással fenyegetve. Ennek oka a házikók építése által meglyuggatott kősziklának és az alányomuló földnek a meggyöngítése, természeti rendes fekvésökből kimozdítása. Hozzájárul a nagy záporral lehullott húzamos esőzés, s ezzel a földnek megtorhulása... Minthogy a múlt éjjel is roppant nagyságú föld süllyedvén le magára hagyta a felette álló épületeket, huszonnyolc házacska összeomlott, részint összehasadozott, úgy hogy azokban életveszély nélkül lakni nem lehet...

Sánta Mária Magdolnának már izzott a teste a pongyola alatt, de még oly messze volt a kereszt, oly magasan, mint a megfeszítetté a *Koponyák hegyén*, s neki mégis el kellett jutnia oda, hogy eljátssza e tragikomédia nagyjelenetét. Mihelyt megpillantotta odalent a gépeket és a kiáltozó házbontókat, úgy érezte, meg kell tennie ezt, hivatása van rá a sorstól, tehát nem a maga akaratát cselekszi, hanem e nyomorultakét, akiket védelmez, gyógyít, istápol, s akik között úgy osztotta szét magát eddig, hogy nem fogyatkozott meg sem testben, sem lélekben, hanem napról napra nőtt e síró tekintetűek előtt...

Ment Mari az ördögszekerek és szamártövisek között meredező ösvényen, s kapkodó gondolatai magukhoz rántották és egymásra borítottak mindent, amit megélt, látott és sejtett, sorsának bútordarabjai, edényei, képei eléje borultak életének fölfordult szekeréből. Miért kell elűzni őket innen?! — tért vissza minduntalan e háborgó kérdéshez. — Hazugság, hogy örökös rettegésben élnek, és az üreglakók csöppet sem boldogtalanabbak azoknál, akiknek a *Párt* úgy adja át a lakásokat, mint az üres betondobozokat, masnival átkötve, s elvárja tőlük, hogy hálálkodva, könnyes

SZABÓ GYULA cikkének folytatása a 3. oldalról

tiséget a koltsosodással; ez a nap forrait mérges epét ellenünk."

Korban távolabbi, történészi tárgyszerűséggel magyarázunk, Grünwald így sűríteti a bécsi „kútfej" hatalmi mibenlétét, s a nemzet életébe s átáradó „mérges epét": „Magyarország a közjogban mint önálló, független, más országok módjára nem kormányozható ország szerepel, de ha valaki Magyarországon kormányról beszélt, nem a magyar udvari kancelláriára vagy helytartótanácsra gondolt, hanem a bécsi kormányra, mely a monarchia ügyeit vezette... A király kormányzata a középkori állam szervezete szerint személyes; a kormány a király maga... Ha Magyarország önálló állam s fejedelme kizárólag az övé, nem választhatott volna más tanácsost, mint magyart. De a magyar király az országon kívül, Bécsben látott német tanácsosok környezték, akik nem csak térben álltak hozzá közelebb, hanem az állami célok és eszközök felfogása tekintetében is. Ők arra törekedtek, amire az ő fejedelmük, ők képviselték a birodalom, az egységes állam eszméjét; a magyarok e törekvések akadályai... Felhasználják s jutalmazzák, de meg is vetik őket s nem biznak bennük... Az e korszakban élt nemzedéknek... nem voltak kimagasló politikai eszméket képviselő államférfiai. Csak kancellárjai, országbirái, személynökei, főispánjai, alispánjai s más hasonló helyi nagyságai voltak az országnak, akik minden magasabb nagyravágyás nélkül meg voltak elégedve azzal a kis személyes helyi hatalommal, melyet mások felett gyakoroltak, de képtelenek voltak a nemzeti hatalom eszméjéig emelkedni. Közönséges, a nemzet süllyedését nem érző, nemzeti hősöknek nem termett emberek voltak ezek, szomorú idők és viszonyok termékei... A magyar államférfiaknak nincs politikai egyéniségök, mert nincs saját politikai tartalmuk... Ők eszközök egy magasabb hatalom kezében... Mindenre felhasználtják magokat s ép úgy aláírják az alkotmány felfüggesztését, mint visszaállítását, a német nyelv életbeléptetését ép úgy, mint a latinét, törökét, az oroszét vagy esetleg a magyarét is." E helyen már az utókori penna hegyén is van egy csepp epe, de a bécsi kormányzás valóban „mérges epe" volt a magyar nemzet életében akkor is, amikor a nemzet üdvére látszott cselekedni az országkormányzásban.

Legjátványosabb Habsburg-intézkedés a kormányzás terén a helytartótanács felállítása volt, de az „epeforralás" bőrkötése is éppen itt a legvilágosabb: „A magyar helytartótanács felállítása 1724-ben nagy haladás volt. Egy új tag ez Magyarország szervezetében, melyben az országos közigazgatás eszméje testesül meg... azt reményljük, hogy egy Magyarország területén felállított központi hatóság önállóbbá fogja tenni az ország igazgatását s csökkenteni fogja a bécsi miniszterek befolyását Magyarország ügyei e mert az ország igazgatását magyarok kezébe kerül akik ismerik az ország viszonyait s törvényeit s bizonyára jobban fogják figyelemben venni, mint az idegenek... elnöke a nádor s huszonkét tanácsosa lesz a főpapok, magnások s nemesek rendjéből"... Így állt fel III. Károly alatt ez a „nemzeti intézmény", s aztán jó négy évtized hosszán így állt fenn addig, míg nyíltan Habsburg-kézbe került: „De akik azt remélték, hogy a helytartótanács önállóbbá fogja tenni Magyarország igazgatását, csalódtak... világos, hogy nem képzelik önálló hatáskörrel felruházott hatóságnak, hanem csak tanácsnak, aki véleményt mond, de maga nem határoz... A helytartótanács így soha nem verődhetett önállóságra s ezután is a Bécsben lakó s német miniszterektől befolyásolt király elhatározásai döntöttek a legnagyobb s legapróbb ügyekben s a helytartótanács csak a Bécsből hozzá küldött királyi parancsnak kiadója volt... Mária Terézia idejében a helytartótanács kipróbált intézmény s megbízható eszköze a bécsi udvarnak... Mikor még magyar főurak, Batthyániak, Pálffyak a nádorok, akkor sincs már ok a gyanakodásra mert ezeket teljesen megnyerték. De ez is megszűnik s magyar főurat Batthiány Lajos halála után nem választanak nádorrá. Mária Terézia Albrecht szász-tescheni herczeget teszi Magyarország helytartójává s azután, mikor a nádori méltóság megint feléled, osztrák főherczegeket emelnek e hivatalba, 1791-ben Sándor Leopoldot s ennek 1795-ben bekövetkezett halála után József főherczeget."

A fa — a főnemesi családfa —, amikor még nem volt „elfajulva"-korcsosodva, teremte a „nemes gyümölcsöt": két évszázaddal azelőtt a nemzeti élet éltető csúcsai voltak az olyan családok, mint a Nádasdyak, Batthyányak, Zrínyiek, Pálffyak, Frangepának stb. Ezek a nagy családok a legzordabb történelmi viszonyok, a törökellenes, országvédő háborúk évtizedes vérvesztességei, veszedelmei, pusztításai között is be tudták kötni a nemzet életét az európai életkörbe. Magyarország „átveszi Európa intézményeit, eszméit, részt vesz a Németországból szétterjedt reformációs mozgalmaiban", nem is szólva arról, hogy családi levelezésük is éppúgy magyar nyelven folyik, mint az általuk pártfogolt-felkarolt szellemi alkotás, művelődés, irodalom. A „haladást" jelentő helytartótanács korában azonban „fokozta még a bajt Magyarország elszigeteltsége": „A XVIII. század szellemi áramlatai alig érintik a nemzet szellemét. Elmarad irodalmában, tudományában, gazdaságában s minden állami intézményében. Nem ismeri a külföld viszonyait s intézményeit, idegen országok haladása nem termékenyíti meg saját életét s nincs mértéke, mellyel saját állapotát megítélje. Irtózik minden változástól, újítástól s szelleme nem az alkotásra, hanem a létező változatlan fentartására irányúl." Mindezt betetőzte az a rohamos változás, amellyel a nemzet életében még mindig fő hatalmi súlyú főnemesi rend csaknem egészében elvesztette nemzeti mivoltát.

•

A kor kortársi érzékenységű bajpanaszolója ismét Horvát István, aki 1809. február 7-én elkeseregte a „valóban nagyembereket" kifogyását „a Magyarság közül" — az „elfajult fa" gyümölcstelenségét —, de alig aludt rá tizenkettőt, s a művelt, a „csinos" Európa képével a fejében megint csak a fákhoz

szemmel nyújtsák érte a kezüket... Őket pedig azzal ámítja, hogy ezt az *örömtanyát* a boldogság igazi tanyájává óhajtja tenni, ahonnan egy paradicsomi otthonra nyílik majd kilátás...

Mese, mese — ugyan ki veszi ezt be?! — lázadozott tovább Sánta Mária Magdolna. — Ez a szegény népség itt a Sánc alatt még betonskatulyákat sem kap, még annyit sem érdemel az államtól, és Puderes, a körzeti milicista, aki néha álmából felzörgeti és utána részegen kotorász a díványa alatt, hogy kiűzze onnan a *lárvát*, meg is mondta nemegyszer, miközben ő egy szál ingben vacogott a szoba közepén, hogy pusztulniok kell innen, mert a toronyházak nem az élősködőknek épülnek, hanem az öntudatos munkásoknak: ők pedig keressenek másutt hajlékot, szaladjanak, ki merre lát, s ne reméljenek se türelmet, se kíméletet az államtól! „Mert tudjátok, mik vagytok ti? Tolvajok és zsiványok, kurvák és csavargók, csupa szedett-vedett népség: züzalékai a szikláknak itt né, s pusztán arra valók, hogy betapossunk benneteket a földbe!" Így beszélt az a vastag derékszíjjal pántolt kukoricagomboc, hogy puffadna fel, mint a surgyé!...

Megállt, a keresztre pillantott, és az átkozódástól szelídre ijedten suttogta:

Megvallom, Uram, hogy ellened vétettem,
a tiltott almából én Ádámmal ettem.
Parancsolataidat számtalan megszegtem,
mellyel kárhozatot magamnak szerzettem!

Megkondult a főtéri Szent Mihály templom harangja, lebegtetni kezdte a torony körül a kékesszürke galambokat, s miután a fuvarost hátra kötözött kézzel belökdösték a *dubába* s elvitték, egy pillanatig úgy tűnt, hogy a Sánc alatt is elcsöndesül a zaj; de aztán ismét fölhallatszott a motorok zúgása. Kicsikovszky-Micu Károly parancsoló hangja, s egy-egy rozsdásan nyikorgó ordítás, amellyel a keresztlécek szakadtak fel Paligyuri házának a tetején. A harangzúgásról Mari most visszaemlékezett arra a régi június elsejére, amikor az édesapja Fehérmacskásról behozta a cselédpiacra, hogy elszegődjék szolgálni.

Béres János nagy, lomha, torha termet volt, akit félénkké és gyámoltalanná tett sokféle csapás: hektikás feleségét a tavaszon temette el, de még most sem tudta s nem is akarta teljes súlyában fölfogni a rászakadt terhet, s ha szántáks, s az asszony utolsó napjai iránt érdeklődtek, mintha mindig kissé örvendezőn rezzent volna meg, s hadarva örökké ugyanazt felelte: „Olyan szép halványpiros volt az arca a halottaságyon, mint menyasszony korában, bizony!"... A három kisebb lánykát magukhoz vették a rokonok, s ő ott maradt ezzel a legnagyobbal zavarodottan és tanácstalanul, mert Mariska tizenhat éves volt, de még nem tudta, mit kezdjen az életével anya nélkül; csak azt tudta, hogy elmegy a faluból, el minél messzibbre, be a városba, ahol talán neki is akad előbb-utóbb egy jóravaló iparoslegény. Gondjait azonban még édesapjának sem mondhatta el, mert Béres örökké kótyagos volt, s utóbb már érdeklődés nélkül is odatolakodott mindenki elé a fájdalmával, s mondani kezdte, mily szép volt az ő Juliskája a ravatalon, a sok virág között...

Mikor a bábaasszony megfürösztötte az újszülöttet, s egyik kezéből a másikba dobálta a teknő fölött, mint egy rózsaszín labdát, megköpködte, hogy mily igézően szép. Később, pólyálás előtt apró köröket rajzolt a levegőbe a csöppség fölött, hogy lássa, nem *pókhálós*-e a szeme, de a pici élénken követte a mozdulatait, így hát a bába elégedett volt. Annál inkább meglepődött, amikor egymáshoz illesztette a lábacskákat, mert úgy látta, az egyik egy ujjnyival rövidebb!... E fölfedezés után szótlan sunyisággal pillantott az ágyban fekvő asszony felé, nem tudta, mondja-e, ne mondja meg, amit észrevett; végül megszólalt, és szaporán arról beszélt, hogy a kislány egy igazi Csipkerózsika, bolondulni fognak érte a legények, s habár csekély testi hibával toppant a világra, ez ne aggassza Béresnét, hiszen e parányi fogyatékosság később még javát szolgálhatja: komoly, megfontolt és házias lesz, nem jár majd bujálkodáson az esze, s eleget tesz küldetésének, amelyre az Úristen kiszemelte őt... A szülők e bátorítástól kissé megnyugodtak, de napok múltán mégis sóhajtozva pillantgattak a bölcső felé: mé, ez az első gyermekük, s már ez is olyan, hogy sírni fog a föld a nyomában, amikor elválasztja magát róla, s nem kap majd egy ép, egészséges embert, csak elváltat, csonkabonkát, részeges!...

Anyja halála után Mariska a húgait pesztrálta, mosott, megfőzte a levest, magot szórt a tyúkoknak, söpört a házban s az udvaron; de miután a kisebbek elkerültek otthonról, alighogy hazatért az iskolából, összehúzta a függönyt az ablakon, elreteszelte az ajtót, hogy ne zaklassa senki; apja, ha alkalmi munkája akadt, csak késő estére vetődött haza, s Mari a könyvei közé rejtőzött, még a szelet kenyeret is olvasás közben majszolta el. Elbújt a szoba homályos szögletébe, hogy ne kelljen künn járnia; restellte magát bicegő járása miatt a macskásiak előtt, s szenvedett, ahogy pedig nődögélt, ez a kínzó szégyenérzet csak erősödött benne.

Alig töltötte be tizenötödik évét, amikor hirtelen kivirult; mellén feszült a blúz, fara kigömbölyödött, hangja muzsikálón elmélyült, pillantása szelíd lett és mélázó. E gyors és titokzatos változással azonban még kínosabbá vált a helyzete a faluban. Ha a tanács közelében kellett elhaladnia, amelynek a szomszédságában volt a kocsma is, mihelyt feltűnt, mellén, csípőjén érezte az éhes és mohó férfitekintetek babrálását; tudta, hogy összesúgnak a háta mögött, mint a gyergyói lovak, és volt rá eset, hogy a léptei ütemére füttyentgettek a legények, vagy a tenyerüket csattogtatták, „ejha, ejha!", máskor egymás hangja fölé ágaskodva hajigálták utána megjegyzéseiket:

„Nézd, hogy veri a cöveket!"... „Felét neked osztogatja, felét neked osztogatja!"... Sántító lánynak, könnyező asszonynak nem kell hinni!"... „A jó kanca vagy megvakul, vagy megsántul!"...

Könnyezve, kihevülve, izzadtan ért haza, lerúgta lábáról a cipőt, s megint csak félrehúzódott a szenvedésével. Sokszor gondolt rá, hogy férjhez sem megy, egyedül marad, s annak az elhivatásnak él majd, amelyről annyiszor beszélt az édesanyja, bár ő sem tudta, mit is jelent valójában a szó, s hogyan képzeli el fogyatékos lánya jövőjét. Akkoriban, a háború után újfajta hittérítők járták a falvakat, tőlük kapott Mari egy könyvet, s azt sokszor elolvasta; de legelőbbször a címén tűnődött el, mert ez állt aranyló betűkkel a kötet borítólapján:

VAN CÉLJA AZ ÉLETNEK

S utána következtek a számára érdekesnél érdekesebb és meglepő fejezetek: *Isten — a bőkezű tulajdonos; Miért engedi meg Isten a szenvedést a földön?; Fontosnak tart-e Isten téged személy szerint?; Amikor a betegség és a halál megszűnik; Biztos lehetsz a jutalomban; Mi a helyzet azokkal, akik már meghaltak?; Hol vannak a halottak?; Beszélhetsz-e a halottakkal?*...

Egyre közelebbinek érezte a napot, amikor elmegy a községből, s beáll városon szolgálni. Összegyűjt egy kis pénzt, a húgait is gyámolítani fogja, s ha jó gazdákra talál, tovább tanul, hogy később diakonisszaként betegápolásnak, szegénygondozásnak áldozza az életét. Hamarosan kimaradt az iskolából, minél kevesebbet akart mutatkozni a világ előtt, amely gúnyolta és megalázta őt, talán épp amiatt, mert özvegyen maradt, kocsmázó apjának sem volt respektusa előtte. Naphosszat varrt, kötött, vasalt, olcsó, színes rongyait berakosgatta egy ósdi kofferbe, s ezen kívül nem is volt egyebe, semmi kelengyéje, amit magával vihetett volna. Már-már az *Énekeskönyvet*, s az élet valódi célját megvilágító könyvecskét is odatette a becsomagolt ruhák tetejére, amikor történt valami. Hiszen úgy indult az élete, hogy ő maga is csodálkozott volna, ha épp ezekben a napokban, órákban nem történik olyan fordulat, amely egészen más irányba vezeti, hogy aztán a szeretetszolgálat helyett a szerelmet szolgálja élete végéig, a leskelődő Sátán vigyorgása közben, aki, ugyancsak a bizonyságtevő könyvecske szerint, mindenütt jelen van, hogy letérítse a jóságra igyekvőket az igaz útról...

Odakünn a hosszas tavaszi szárazság után szitálni kezdett az eső, s Mari félarasznyira megnyitotta az ablakot, hogy a hűvös orgonaillat beáradjon a szobába, ahol az étolajtól fénylő, piacra festett tájkép körül donogni kezdett egy dermedtségéből föltámadt légy. A lány vizsgálódón a bőrönd fölé hajolt, nézte, hogy mi fontosat felejtett még ki, amikor kopogtak. Tétova és félénk volt ez a kopogás. Tudta, hogy csak idegen lehet — apja föl-ment a szekérrel a sindelyért a hegyekbe —, mégis nagyon megijedt, amikor az ajtóban Kakas Marci Csokját, az erdész fiát pillantotta meg. Ajkát beharapva sápadtan meredt rá, nem tudta, minek jöhetett épp most ide, hiszen még soha át nem lépte a küszöbüket, s még köszönni is csak úgy köszönt, hogy bólintott, vagy motyogott valamit; de ha elhaladt mellette, m sokáig a hátában, a lábán, a nyakán érezte a tekintetét. Mindig az út közepén járt, s vadászkalapos fejét magasra tartva elnézett a házak fölött. Neki is megvolt a maga bélyege, még suttyó legény korából, amikor az aknagyutacs fölrobbant a markában, s lesza balkezének három közbülső ujját; azóta a falubeliek s a családi gyászon túl el kellett szenvedni azt is, hogy sorozáskor, mint alkalmatlan fölmentsék, s hogy a büszkén viselt Kakas Marci mellé a falu még hozzátoldja a *Csonka* melléknevet...

Az erdész reá költötte minden pénzét. Marci most is mohazöld vadászöltönyben volt, derekán széles szíj, lábán új sportbakancs. Látogatás előtt fölbajtott két-három pohár pálinkát, mégis ijedt volt, arcán pirosan megfeszült a bőr, de az első szavak után, mintha az izgatottság kifújta volna belőle azt a kis kábultságot, a szeme már ismét józanul, melegen fénylett; Mari még mindig mozdulatlanul állt az ajtórésben.

— Egyedül vagyok — szólt magyarázatként, s most ő is elpirult.

— Épp azért jöttem, mert négyszemközt óhajtok beszélni veled! — mondta a legény, s a kezét előre nyújtva már taszította befelé gyöngéden és mégis határozottan. Miután belépett a szobába, letette a kalapját, s kínálás nélkül széket húzott maga alá.

— Igaz-e, hogy elmész, Marika? — kérdezte halkan, s a hangja aggódó és csalódott volt.

— Elmegyek, el, minél messzibbre — felelte a lány. — Nekem itt nincs jövőm; nincs mit remélnem...

Kakas Marci egy ideig csak nézte és mosolygott; csak mosolygott és nézte meghatódva.

— Marika, édes Marika! — mondta később. — Ha tudnád, mióta készülök én erre a beszélgetésre, erre a vallomásra... Erre... erre a leánykérőre...

S amint az utolsó s legbátrabb szavakat kimondta, boldogan megkönnyebbült; de mindjárt utána a szája, az orra s a keze is remegni kezdett a várakozó izgalomtól, s úgy tett, mintha valamit keresne a zsebében, de ő sem tudná, mit. A lány hatalmasan megriadt, oly váratlanul érte a jómódú erdész fiának a vallomása, és el sem hitte a szavait: mihelyt lehuppant az ágyra, arcán az ijedtség, a kétely és a megalázottság érzésének különös játéka kezdődött el. Végül hangosan sírva fakadt.

— Ne gúnyolódjék velem még maga is! — hüppögte. — Épp elég, hogy világ cégérévé tett a falu!...

Hogy utána mi és hogyan történt, amíg a legény árnyéka elvált még hajnal előtt az ágytól és tovalibbent, arra Sánta Mari évek múlva is csak föl-fölvillanó képekben emlékezett. Mihelyt sírva fakadt, Márton odatérdelt eléje, magához ölelte, lecsókolta a könnyeit az arcáról, s ajkával többször is végigcirógatta azt a lábat, amelyet neki eddig restellnie kellett. A fiú menyasszonyának szólította, és azt mondta, mindenüvé követi, mert ő maga sem érzi teljes értékű embernek magát itt, és Isten akarata volt, hogy az utolsó percben egymásra találjanak... Mari már azt sem tudta visszaidézni, hogy Kakas Márton csókjainak első rohamával sodorta-e be az ágyba, vagy ő maga esett hanyatt félig már pihegő önkívületben; csupán az éles nyilallást érezte egy pillanatig az ágyékában, mintha oltókéssel vágtak volna bele, de utána jó volt elmerülni a vérén átbizsergő édes melegbe, s közben fölfölbukkanva mindahányszor boldog meglepődéssel, mosolyogva nagyra kerekíteni a szemét a sötétben, a meg-megújuló örömtől, viszszafojtott halk sikolyok közben. Olyan volt mindez, akár valami mennyei hintajáték, amelyben mind magasabbra röpül, addig ismeretlen gyönyörök felé a beteljesedés ívén...

„Ha ezek az élmények is hozzátartoznak a hétköznapokhoz és az élethez — gondolta később édesen bizsergető elernyedés közben —, akkor az életnek igenis van célja!..."

És emlékezett arra is, hogy mielőtt ölelgetni kezdte volna, a fiú lapos üvegett vett elő a zsebéből, fodormenta pálinkával, mindketten ittak, s utána a leheletüknek, a friss verítékűknek — mindennek, mindennek menta- és orgonaillata lett...

Alighogy Kakas Márton elment, ő is felkelt, és a véres lepedőt beáztatta a nagylavórba, aztán csak ült és hallgatta az öreg vekkeróra nagyon is valóságos sántítását, s nem tudta, vajon jó-e, ami vele történt az éjszaka, s máris rátalált az ő méltó párjára, aki sosem vetheti a szemére a nyomorékságát, vagy rombolásba viszi ez a váratlan, hihetetlen találkozás, ez a meseszerű kaland, amelyben föláldozta a lányságát, minden ellenállás, minden vonakodás nélkül...

„Állj meg, Mari, állj meg!" — kiáltoztak most utána ijedten és megrendülve, mert azért mégsem ismerték pontosan a szándékát, s féltek, nehogy kárt tegyen magában, leugorva onnan fentről a szakadékba. Ő azonban meg sem fordult, mint aki Lót feleségének a példájából okulva retteg visszatekinteni a pusztulásra ítélt házakra; ment az ördögszekerek és a katángkóró között, az árvacsalán, a kuszondárok és a ricinusbokrok között, az agyagba tapadt kőtörmeléken, homlokán és a pongyola kivágásában veríték csillogott; ment elszántan, míg a kimerültségtől el nem bukott. Akkor arcát a földhöz szorítva, lehunyt szemmel fölfohászkodott, szinte emlékezve első régi bukására:

Összeteszem a kezem, én bűnös Magdolna,
és hozzád menekszem, magasságok Ura!...

Részlet a *Bábel tornyháza* című készülő regényből.

EGYED EMESE

GYŰRŰ

magával ránt mint fonalat a tű
homályba hullsz szomjúságod viszed
áradó pusztulás gyűrűje vág
szellő világít dél fakaszt vizet
minek a láng a hang a vers minek
látszatokat kelteni egyszerű

nem voltak lelkek födelek és fák
nem volt pörlekedés és szerelem
nem volt ha nincs

körkörös semmi roppant tényszerű
frivol emlékezés könyörtelen
ködképek összefüggéstelenek
egy-két vonás hiányjel ékezet
könnyen szalad arcokon éveken
nem éleszt pillant megérint leejt
elront

az elveszített partokon
időznek forgács testű vérrokon
tetszhalott tárgyak felismerhetetlen
alkatrészek homok hullámverés kezű
tengerészek lepusztult mondatrészek

s a vágyódás vak keselyű

Enzo Plazzotta: Lola

hasonló hazai vegetálás keserve, az „evés, ivás, aluvás" honi sivársága nyugtalanította az álmát, s eszmélésében vádolta azokat a felső hatalmi tényezőket, amelyek a százados hátramaradás fő okozói voltak: „Az a legnagyobb oka szerencsétlenségünknek, hogy mi az idővel nem okosodunk. Ausztria fél századdal mindig hátrább áll, ha József császárnak rövid országlását kivesszem, a csinosodásban, mint Európának egyéb csinos népei. Mi pedig magyarok, kikben az ész és természeti tehetségek mindenre alkalmasak volnának, a mi csak nagy és fölséges, mi fél századdal legalább hátrább vagyunk a csinosodásban Ausztriánál, s így egy századdal különbözünk Európától. Igaz ugyan, hogy mi e hiányosságnak minnen magunk okai nem vagyunk, hanem a be nőnket készakarva tudatlanságban hagyó országlás; de nagy oka részint mégis e hátramaradásunknak tulajdon lustaságunk is. Hozzászoktattak bennünket a henyéléshez, ez pedig igen kedves foglalatossága minden elpuhult s veszélyben forgó nemzetnek. Könnyebb is heverni, mint munkálkodni annak, a ki a veszélyes álomnak igája alatt nyögve marad. A nemzete méltóságát érző s boldogságát igazán óhajtó hazafinak fáradozni kell, mert csak az állandó munka képes nagy dolgokat szülni. Nálunk nagy elmék még sokára fognak születni és több századok el fognak talán addig folyni, míg országunk főurai Pittek, Sulyk, Foxok, Fortbonnaiak, Canningok leendenek... Olyan állapotunk mindenben, mint az idétlen gyermeké. Élünk, de csak addig élünk s úgy élünk majdnem, mint a fák és csemeték, melyeknek eszük nincsen. Az evés, ivás, aluvás egyik legfőbb és legkedvesebb foglalatosságunk"... Ugyanennek a napnak a naplósoraiban — amikor még nem lehetett tudni, ki született meg azzal a Széchenyi Istvánnal, aki ekkor a tizennyolcadik évében jár — az „idétlen gyermekéhez" hasonló állapot fájdalmai között két kiáltó kérdőjel is felkunkorodik: „Mikor lesznek magyarok magyar uraink? Mikor szünik meg e gyalázatos német viszketeg?" A nemzet legfényesebb rangú s életű urait a Horváthoz hasonló hazafiak „nemes haragja" „nemzet csúfitóknak" nevezi — s bizonyára méltán, ha Kazinczy a Berzsenyinek írt soraiban még azt is kiemeli, hogy Magyarországon *„a Nagyok az anyanyelvet czigánynyelvnek nevezik"* —, s Pápay Sámuel sem szépített a bécsi magyar főnemesség nyelvet-öltözetet levetkező „csinosodásán", amikor Horvát István mellett a „gyalázatos német viszketeget" tetőtől talpig megrajzolta: „A bécsi nagy világ gyönyörködtető fényessége magához hódította nemzetünk elejét... ez a német csinosság és fényűzés osztán annyira megigézte nemzetünket, hogy sokan nagyjaink s főnemeseink közül... végtére mind a nemzeti öltözetet, mind a hazai nyelvet megvetvén, tetétől fogva talpig úgy megnémetesedtek, hogy némelyek szinte szégyenlettek magyaroknak neveztetni."

Mint minden időben, akkor is megvolt az a jelenség, hogy egy bizonyos magatartás általános-„tipikus" rámájában egy legkivált jellemző egyéni kép személyesedik. Amikor a végig bábintézményként működő, az „udvar készséges eszközeként" szolgáló helyartótanács József alatt rövid időre ismét magyar főúr kezében végezte a végrehajtó feladatát, gróf Niczky Károly országbíró személyében olyan elnököt kapott, aki „József rendszerének valamennyi eszköze között leggyűlöltebb volt": „Egyike volt azoknak a tipikus magyar uraknak, akik mindenre vállalkoznak nemzetük ellen, hogy magas hivatalukat megtarthassák... Csak németül beszélt magyar emberrel is s szolgaisága túlbuzgóvá tette a császár szándékának keresztülvitelében... Mikor meghalt, nagy volt az öröm az országban." Az öröm egyik megnyilvánulása az a gúnyvers volt — minthogy az emberek leginkább „pasquillusokkal könnyítettek magukon" —, amelyet „a sírboltra szegeztek", s amelynek sorai között négy olyan volt, mintha abból készítettek volna Niczkynek „erkölcsi-hulla" koporsót:

Vándor! kiben pezseg magyar vér, sírkövét
Látván, kevés koráig megállapodj,
Csak még leköpheted, s ragaszthatsz átkokat
Halmára, hol rothad hazánk döge.

Nemcsak Mohács volt a nemzeti lét „nagy temetője". Az is felért egy Moháccsal, ahogy egy századnyi idő elfolyásával a magyar főnemesség a nemzet legfőbb politikai-gazdasági tényezőjeként megszűnt a nemzet élő tagja lenni. Nemcsak meghalt a nemzet számára, de a nemzet testébe is belevitte a halálos kórt. Grünwald így írja le a „halálos" változást: „A magyar főurak a XVII. században s a XVIII. első évtizedeiben, nemcsak névleg voltak magyarok, hanem a valóságban is. Egyek voltak nemzetökkel nyelvben és érzésben. Műveltségök latin volt, de házi életök, magán és hivatalos levelezésök nyelve a magyar... Gróf Zrínyi Miklós, a költő, ragyogó példánya egy akkori magyar főúrnak... Zrínyi Miklós, a horvát úr, a XVII. század legnagyobb magyarja... De a főurak rendje elidegenedik a nemzettől, teljesen az udvar szolgálatába áll s politikai jogait arra használja, hogy a nemzet fejlődését megakadályozza. Nemcsak családi életéből száműzi a magyar nyelvet, de ellenzi használatát a közéletben is, a magyar arisztokráczia ellensége a magyar nyelvnek... A magyar főurak rendjétől, melynek legnagyobb része nem ismerte a nemzet nyelvét s ez által tényleg megszünt a nemzet tagja lenni, nem lehetett várni a magyar nemzeti élet fejlesztését. A magyar mágnást mindenekelőtt az jellemezte, hogy nem volt magyar."

Amellett, hogy „nem volt magyar", jellemző volt még az is a dúsgazdag főúrra, amiről Horvát István beszélgetett Révai Miklóssal 1805 decemberében: „Ekkor mi egy szörnyű beszélgetéshez kezdettünk, mely ebből áll vala, hogy közlöttem vele ezen régtől fogva fejemben fölő gondolatomat: szomorú tapasztalás tanít bennünket, hogy némely magyarországi herczegek, grófok és bárók, ámbár iszonyú sok jószágokat birnak, mégis már több századoktól fogva semmit sem szánnak az ország boldogítására képtelen jövedelmeikből, hanem ezeket, azon kívül, hogy *még ellenségeink* is, különféle tárgyakban, idegen tartományokban elétkozolják."

1805-ben azonban már két kevésbé szomorú „tapasztalásnak" is birtokában lehettek Horváték, hiszen „az első magyar gazdasági tanintézetet egy mágnás, gróf Festetich György állítia fel" már 1797-ben — a keszthelyi Georgikont —, és utána az is mágnás kézből eredő országboldogítás, hogy „gróf Széchenyi Ferencz 1802-ben ajándékozza az országnak könyvtárát s gazdag gyűjteményeit s ezzel a nemzeti muzeum alapját veti meg".

SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

SZERKESZTI
K. JAKAB ANTAL

LÍRAI MŰFAJOK

DALOK

DAL: a líra alapformája, valamely — többnyire egyszerű — érzelmet tisztán, közvetlenül, elmélkedés, elbeszélés vagy leírás nélkül, néhány képpel, két-három fordulattal kifejező, egységes hangulatú költemény. A népköltészetben is nagy a részaránya. A tudatos írói egyéniség által alkotott dal elnevezése — szemben a népdallal — műdal. Tárgyköre igen változatos; vannak szerelmi, hazafias dalok, bordalok, csatadalok stb. A dalnak az a fajtája, melyben a költő magát egy más személy helyzetébe képzeli, a helyzetdal. A mai értelemben vett műdal a középkori költészetben jelenik meg először. Az újabb világirodalom legnagyobb dalköltői: Goethe, Burns és Heine. A magyar költészetben első kiváló művelője Balassi. A 18.sz. végén az irodalmi megújhodás a dal műfajának is új lendületet ad (Csokonai, Kisfaludy Sándor stb.). A reformkor dalköltészete (Kölcsey, Vörösmarty stb.) már a népdal ihlető hatását is mutatja. A 19. században Petőfivel jutott csúcspontjára a műfaj.

TYRTAIOSZ

(Kr. e. VII. sz. második fele)

Harci dal

Nosza, hősökkel dús Spárta
fia mind, méltó az apákhoz,
balkézzel a pajzs-karimát ki!
s rázzátok bátran a dárdát,
még életetek se kímélve,
hiszen ez nem Spárta szokása.

DEVECSERI GÁBOR fordítása

ANAKREÓN

(Kr. e. VI. sz. második fele)

Engem a szerelem . . .

Engem a Szerelem piros
lapdával sziven ért, és egy
szépcipőjü aranyhajú
lánnyal játszani hívott.

Lesbosban született a lány.
Csak csúfolta fehér fejem
s elfutott gonoszul, gonosz
társnőjére kacsintva.

BABITS MIHÁLY fordítása

Óra hátlapja

Sej rozmaring, rozmaring

(Magyar népdal)

Sej rozmaring, rozmaring,
leszakadt rólam az ing.
Van már nékem Kövesden,
ki megvarrja az ingem.

Sej rezeda, rezeda,
karcsú a lány dereka.
Karcsúnak is kell lenni,
karcsú legény öleli.

HEINRICH HEINE

(1797—1856)

Tengerbe nyúló runakő . . .

Tengerbe nyúló runakő,
hol könnyes szemmel ültem;
sirály rikolt, süvöltöző
szél s fodros ár rohan
körültem.

Volt sok drága, szép szeretőm,
hű cimborám, kikkel örültem.
Hol vannak már? —
Süvöltözőn
szél s fodros ár rohan
körültem.

SZABÓ JÁNOS fordítása

JOHANN WOLFGANG GOETHE

(1749—1832)

Vándor éji dala

Immár minden bércet
Csend ül,
Halk lomb, alig érzed,
Lendül:
Sohajt az éj.
Már búvik a berki madárka,
Te is nemsokára
Nyugszol, ne félj . . .

TÓTH ÁRPÁD fordítása

ROBERT BURNS

(1759—1796)

John Anderson, szivem, John

John Anderson, szivem, John,
kezdetben, valaha
hajad koromsötét volt
s a homlokod sima.
Ráncos ma homlokod, John,
hajad leng deresen,
de áldás ősz fejedre,
John Anderson, szivem.

John Anderson, szivem, John,
együtt vágtunk a hegynek,
volt víg napunk elég, John,
szép emlék két öregnek.
Lefelé ballagunk már
kéz-kézben csöndesen,
s lent együtt pihenünk majd,
John Anderson, szivem.

SZABÓ LŐRINC fordítása

KISFALUDY KÁROLY

(1788—1830)

Rákosi szántó a török alatt

Miről apám nagy búsan szólt,
Hogy itt hajdan szebb élet
volt,
Érzi szívem s felsohajtok,
Amint Rákos terén szántok.

Hol Mátyás az igazságos?
Te láttad őt boldog Rákos!
Tán itt nyargalt hajdanában.
Hol én szántok mostanában.

Mondják, itten vitéz urak
Összegyültek, tanakodtak;
S ha csatára trombitáltak,
Mint a sasok, vívni szálltak.

Eltűntek ők, Rákos te állsz,
Meződön hány embert
táplálsz;
Hej, de magyart alig látok,
S nehéz szívvel tovább
szántok.

Pest-Budáról sok nép kijár,
S alig érti nyelvünket már;
Hej, maholnap a magyar szó
Ritka, mint a fehér holló.

Hűs szél támad onnan felül,
Zúgó szárnyán sötét köd ül:
Tán a por is e szép mezőn
Nemes szívek hamvából jön.

Barna leány a falubul!
Hej! ne igyál a Rákosbul!
Magyar csonton foly a vize,
Könnyektűl sós annak ize.

Rákos! Rákos! hová lettél?
Szép híredből de kiestél!
Fáj szivem, fáj, ha ezt látom,
S hazám földét sírva szántom.

Szülőföldem szép határa

Szülőföldem szép határa,
Meglátlak-e valahára?
Ahol állok, ahol megyek,
Mindenkor csak feléd nézek.

Ha madár jön, tőle kérdem:
Virulsz-e még szülőföldem?
Azt kérdezem a felhőktől,
Azt a suttogó szelektől.

De azok nem vigasztalnak,
Bús szivemmel árván
hagynak,
Árván élek bús szivemmel,
Mint a fű, mely a sziklán kel,

Kisded hajlék, hol születtem,
Hej, tőled be távol estem!
Távol estem, mint a levél,
Melyet elkap a forgószél.

Cigányzenészek

PETŐFI SÁNDOR

(1823—1849)

Szomjas ember tünödése

Ejnye, mi az istennyila!
Üres már a ládafia?
Üres ám —
Jaj pedig be ihatnám!

Száraz kút a gégém csapja,
Süti a szomjuság napja;
Még meggyul,
Ha rá boreső nem hull.

Hm, biz a nem tréfa volna,
A felhőből hogyha folyna
Boreső —
Volna! itt a bökkenő.

Volt a szőlőben határom,
De eladtam tavaly nyáron,
S az ára
Garatomon lejára.

A kocsmából meg már régen
Kikopott az emberségem;
„Addsza — ne!"
Ilyen szépen főznek le.

. . . Valami jutott eszembe!
Zálogúl majd azt teszem be.
Előre,
Hitvesem fejkötője!

Jaj de hisz már sirba zártam
Szerelmetes hitestársam,
S ott véle
Nyúgoszik fejkötője.

Oh miért is emlékezem
Halálodra, én kedvesem?
Könny gördül
Azonnal két szemembül.

Hátha könnyeimnek árja,
Uram bocsá'! borrá válna:
Akkor még —
Hej, akkor többet sírnék!

1844

ARANY JÁNOS
(1817—1882)

Haj, ne hátra, haj előre

Haj, ne hátra, haj előre!
Vérmezőről vérmezőre!
Mert ott az a virág terem,
Melynek neve győzedelem,
Haj rá haj!

Tavaszodik, lágy az idő,
Kihajt a fű, kövéren nő:
Az is azért olyan kövér,
Megáztatta tövét a vér.
Haj rá haj!

Hadd áztassa, hisz az nem
baj,
Ha szépen hajt, nem másnak
hajt;
Ha terem is, nekünk terem
A véren vett győzedelem,
Haj rá haj!

1849

Kossuth Lajos azt üzente

(Magyar népdal)

Kossuth Lajos azt üzente,
elfogyott a regimentje;
ha mégegyszer azt üzeni,
mindnyájunknak el kell
menni.
Éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára;
valahány csepp esik rája,
annyi áldás szálljon rája.
Éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

Kossuth Lajos íródeák,
nem kell neki gyertyavilág;
megírja ő a levelet
egy ragyogó csillag mellett.
Éljen a magyar szabadság,
éljen a haza!

A Bánk—téma változatai

A múltat is alkotni kell, különben elvész, elmúlik, ha nem lesz belőle műalkotás.
ILLYÉS GYULA

A köztudatban Katona József egyműves szerzőként ismert, pedig drámairói pályáját fordítások, lovagregények és érzelmes történetek dramatizálása mellett eredeti színpadi művek fémjelzik. Történelem és színház iránti érdeklődése eleinte a színészi pálya felé vezeti, s bár egyéniségének nem felel meg ez az életforma, mégis gazdagodik általa a színpadi gyakorlat során, és gazdag dramaturgiai műveltséget halmoz fel.

Legismertebb műve II. Endre korába vezet.

Bánk bán történetének múltbaveső, elhomályosult útját követve a különböző korok gondolkodásmódja tárul fel, tisztázható a témát megörökítő szerzők világnézete, erkölcsi felfogása, hiszen ahányan feldolgozták, annyiféle gondolatot sugalmaztak, s mindegyik szerző korának alapvető erkölcsi követelményei szerint ítélkezett Bánk bán fölött.

Legkorábban a Képes Krónikában tűnik fel a Katona József által feldolgozott történet:

„. . . Ezt (II. Lászlót) III. Béla fia, András követte. László király halála után huszonheted napra koronázták meg Andrást, május huszonkilencedikén, pünkösd napján. Felesége, Gertrud úrnő Németországból való volt, ettől nemzette Bélát, Kálmánt, Andrást és Szent Erzsébetet. De jaj! Kétségkívül az emberi nem ellenségének ösztönzésére, a nevezett úrasszony a nagyságos férfiú, Bánk bán feleségét erőszakkal átadta valamelyik jövevényöccsének, hogy megbecstelenítse. Ez okból a Bor nemzetségből eredett Bánk bán kardjával keservesen kiontotta a királyné vérét, súlyos sebet ejtett rajta és az Ur 1212-ik évében megölte... Halála miatt siralom hangzott egész Pannóniában, és Bánk bán minden nemzetségében irtóztató, szörnyű vérontás következett."

A krónikás tényeket rögzít, gondolkodásmódját politikai és társadalmi érdekek alakítják. Történelmi hitelessége az eseményeknek gyakran megkérdőjelezhető. Jelen esetben azonban nem ez a fontos. A szigorú krónikás egyszerűségbe belopódzik szerzőjének érzelmi állásfoglalása: bár a nevezett úrasszony ördögi sugallatra cselekedett, a szörnyű vérontást sokallja. Egyszerű szerelmi történet ez, semmi politikai állásfoglalást nem olvashatunk ki belőle. Ugyanez az erkölcsi megítélés hatja át az Anjou-kor krónikásának, Thuróczi Jánosnak a gondolkodásmódját, amikor ugyanezt az eseményt így örökíti meg:

„Ezt az András László király halála után koronázták meg a huszonhetedik napon, május huszonkilencedikén, Pünkösd napján. Felesége a Németországból való Gertrudis úrnő volt, akinek Bélát, Kálmánt, Andrást és Boldogságos Erzsébetet nemzette. De fájdalom, az említett úrnő kétségtelenül az emberi nem ősellenségének a tanácsára, Bánk bánnak, ennek a nagyságos főembernek a feleségét kiszolgáltatta egyik idegenből jött testvérének, hogy vele csúfot üzzön. Emiatt ez a Bánk bán, aki Bor nemzetségéből eredt, kardját a királyné vérével irgalmatlanul bevérezte, és rettenetes sebet ejtve rajta, az úrnak ezerkétszáztizenkettedik évében megölte... Halála miatt siralmas szó hangzott Pannóniában és Bánk bán egész nemzetségében kárhozatos és rettenetes vérontás következett."

A két krónika szövege szinte azonos. Mindkettőben fontos az emberi nem ősellenségének, az ördögnek a hatása, amely az akkori közgondolkodásban az emberi gonoszság okozója. Egyik sem menti fel a királynét, akinek így szükségszerű a bűnhődése. De Bánkot sem mentik fel: tettéért ő is bűnhődik, hiszen a királygyilkosság megbocsáthatatlan bűn. Az ordo politicus képviselője a király és minden intézménye, ellene lázadni ugyanannyi, mint a halált kihívni. Mindkét krónika elhallgatja a gyilkosság igazi okát, azt, hogy András király idegenek iránti rokonszenve jeléül birtokokat adományozott a jövevényeknek, s emiatt a magyar urak elégedetlensége összeesküvéshez vezetett. Az összeesküvés élén Bánk bán, bihari ispán állt. A király nem büntette meg. A bűnhődés motívuma egy szinte száz évvel későbbi királyellenes merénylet főhősére vonatkozik, Zách Feliciánra, aki leánya megbecstelenítéséért emelt kardot a királyi családra.

A humanizmus korában ismét feltűnik a tragikus történet. Bonfini is feldolgozza Bánk tragédiáját, új elemekkel gazdagítva a köztudatban amúgyis tévesen ismertté vált eseményt.

Heltai Gáspár *Krónika az magyaroknak dolgairól* című művében Bonfini nyomán a gyilkosság idejét a király keresztes hadjáratának idejére időzíti. Bánk a királyi udvar gondviselője. Otto herceg, a királyné öccse, meggyőzi nénjét, az pedig rejtekházba hívja a bán feleségét. Az asszony azonban mindent megvall Bánknak. A tett bosszút követel: Bánk megöli a kerítő királynét, majd Konstantinápolyba indul a király után, hogy az törvényt tegyen ügyében. A király bízik Bánkban, visszaküldi az országba, hogy tisztségét továbbra is ellássa, s az igazságtevés idejét a hadjárat utánra halasztja.

A témának ez a feldolgozása a reformáció korának protestáns életfelfogását tükrözi. A városi polgár szemével ítélte meg az eseményeket, tehát az erkölcsi normák ellen vétő királynénak bűnhődnie kell. Bánkot azonban felmenti, mert nem vétett a hatalom ellen. Bosszúját jogosnak érzi, mert erkölcsös élete, egyenes jelleme nem viseli el a megbecstelenítés gondolatát.

Históriás énekköltészetünkben is felbukkan a történet. A 16. században ez a műfaj a korabeli események megéneklése mellett lehetővé tette a nehezebben megközelíthető alkotások népszerűsítését is. A meseszerű elemeket magukba szövő regényes históriák részint külföldi témákat dolgoznak fel, részint a magyar múlt eseményeit elevenítik meg. Egyaránt felhasználják a krónikák anyagát és a szájhagyomány által megőrzött eseményeket. A reformáció évtizedeinek énekszerzői sorában feltűnik Valkai András; ez a mostoha utóéletű, de termékeny világi énekszerző annál is inkább figyelmet érdemel, mivel három — mondává alakult — történet feldolgozásával tette ismertté nevét.

Valkai András kalotaszegi származású nemesúr volt. Hat művet hagyott ránk, s ezek közül csak Bánk bán históriája magyar tárgyú. „Valkai nem volt poéta, inkább tudós és históríkus, a költői alakításhoz és szerkesztéshez sem értett, még századának igénytelenségéhez mérten sem, de a históriák olvasgatása közben kivételes érzékkel tudta felismerni a költőiséget rejtegető tárgyakat" — írja György Lajos Valkairól szóló tanulmányában.

ELÉGIÁK

ELÉGIA: eltérően a daltól és az ódától, nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó, hanem a visszaemlékezés során felébredő, átgondolt érzelmeket szólaltatja meg. Alaphangulata a csöndes szomorúság, amely azonban végül rendszerint megnyugvásban vagy bizakodásban oldódik fel. Az elnevezés az ógörög irodalomból származik, ott azonban az elégia fogalmán általában disztichoni költeményt értettek, tekintet nélkül taralmára. Csak az újkor költészetében nyert határozott műfaji jelleget. A 18. sz.-ban a szentimentalizmus térhódítása különösen kedvezett az elégiának. A műfaj későbbi jelentős művelői: Goethe, Schiller, Hölderlin, Lamartine, nálunk Berzsenyi, Kisfaludy Károly, Vörösmarty, Arany János. A 19. sz. magyar lírikusai közül Tompa Mihály, a 20. sz.-ban pedig Juhász Gyula, Kosztolányi Dezső, Tóth Árpád jellegzetesen elégikus hajlamú költő.

FRIEDRICH HÖLDERLIN

(1770—1843)

Esti ábránd

Kunyhója árnyán csöndesen üldögél
a pór, a jámbor tűzhelye füstölög,
s a vándor hallja, hogy szelíden
hívja a kis falu estharangja.

Pihenni révbe tér a hajós is, és
a városokban, távol, a víg piac
lármája elcsitul; terítve
lombok alatt a baráti asztal.

S velem mi lesz? Bér s munka ad életet
az embereknek; fáradozik s pihen
s így boldog minden; mért nem alszik
épp csak az én szivem ösztökéje?

Az esti égen fölragyog a tavasz,
rózsák virulnak és az arany világ
derengve ring; ó, bíbor felhő,
vígy oda át, hadd omoljon ott fönn

párába, fénybe a szerelem s a kín! —
De, mintegy balga vágyam elől, a szép
varázs elszáll, s magam vagyok, mint
mindig, az ég beborul fölöttem.

Hát jöjj el, csöndes álom! A szív sokat
kiván; de végül, ifjukorom, kihűlsz,
te képzelődő, nyughatatlan,
s béke köszönt az öregséggel rád.

RÓNAY GYÖRGY fordítása

ROBERT BROWNING

(1812—1889)

Élet a szerelemben

Menekvés?
Tőlem?
Mit ér?!
Míg én vagyok én s te vagy te; míg
Ketten vagyunk a világban, én
A szerelmes és te a kőkemény.
Egyik üldöz, a másik fut s búvik.
Már félek, az életem kudarc.
Valóban, mint egy végzet, olyan;
És bárhogy igyekszem, hasztalan;
De mi kár, ha vesztes e földi harc?
Csak torna ez, ideget edzeni!
Szárítsd fel könnyed, ugorj, kacagj,
Ha elestél, ujrakezdeni:
E hajsza az Élet, ennyi csak!
Még egyszer villantson szeme rám
Egy sugarat ebbe a ködbe, s én
Ha összedől remény-palotám,
Újraépítem! bár szökevény
Örökké s
Hűtlen
A Cél!

BABITS MIHÁLY fordítása

TOMPA MIHÁLY
(1817—1868)

Hűség

Gyermekségem, ifjúságom
Kísérői kik valának:
Lassankint elmaradoznak,
Kedv, remények, fényes
álmak;
Még csak dél van, és ha már is
Így oszolnak, hullnak szerte:
Ki marad majd este felé?
Ki marad majd naplementre?

A kedv, e víg gyermek-lányka,
Volt legelső ösmerősöm:
Együtt jártunk enyelegve
Téli tájon, temetőkön;
De borongó, majd komor lett,
Kihamvadt a szem csillama,
Keserű a hallgató ajk,
Redők ültek homlokára.

Láttam fényes, dús világot,
Szép reményben álmodozván:
Boldogságról vertem a dalt
Ábrándimnak zengő kobzán.
Meredek szirt homlokára
Mutatott fel vágyam újja,
És magasra törni, jutni,
Lelkem, arcom lángra gyúla.

Remény s ábránd oda van
már,
A merész vágy lejjebb
szállott . . .!
Szép, fényes láng, mely
nyomán hagy
Hideg hamvat, pusztaságot.
Minden elmult! Maga is a
Szerelemnek rózsabokra
Mintha fogyna illatából,
Mintha lassan hervadozna.

De a hűség, mint a harmat,
Mely belé az égből cseppen:
Szerelemnek rózsa-kelyhét
Tartja hosszan, nyitja szebben,
A lombtalan életfára
Mint az inda, ráfonódik;
Kísérőim elmaradtak . . .
Csak te, hűség, kísérj holtig!

Mikor a föld gazdag, ifjú,
S a ligetben lombos ág van:
Meg nem látunk a virágtól,
— Nem érzünk
a boldogságban!
De ha minden veszve immár,
S lomb, virág lehull a földre:
Ránk mosolygsz a téli fagyról,
Életünknek örök-zöldje!

Öröm-könnyes szemeinknél
Ott lebegsz, mint
a szivárvány;
Sebeinkre balzsamot véssz
Önnyugalmad s üdved árán;
Bujdosó vagy oldalunknál,
S mosolyogva halsz meg
értünk;
Hidegülő orcáinkon
Forró, tiszta könnyben érzünk!

Nyájas álmak, szép remények
Elmaradtak lassan-lassan,
Te vagy vélem, tiszta hűség!
Kezeidet csak foghassam:
Mosolyogva látom őket
Tünedezni, hullni szerte;
Te légy velem este felé,
Te maradj majd naplementre!

JUHÁSZ GYULA
(1883—1937)

Milyen volt . . .

Milyen volt szőkesége, nem tudom már,
De azt tudom, hogy szőkék a mezők,
Ha dús kalásszal jő a sárguló nyár,
S e szőkeségben újra érzem öt.

Milyen volt szeme kékje, nem tudom már,
De ha kinyílnak ősszel az egek,
A szeptemberi bágyadt búcsuzónál
Szeme színére visszarévedek.

Milyen volt hangja selyme, sem tudom
már,
De tavaszodván, ha sóhajt a rét,
Úgy érzem, Anna meleg szava szól át
Egy tavaszból, mely messze, mint az ég.

TÓTH ÁRPÁD
(1886—1928)

Elégia egy rekettyebokorhoz

Elnyúlok a hegyen, hanyatt a fűbe fekve,
S tömött arany diszét fejem fölé lehajtja
A csónakos virágú, karcsú, szelíd rekettye,
Sok, sok ringó virág, száz apró légi sajka.
S én árva óriásként nézek rájuk, s nehéz
Szivemből míg felér bús ajkamra a sóhaj,
Vihar már nékik az, váratlan sodru vész,
S megreszket az egész szelíd arany hajóraj.

Boldog, boldog hajók, vidám lengök a gazdag
Nyárvégi délután nyugalmas kék legén,
Tűrjétek kedvesen, ha sóhajjal riasztgat
A lomha óriás, hisz oly borús szegény.
Tűrjétek kedvesen, ha lelkének komor
Bányáiból a bú vihedere kereng fel,
Ti nem tudjátok azt, mily mondhatlan nyomor
Aknáit rejti egy ily árva szörny, egy — ember!

Ti ringtok csendesen, s hűs, ezüst záporok
S a sűrű napsugár forró arany verése
Gond nélkül gazdagúló mélyetekig csorog,
Méz- s illatrakománnyal teljülvén gyenge rése;
Ti súlyos, drága gyöngyként a hajnal harmatát
Gyüjtitek, s nem bolyongtok testetlen kincs után,
Sok lehetetlen vágynak keresni gyarmatát
Az öntudat nem űz, a konok kapitány.

Én is hajó vagyok, de melynek minden ízét
A kínok vasszöge szorítja össze testté,
S melyet a vad hajós őrült utakra visz szét,
Nem hagyva lágy öbölben ringatni búját restté,
Bár fájó szögeit már a léten túli lét
Titkos mágneshegyének szelíd deleje vonzza:
A néma szirteken békén omolni szét
S nem lenni zord utak hörgő és horzsolt roncsa.

És hát a többiek? . . . a testvér-emberek,
E hányódó, törött vagy undok, kapzsi bárkák,
Kiket komisz vitorlák vagy bús vértengerek
Rettentő sodra visz: kalózok s könnyes árvák —
Ó, a vér s könny modern özönvizébe vetve
Mily szörnyü sors a sok szegény emberhajóé:
Tán mind elpusztulunk, s nincs közöttünk
egy se,
Kit boldog Ararát várhatna, tiszta Noé.

Tán mind elpusztulunk, s az elcsitult világon
Csak miriád virág szelíd sajkája leng:
Szivárvány lenn a fűben, szivárvány fenn az ágon,
Egy néma ünnepély, e m b e r-u t á n i csend,
Egy boldog remegés, és felpiheg sohajtva
A fájó ősanyag: immár a kínnak vége!
S reszketve megnyilik egy lótusz szűzi ajka,
S kileng a boldog légbe a hószín szárnyu Béke.
1917

Kolduló rokkant katona

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ
(1885—1936)

Üllői-úti fák

Az ég legyen tivéletek,
Üllői-úti fák.
Borítsa lombos fejetek
szagos, virágos fergeteg,
ezer fehér virág.
Ti adtatok kedvet, tusát,
ti voltatok az ifjuság,
Üllői-úti fák.

Másoknak is így nyíljatok,
Üllői-úti fák.
Szívják az édes illatot,
a balzsamost, az altatót
az est óráin át.
Ne lássák a bú ciprusát,
higgyék, örök az ifjuság,
Üllői-úti fák.

Haldoklik a sárgult határ,
Üllői-úti fák.
Nyugszik a kedvem napja
már,
a szél busan dúdolva jár,
s megöl minden csirát.
Hova repül az ifjuság?
Feleljetek bús lombu fák,
Üllői-úti fák.

Sèvres-i porcelán

János Zsigmond idejében az erdélyi kancellária nótáriusa, 1572-től pedig az itélőtábla bírója volt Valkai. Okiratokat másolgatva, később pedig itélkezve valószínű, hogy alaposan ismerhette a kor erkölcsi vétségeit. Regényes históriájának **témaválasztásával szeretett volna a tiszta, erkölcsös élet követésére** ösztönözni. S mivel sokat olvasó, történeti érdeklődésű ember volt, olvasmányai közül jó érzékkel választotta ki a Bonfini hatását sugalló Bánk-történetet. Hogy művére felfigyeltek az olvasók, mi sem bizonyítja jobban, mint az az öt kiadás, amely a 16. században jelent meg.

Tömör fogalmazás, gördülékeny előadásmód jellemzi ezt a 81 szakaszos regényes históriát, amelynek elején a szerző — a kor divatja szerint — a krónikákra, mint a teljes igazság tükrözőire hivatkozik. A kútfőire való hivatkozás után azonnal a témaválasztás indoklását tartja fontosnak: „Tiszta életrül szép példát hallotok."

A mű szerkezeti egységét az időrend biztosítja.

András király 1201-ben a pogányok elleni küzdelem vezére lesz, s „ország oltalmára" Bánk bánt jelöli ki. A király távozása után a királynéhoz egy „atyjafia" érkezik, hogy „nénjét vigasztalná". Bánk szép felesége szerelmi szenvedélyt gerjeszt benne, s nénje segítségével elcsábítja az asszonyt. A bűntudat azonban váratlan fordulatot hoz az eseményekben: az asszony mindent bevall férjének, és kéri, hogy végezzen vele:

Ölj meg vitéz uram, kérlek tégedet,
Mert elvesztettem hiredet, nevedet.
Kisebbitettem te tisztességedet,
Rútitottam te királyi képedet.

Az egyéni sérelem végzetes cselekedetre ösztönzi Bánkot: az erkölcstelenségben segédkező királynét megöli. A gyilkosság után az udvar előtt „csendes beszéddel" világít rá tragédiájának sorsszerű rendeltetésére. Balladai hangvételű vallomása szinte felmenti, hiszen az udvar felháborodását is elhallgattatja. Ítéletet csak a király mondhat fölötte. Konstantinápolyban éri utol a királyt, aki előtt kertelés nélkül tárja fel az igazságot. A király az igazságtevés idejét elhalasztja. Az ítélőtáblai ülnök tudja, hogy csak higgadtan lehet igazságos ítéletet hozni, s ezt a higgadtságot a fejedelemtől is elvárja. Hazatérése után a király felmenti Bánkot, mert belátja, hogy felesége vétkéért nem büntetheti az amúgy is vesztes bánt. Ez a bölcs ítélet is csak növelte hírnevét — füzi az eseményekhez véleményét Valkai. A befejező sorok a fejedelem dicséretét zengik.

A história első szakaszaiban úgy áll előttünk Bánk, mint a kor férfieszménye: jámbor és vitéz férfiú, aki a rábízott tisztségeket bátorsággal vállalja, s tudatában van képességeinek. Mindez kiegészül a közösség iránti felelősségtudattal és határozottsággal. **Amikor tudomást szerez felesége** elcsábításáról, határozottan és higgadtan dönt. Vigasztalja asszonyát, nem bánik vele megvetéssel, inkább osztozik vele bánatában. S mégis ez a jámbor, istenfélő ember nem tudja önmagát leküzdeni:

Erősen fű mérgében az vitéz bán,
Nem tarthatja meg mirgét ő magában.

Végzetes cselekedete azonban lecsillapítja indulatait. Tudja vállalni vétkét, kész bűnhődni érte: inkább a halál, mint a tiszta, becsületes név megfertőzése. Elvárja, hogy érdeme szerint ítélkezzen felette az uralkodó.

Felesége elesettségében is méltó társa ennek az erényes, bátor és határozott egyéniségű embernek. Az asszonyt szépsége kergeti vesztébe, nem erkölcsi gyengesége. A rajta esett erőszak kétségbe ejti, és inkább a halált kívánja, mint a megvetést, a vétek tudatával való viaskodást. Esendő asszonysorsa megindító, s Valkai nem is titkolja rokonszenvét, amikor róla beszél, **aki bukásában is méltó élettársa tud maradni Bánknak.**

Az a II. Endre, aki ebből a históriából lép elénk, az eszményi uralkodó jelképévé magasztosul. A török hódítások korában az uralkodó legfontosabb feladata a pogányok terjeszkedésének megakadályozása. A király boldogan vállalja a kereszténység megmentésének szerepét. Az ország gondjait csakúgy, mint családjáét a bánra hagyja: ezért veszi oly komolyan Bánk az erkölcsi rend elleni vétkezés büntetését.

Az erkölcsi alávalóságot megvető uralkodó még akkor is pártatlanul tud ítélkezni, amikor a királynéról van szó.

A királyné, a cselszövő királyné jellemére Valkai nem fordít sok gondot, de az a néhány sor, amely magatartását megvilágítja, elegendő ahhoz, hogy olvasóival megértesse: annak, **akinek nincs józan erkölcsi ítélete, aki alávalóan viselkedik, nincs** mentsége még akkor sem, ha királyné. A király is felismeri feleségének bűnét, s ezért menti fel Bánkot.

A csábítóról Valkai nem sokat vall. Vétkes, hiszen nem tud érzelmein uralkodni, akárcsak nénje. Pokoljárás a szerelem, ha nem párosul más emberi erényekkel. A szerelmi szenvedély, ha féktelenséggel, meggondolatlansággal jár együtt, tragédiák **okozója lehet. Ha az ember el akarja kerülni a szerelem poklát, a** szenvedést és mások megalázását, legyen erkölcsös. És Valkai szerint erkölcsös az, aki bátor, istenfélő, igazságos, határozott, uralkodójához hűséges.

A szerző elmélkedik, véleményt mond, s kitűzött célját, az erkölcsi intelmet végig szem előtt tartja, egyetlen pillanatig sem inog meg ítéletében.

A régi magyar irodalom alkotásait vizsgálva, a Bánk-téma legteljesebben Valkai András históriájában bontakozik ki.

Bánk tragikus sorsa azonban túllépte a magyar irodalom kereteit. Bonfini krónikájának köszönhetően Nyugat-Európa **irodalmaiban is feltűnik. Feldolgozzák a nürnbergi mesterdal**nokok, a francia irodalom is gazdagodik általa. Katona József már ezt a nemzetközi témává gazdagodott hagyományt használja fel halhatatlanná vált drámájában, hogy a 19. század **égető, nagy problémáját vesse fel általa. Bánk bán sorsában ő** sem a történelmi hitelességet keresi: a történelmi igazságot alárendeli a mű belső igazának. Bánk egyéni tragikumán túl a dráma legfontosabb mondanivalója az idegen zsarnok elleni harc szükségessége, a mind időszerűbbé váló jobbágykérdés megoldása.

KOVÁCS KATALIN

KISEGÍTŐ TANANYAG

„Kis lap áll a nagy duma mentében"

szempont

szerkeszti Jakabffy Tamás

KISGYÖRGY RÉKA

JULIA ROBERTS

„Hogyan — fogják kérdezni — a puszta port, a nyers anyag megmaradását lényünk fönnmaradásának tekintsük?" — Csak lassan! Hát ismeritek-e ezt a port? Tudjátok-e, micsoda és hogy mire képes? Ismerjétek meg, mielőtt megvetnétek. Ez az anyag, mely most mint por és hamu fekszik előttetek, nemsokára vízben föloldva kristállyá fog sűrűsödni s mint fém csillámlani, majd elektromos szikrát hány, galvanikus feszülésénél fogva pedig oly erőt fejt ki, mely a legerősebb összeköttetéseket is szétbontván agyagföldet fémmé redukál; sőt ez az anyag magától fog növénnyé és állattá alakulni, s titokzatos méhéből fejlődik majd ki az élet, melynek elvesztésétől kicsinyes korlátoltságtokban annyira remegtek. S vajon ily anyagként tovább élni semmi sem?

A. Bolberitz

Az ébredés szétzúzza a fálakat. Fölfakadnak a sebek. Mindaz, ami homályosan egységes volt, itt-ott megtörik, behatol a bűz, a fény. A szurdokvölgy nem sejtelmes már többé: a víz, a kő nem káprázat.

B. Ágota számára ez szinte természetes, megszokott. Bár — állíthatjuk —, hogy az az elviselhetetlen szenvedés, a Csáth Gézáé meg a többi neves számtalané, hasonló tünetcsoportokkal jelentkezik: a párnán megmoccan a fej, tiltakozón kilódul párszor jobbra-balra, s a tegnapiak burkából elöszaporáznak a gondolatok. Mit kellene tennem, ha megtehetném azt, amit azért nem teszek meg, mert nem tudom egészen pontosan, mit kellene tennem.

B. Ágota rossz anya kíván lenni, vagy legalábbis olyan, aki mindvégig a háttérben marad, hogy ne okozzon túl nagy fájdalmat a gyerekeinek, ha meghal. Szándékosan nem kel föl, próbál úgy tenni, mintha aludna, nyakát behúzza, tenyerét óvatosan becsúsztatja összezárt combjai közé. Fölsorakoznak s villámgyorsan tovaosonnak az álmai, mint a svábbogarak. Innenn az émelygés. Talán mivel az anyósát látta.

Nem pillanthatta meg ugyan az egész testét, a feje és a két hatalmas mell egy traktor-gumibelsőben folytatódott, így préselték be egy magasra álványozott gyerekkoporsóba, s a tőről metszett harisnyás lábakat alul gyűjtötték egy halomba. Rémséges látvány, mondhatnánk, s hihetetlenül pontos. B. Ágota pedig az apósát is látta: a templomnak háttal állt az öreg és sárgadinnyét kanalazott csak úgy, a héjából, majd amikor megpillantotta őt, a kanállal felé intett, mintha buzdította volna.

— Az agyvelő megtermékenyített! — kiáltotta. B. Ágota azonban sejtette, hogy kétségbeesés ez. A közlékenység s a fátyolos hang árulkodott.

Érdekes: az anyja egyre szebb lett álmaiban. A vér gőzzé vált, a fájdalomból fény lett. A száztíz kilós test éjszakáról éjszakára karcsúsodott, a beteges sárga színt feláztatta a tavaszi nedvesség, míg végül már együtt vacsoráztak. A zugevést felváltotta a mértékletesség. Egymásra mosolyogtak, nyugtatgatták a vendégeket, s a harmadik fogás után is könnyűnek érezték magukat. A palacsintából már csak csipegettek. Talán egyszer majd az égi szűrőt is meglátathatja — reménykedett B. Ágota —, a hajszálfinom hálót, amin fönnakad a rost, a háj, a zsír, a vérrögökkel telt gézpólya és a savós tejmaradék, hogy csak víz és vakítóan fehér lepel hulljon alá. Ha mindent összegyűjtene, pusztán az maradna, ami megfoghatatlan. S nem volna szag. Az üszköt mélyen elásná, s a pernyét elfújná a szél.

Hanyatt kellene fordulnia, hogy kinyújthassa meggémberedett lábát.

Száztíz kilós testében egyenletesen kellene szétoszlania mindannak, ami erő, hogy a kiadós munka ellenére is csak egyetlen mozdulat lássék, amint átbillen, s új helyét leli a hatalmas massza. A munka titokban, láthatatlanul folyik: több hőt termelnek a sejtek, fölizzanak a kohók, s a látszólagos harmóniában a kirívó egyenetlenségek elnyerik szerepüket és helyüket. Az izmok a passzív és súlyos felső réteget emelik, mondhatnánk. B. Ágota mélyet sóhajt és felnyitja a szemét.

Mi történne, ha ma egyáltalán nem kelne föl? Ha történetesen *úgymaradna?*

Hallja gyermekei szóváltását a konyhában, a vízcsobogást, a döndüléseket, amint jöttükben-mentükben bevágják az ajtót. Hajukba beleragad a fésű, reggelijük szegényes. Mindent vagy semmit, B. Ágota is így akarja. Ha tehát nem kel föl, úgy jó. Ha viszont fölkel, akkor szokás szerint elzavarja őket és mindent felfal, ami az asztalon és az éléskamra polcain maradt. Vénségére még zugevő lesz, akár az anyja volt, míg élt. Nem finom falatokra, hanem mindig a maradékra vadásznak ők. A friss, ropogós hagyma, retek: életelv — mondaná Bolberitz professzor úr. B. Ágota ellenben — mint a mama — a lábosok, serpenyők aljára ragadt rántást, húscafatokat, és az odakozmált hagymaszószt kedvelte, mindazt tehát, ami másfél, két nap alatt úgy teleszívja magát zsírral, olajjal, hogy már alig vagy egyáltalán nem hagy munkát a fogaknak. Az étvágy perverzitása — mondaná Bolberitz professzor úr. Ehhez azonban az is hozzátartozik, hogy mindegyik hatalmas falatnak az utolsó előttinek kell lennnie. A *mégszabadnak.* Akár egy búcsúcsók kapuzárás előtt.

Zavaró csupán az volt, hogy ilyenkor, mondjuk, az igyekvés és kielégülés tömény perceiben, a hónapok és évek teltével egyre inkább, B. Ágota ott kezdte érezni magában az anyját. Nem úgy, hogy kilói vagy szokásai fölidéztek volna bármit, ami az anyjával kapcsolatos, hanem inkább úgy, hogy mindaz, ami az anyja volt, s az is, amivé halála után változott, együtt, anyagszerűen kezdték kitölteni az ő testét. Valami hamu ülepedhetett belé, por, csillámló fém- vagy üvegszálakkal átszőtt réteg, melyet gyökerek tartottak szorosan. Mozgása egyre nehezedett.

Mégis naponta mindig csak kettő és négy óra között gondolt arra, hogy ruhái jó részét kihízta, s a lába sokszor rönkszerűre dagad, mintha nem is volna vádlija. Degeszre tömött hassal, a mosatlan edények falai közt, a konyhaszag fátylai mögött, a párnás semmittevésben már az utódait is átkozta csöndben, akik fület piszkáltak vagy algebrafeladatot körmöltek a szobába sereglett háziállatok társaságában. Egzisztenciális mélypont — nevezte volna meg pontosan az állapotot Bolberitz professzor úr, akinek több-kevesebb rendszerességgel B. Ágota hétvégeken inget, abroszt és alsóneműt mosott. Mindenki saját természetének csírája szerint nem mindig választ, hanem készen kap — folytatta volna talán definícióját a professzor úr lankatag vagy csillogó szemű diákjainak, nyugdíjas pályatársának esetleg, vagy B. Ágotának épp, aki ilyenkor rendszerint megállt egy pillanatra, fölegyenesedett, s Bolberitz felé fordulva csak nézett, nézett.

Él vajon ez az ember? — villant át B. Ágota agyán olykor. Aki ilyeneket mond, s ráadásul választ is vár, az eszik egyáltalán? Ürít? Az anyatermészettel való szerves és szégyenletesen örökkévaló kapcsolatnak mintha nyoma sem lett volna Bolberitz professzor úr szükségleteiben. B. Ágota mosott rá, s csak tudta. A meg-megújuló kíváncsiság vitte rá arra is, hogy rendre fölkutassa a kulcsra zárt szekrények polcait, rekeszeit. Elborzasztotta a rengeteg különböző méretűre nyírbált, élére állított papiros, akta, melyeken számok, s egyéb olvashatatlan apró jelek sorakoztak kusza rendben. A szennyes összehajtogatva fogadta, szinte vasalásra készen. B. Ágotának pedig, aki nyomokat, legalább mézés vérfoltokat keresett, gyakran az a benyomása támadt, hogy valahol rejtegetnek előle valamit. S a szekrényekben a rengeteg doboz csalétek csupán mondjuk a pénz, vagy a kriptákból összegyűjtött társolyok helyett, akárcsak a keyéske szennyes, melyet azért készítettek B. Ágota szerint tüntetően elő, hogy eltereljék a figyelmet a *valódi* ingekről, s a *valódi* lepedőkről. A kimoshatatlanról, amely bizonyára borzalmas tettekről tanúskodhatna.

Egyébként mindezt leszámítva vagy épp mindezzel együtt, B. Ágotának a Bolberitz professzor fürdőszobájában töltött pár óra, pár nap élete pár legboldogabb nyugodt pillanata volt.

Most, hogy meg szeretne fordulni az ágyában legalább, s minduntalan dönteni kell tettei, szándékai felől, az igyekezet, a választás, a félelem, a hajszoltság és a fáradtság függönyei mögül bénult figyelemmel, meredten néz.

Nem ilyen a könnyedség. Föl kell szabdalni a színfalakat, hogy megolvadjon a festékanyag, s a lángok közt parázzsá

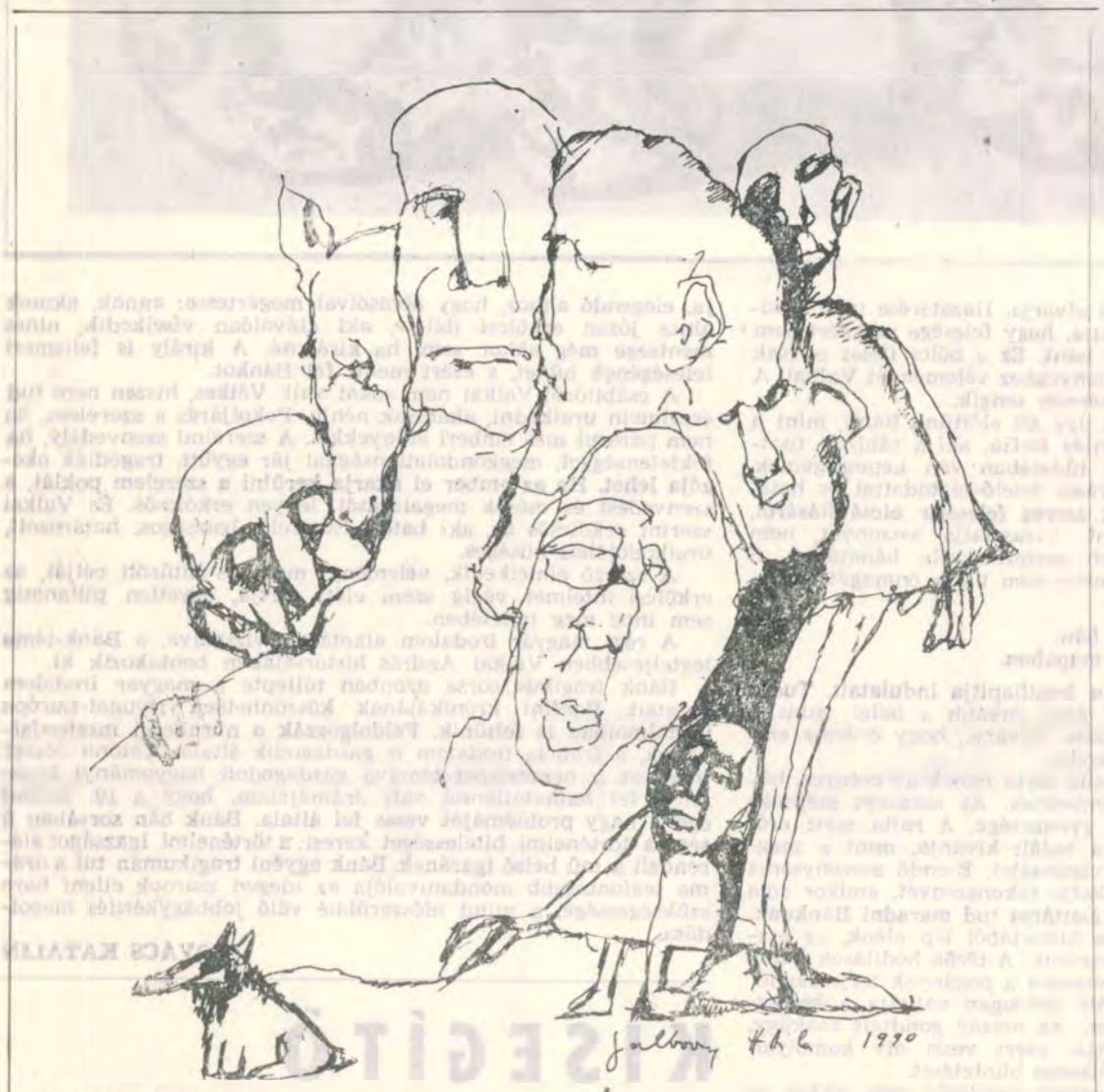

Galbovy Attila rajza

KOZÁK LÁSZLÓ

FÉNYKÉPALBUM 2.
MÁRTA

a kirakatbabák mögé bújva
csücsörít, lassan tovább
lép az üvegen át, rúzsa
körülmaszatolódik a vitrinen
a kabátján árcédulák.

karcsú törzse lendül
köröl köre, fontolgatva
engedi a díszburkolatra
épített tér alig-múlthelyére a nedves, hűlő
levegőt, pendíts két húrt
össze — csattan sáljának
két karja mögötte, feltűnő.

a zenésznek vetett pénzdarab
a Dunába ér, aranyhalak
tévednek meg, némi vita árán
— kié legyen a zsákmány —
elszállítják a tengerig.
megakadnak Mohácsnál.

cseresznyevirág üt tanyát
ruháikon: alul cipő-halom,
pólő-dömping, 18 karátos
napóra, aranyróka, ping-pong.

a rúzs a belső oldalon.

yáljék a fa. B. Ágotának vissza kellene pergetnie a valaha is megtörténteket, hogy az eltelt idő energiává alakulva elegendő legyen egyetlen biztos lépéshez.

Bolberitz professzor fürdőszobájában jó volt.

A szennyescsomókat a habok közé süllyesztve lágy, sirálykönnyű csobogást lehetett fölszabadítani, amely a vízbe szorult hangok érintetlenségével tört a felszínre. Lepárlott lé maradt és levegő, kicsapódott, s fémmé, kővé ülepedett, ami szilárd. Mire széles rajokban föl lehetett bocsátani a fehérített vászonszárnyakat és szabadon feszülhettek az emberszabású vitorlák is, a hegyi úton megjelentek a legelső paripák. B. Ágota puha húsából határozottan vált ki az, akinek testét körülölelhették a gyolcsleplek, rövid gondolkodás után bólintott a férfi felé, s érthetően tagolva megismételte idegenes csengésű nevét. Ajkán a rovátkák tisztán kirajzolódtak a rúzsfoltos poháron. Enyhén rekedtes hangon, ahogy a képernyőn látta, cigarettát kért.

Fokozott ritmust akart. S hogy pompás díszleteket választhassanak, a háttér javára le kellett mondaniuk a kényelemről. A város közvetlen közelében amúgy sem volt lombhullató erdő, csak fenyves, s az is gyér ültetésű emléktelepítés. Csábos volt persze az elegancia is, amely első pillantásra szembetűnt: a könnyű cipő, a világos ing. A mértéktartó nevetés. Ahogy fél kézzel a vállát, a nyakát fogta. Ahogy derűsen céltalannak látszott.

Pázsitot hiába kerestek. Köztudott, hogy a fenyők közé alig hatol fénysugár, s a talajt vastag rétegben tűpárna borítja. A férfi — majdani férj — túl mohó. Több ízben is ellátja áldozata baját, látszik, hogy tapasztalt, amúgy is felfokozott étvágyát csak növeli az omlás, a zúzás látványa. Fehér inge alatt egyre bomlottabb iramban dolgozik a lila tüdő, a céklaszínű szív, mint egy megzavarodott bányászkompánia.

A hizás talán ekkor kezdődött, s tart mind a mai napig. Addig úgy élt, mint a mosott ruha.

Az első foltok kétségtelenül akkor jelentek meg, alattomos szerénységgel, hogy fokozatosan, lépésről-lépésre átvegyék az uralmat B. Ágota mindennapjai felett. A foltok ragacsosak, nyomuk tartós, olykor álcázhatatlan. Átütöttek B. Ágota alsóneműjén, nem is vérvörösen, csak derengő sárgán, egymást érintve, összefolyva. Kétségtelenül jelek voltak, a veszteségé, amelyre azonban rengeteg egyéb, sokkal látványosabb jelenségből is következtetni lehetett. B. Ágota a fenyvesen át egészen hazáig sántikált. S ekkor még nem is gondolta, hogy tomporán napokig ott érzi majd sajogni a millió tűlevél nyomát. A férfi — majdani férj — diadalmasan a kezét nyújtotta felé.

Ahhoz, hogy most végre fölkelhessen, valóban meg kellene kapaszkodnia. Ám hogy érdemes-e, erre így, hirtelen, talán Bolberitz professzor úr sem lelne választ.

B. Ágota még egy pillanatra lehunyja szemét. Tapintja a falat: nem fal. Ízleli a kenyeret: nem kenyér.

BÍRÓ L. FERENC

A szöveg—„fekete doboz"

1. (Jelentés és bizalom)

Jobb híján bízhatunk abban, hogy ami a szövegben — a kulturális közlésnek e közönséges, mátrixokba sűríthető és némi eszközök birtokában máris értékelhető formájában — tény, létrejöttének pillanatától a többi tények ellen van szegezve. Bízhatunk abban, hogy e szöveg bír olyan jelentéssel, mely artikulálható, mint egyedi, releváns tények lenyomata. Ideális esetben úgy tekinthetnénk ezt, mintha a közlés tényétől különböző tény, a jelentés valamely „tiszta történés" dimenziójával bírna, s így maga a szöveg képes önmagában arra, hogy ennek valamilyen — vetületszerűen felfogott — lenyomatát nyújsa, mely viszonylagos mozdulatlanságában (állandóságában) magának elkötelezett, magáértvaló.

E bizalom azonban talmi: ha valami magáértvaló, nem használóiért van és viszont. Praxisunk szintjén ezért kénytelenek vagyunk úgy tenni, mintha teljesen tisztába lennénk e bizalom érvényességi kritériumaival, mikor szükségszerűen nem vagyunk tisztában.

Persze lassan kezdünk rájönni, hogy sem elegendő (fogalmi illetve anyagi) eszközzel, sem elegendő szakemberrel nem rendelkezünk ahhoz, hogy valós érvényességi kritériumokat dolgozzunk ki. Még egy (viszonylag!) hatékonyabbá tett praxis spontán előfeltételeit sem vagyunk képesek föismerni, hát még általánosítani! Így maradunk azzal a — csöppet sem megnyugtató tudattal, hogy mindenfajta szöveggel kapcsolatos tevékenységünk „fekete doboz"ként van.

A megfelelő apparátus hiánya az intuíciót összekuszálhatja, de nem közömbösítheti. Ugyanakkor a tévelygései során paradox módon megizmosodott, fölértékelődött intuíció, kálváriánk egy adott állomásán kénytelen magamagával szemben azzal a gyanúperrel élni, hogy az általa realizálható világ-szemlélet mint rendszer, óhatatlanul pszeudo-jellegűvé válik. Egy implicit és aleatorikus, amorf axiológián alapuló, amorf fenomenológia levesében úgy úszkálnak az intuíció-felismerte tények, mint megannyi forrázott egér.

A jelentés így kénytelenül, hogy saját tárgyiasulása során ne a málladozó egerekre (tényekre), hanem a málladozó doxológiára támaszkodjon. A jelentés így: vélemény. Egy olyan vélemény, mely csak a gesztusok, egy *jelenlét* keretei között értelmezett. A jelenlét: szertartás, de csak sokadik szinten élmény, ugyanis nem affektivitásunkat, hanem az intuíciót mozgásba lendítő premisszákat, s ezen keresztül intuíciónk világát célozza.

A megvalósult jelentés léte így egyszerű hozzá-létté (adesse) minősül. Mivel azonban e jelentés léte (önmagában) nem autentikus, önként adódik, hogy semmi jelentés által tárgyiasult léte nem az.

2. (A szellemi munka)

A szellemi munka jelenlegi objektivációs formáira az jellemző, hogy minél jobban hatalmában kerülnek a mindennapi tudat (lényegében eszkatologikus gyökerű) elvárásainak, annál inkább igyekszenek kiküszöbölni magukból a mindennapi tudattal direkt kapcsolatot lehetővé tevő elemet, s behelyettesíteni azt az „önmagáért-való" tudomány (s a *tudomány*ként értelmezett művészet, vallás stb.) evidenciáival.

Ha ezt következetesen végiggondoljuk, akkor rá kell jönnünk arra, hogy a legmegfelelőbb apparátus, és a legkritikaibb kritikai alapállás sem segít, mert nincs valós funkcionalitása, hisz nem lehet egyszerre az az objektivációs forma, amire törekszünk, és a mindennapi tudat eleme is. Ez az ellentmondás csak úgy lehetne feloldható, ha általánosan elvesztené érvényességét az értékeknek az a rendszere, mely lehetővé teszi, hogy evidenciának tekintsük azt, ami az emberi képességek egy (bármely) leszűkített csoportjának a felhasználásával, az emberi képességek leszűkítésével jön létre.

Ezen rendszer-váltás természetesen azt is eredményezné, hogy az „emberi lényeg", a tudomány s a mindennapi tudat nyelve nemcsak egy egységes rendszeren belül, de egyazon szabályok szerint is rendeződik. Ám hogy a — hagyományosan — néma személyes én milyen szerephez is juthat e kommunikáció rendszerén belül, azt igen nehéz elképzelni, az egyelőre maga a kérdések kérdése. És gyanítható, hogy az új rendszer érvényességének a próbaköve is.

3. (Tükör által, homályosan)

A modern művészetet a *galéria* intézménye tette lehetővé, az az üres, steril helyiség, amely megteremtette a lehetőséget, hogy a kiállított tárgy tere kitörjön a saját felületén túlra, hogy a tárgy belső tere teljes egészében kibontakozzon.

Az emberi lény ebben a térben kénytelenül saját szemének mélyébe visszavonulni, tiszta, anyagtalan tudatként viselkedni.

A közeg annyira erős, hogy e térképződés akkor is bekövetkezik, ha a műalkotás mint tárgyi köznapi értelemben véve nem is jött létre.

A nyelvi műalkotás, mint szöveg (önmagában artikulált szöveg!) azt a célt szolgálja egy nyelv referenciális kódján belül, hogy megszüntesse az átfedéseket.

Az alkotó gesztusból adódó viszonyok minél tisztább érvényesülése így a szöveg kvalitásának fő ismérvévé válik.

Lényegében bármely nyelvi anyagból, akár közvetlenül is (a felmutatás gesztusa, a kontextus váltása révén — lásd: objet trouvé) válhat műalkotás, amennyiben felfogható mint egy olyan *kódra* irányuló *cselekvés*, mely kód a kulturális élet egészének mint használt szövegnek (parole), és a kultúrának mint nyelvnek (langue) a viszonyát artikulálja.

A modernnek tekinthető nyelvi műalkotás, azáltal, hogy e kódot nem mint általánost, hanem mint konkrét kivetülést teszi tárgyává, és mivel a (taktilis dimenziókkal is rendelkező) galériával szemben hatványozottan fogalmi — tehát legalábbis elméletileg végtelenül megismételhető, megsokszorozható — érzelmi tehetetlenségre kárhoztatott.

Mivel a kvalitás és az érvényesség kritériumai részben a szövegen kívül vannak, s a befogadó szubjektum számára is külsődlegesek, rá kell kérdeznünk arra, hogy mi van akkor, ha a „langue" és „parole" közötti kód statikus? Ilyen esetben beszélhetünk-e egyáltalán realizálódott nyelvi műalkotásról?

4. (A cselekvés nyelve és a hatalom)

Ahhoz, hogy a gesztus cselekvéssé, a cselekvés pedig kongruens szöveggé váljon, egy olyan kód szerint kell realizálódjon, mely a természetes nyelv implicit tartalma. A természetes nyelvet mindnyájan tanuljuk — mese nincs — és többnyire gyermekkorban és intézményesített keretek között. A tanítást végző intézményi keret így többek között a természetes nyelv alrendszereként is van, de ugyanakkor a leguniverzálisabb és legrégibb médiumok egyike is.

Az, hogy a cselekvés kódolását a természetes nyelven folytatott beszéd által sajátítjuk el, azt eredményezi, hogy a dologiságként felfogott cselekvés nyelvi szinten megismételhetővé válik s így bizonyos autonómiára tesz szert. Ámde ezért ugyan csak nagy árat kell fizetni, hiszen a nyelvi kód szerint az affektivitás csak mint az elvontságok elvontsága ragadható meg, s így minden, ami dologiságként felfogott, kezd kísértetiesen egymáshoz hasonulni.

Nehezen tanulunk meg „beszélni", ugyanis tudatunk minél kevésbé a természetes nyelv formái szerint rendezett annál inkább gyűlöletet és frusztrációt érzünk e kód szocializáló-eufemisztikus funkcióját lehetővé tevő redundancia miatt.

A frusztráció agresszivitást szül. Az agresszivitás egyenes arányban nő a redundanciával, mely egy bizonyos szinten a nyelvi világ imobilitásának a látszatát kelti.

Persze e frusztrációnak vannak kellemes következményei is, mint a jobb híján „fölöttes én"-nek nevezett valami; ez a nyelvi formák egyre szubtilisabb elsajátításával egyenes arányban erősödik. Például egy 12—16 éves kamasz még ütésekkel és rúgásokkal nyugtázza azt, amit egy nála alig egy-két évvel idősebb, vagy tanulékonyabb egyén néhány szóval, vagy egy gúnyos mosollyal elintéz.

Nem nehéz belátni a nyelvi szocializációból adódó előnyöket. Belátható az is, hogy azok, akik a szocializáció bizonyos előrehaladottabb fokán éreznek rá a redundancia árára, agresszivitásuk alternatív nyelvi formák keresésében tudják kiélni, szublimálni. A kellemetlen kérdés az, hogy akik nem saját hibájukból, hanem a mediális folyamatok rossz működése miatt jutnak el oda, hogy e szocializáció-típusnak csak hátrányait (frusztráció, agresszivitás) de előnyeit nem — illetve csak újabb frusztráció okaként — képesek érzékelni, azokkal mi a teendő? És itt nem szabad elátekintsünk attól, hogy a verbális gondolkodás — egyáltalán a verbalizáció — alacsonyabb szintjein elhelyezkedő egyedek számára csak külső lehet a fölöttes én.

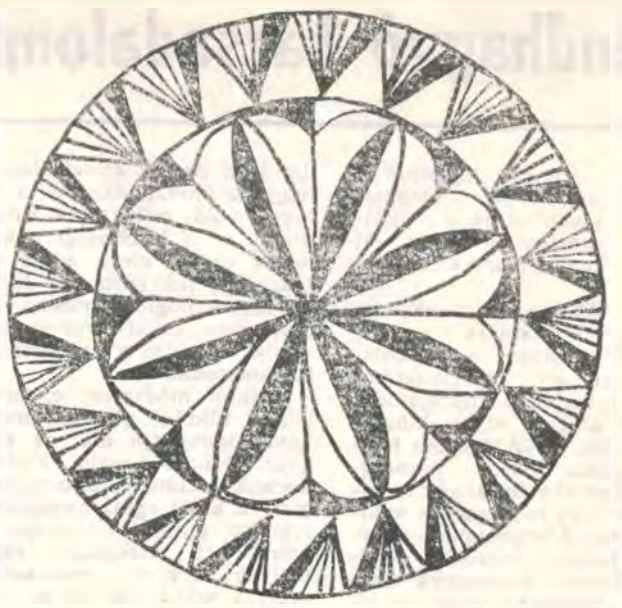

A GRÁL FÖLKUTATÁSA
A KUTATÁS KEZDETE (1)

A Szent Grál megjelenése

Az asszonyok le*men*tek meg*hall*gatni az esti *misé*t. Visszatérvén (2) a templomból, a Király *utasí*totta *szolgái*t, hogy *terí*tsék meg az asztalt, és a lovagok újfent el*fog*lalták helyüket.

Mikor mindenki le*ült*, egy oly váratlanul tüneményes *men*nydörgés és *vill*ámlás *rette*netes dübörgését hallották közeledni, hogy azt *vél*ték, összeroskad a vár.

S lám, betér a *ter*embe a napnak egy sugara, s ettől a szoba hétszer olyan világossá *vál*ik, mint volt annakelőtte.

És akik ott benne *tal*áltattak, mintha megvilágosodtak volna a Szent *Lél*ek dicsősége révén.

És amint az ottlévők körbete*kin*tenek s kezdik *mére*getni egymást, észre*veszik:* mindannyian, nagyok és *apróbbak*, hallgatagok.

Miután hosszú idő *telt* el anélkül, hogy — néma páriákhoz hasonlóan — a résztvevők közül akár valamelyik is megtudott volna *szól*alni (3), megjelent a Szent Grál.

Egy darab fehér selyem*lep*ellel volt le*tak*arva, ám azt senki sem *lát*hatta, hogy ki is *szál*litja.

A nagykapun *lép*ett be, s ahogy beljebb került kellemes il*lat*okkal telt meg a terem, mintha a föld minden fűszerszáma ide áramlott volna és mintha itt *ter*jedt volna szerteszét.

Körbejárta a trónboltozatot, s végighaladt előbb az egyik, majd a másik *old*alon is.

Amint az asz*tal*ok mellett el*hal*adt, ezekre az az étel-i*tal* állt rögvest elő minden meghívott esetében, amit az illető vágyott.

Miután mindannyiukat kiszolgálta, a Szent-Grál eltávozott anélkül, hogy bárki tudta volna, hova tűnt.

A szó hat*al*ma visszatért azokhoz, akik eleddig egy hangot, annyit sem tudtak magukból kipréselni.

Mind ahányan voltak, *hál*ákat rebegtek a mi Urunknak amiért olyan nagy tisztességben volt részük, hogy a Szent Grál dicsőségével *táplál*ta őket az Úr.

De mindenek közt a leg*bol*dogabb Arthúr (4) Király volt, aki iránt a mi Urunk nagyobb jóságról tett tanubizonyságot, mint az összes többi, valaha is *lé*tezett király esetében.

Mind a házi*gaz*dák, mind a meghívottak el voltak *raga*dtatva, és aként *itél*ték meg a történteket, hogy a mi Urunk nem felejtette el őket, minthogy kegyelmének ily jelét *mutat*ta.

Mindaddig míg az étkezés *tar*tott, erről folyt a *társ*algás. És a Király — szomszédjaihoz intézvén szavait — ezt mondotta:

— Bizony, Urak örvendeznünk kell e nagy szerelmi jelnek, amit a mi Urunk számunkra *kiut*alt jól *lakat*ván bennünket az ő dicsőségével egy oly ma*gas*ságos napon, mint a Pün*kösd*.

— Uram, Királyom, szólalt meg Gauvain, van még valami, amit Felséged nem sejt. Az, hogy senki sincs itt olyan *személy*, aki ne avval lett volna el*lát*va, mint amit kért, vagy mint, amit hirtelenjében gondolni *tal*ált.

Ilyesmi más ud*var*ban sohasem eshet meg, hacsak Méhaigné (5) Király udvarában nem. Ám ők olyannyira szerencsétlenek, hogy valójából nem szemlélhették, a látszat i*gaz*ságának a mér*ték*e pedig el*rej*tett előlük.

Mindebből kifolyólag a magam számára a következő kötést teszem: *reggel*től a Kutatás *út*jára lépek, és te*szem* ezt egy év és egy napig, s azon túl is, ha megkívántatik, és nem fogok visszatérni az udvarba, akármi történne is, annak előtte, hogy ne láttam volna tisztábban azt, ami itt nekünk bemutattatott, amennyiben igaz az, hogy látnom kell és amennyiben lehetséges az, hogy láthatom. És ha ez lehetetlen lesz számomra, akkor majd visszafordulok.

Midőn a Kerekasztalnál levők meghallották e szavakat, mindannyian felálltak székeikről és ugyanazt a fogadást tették, mint Gauvain mondván, hogy mindaddig nem fogják abbahagyni a *bolyongás*t, míg le nem ülnek ahhoz a magas asz*tal*hoz, ahol minden nap olyan édes eledel lesz fel*tál*alva, mint amiben a mai napon volt *rész*ük.

Fordította BRÉDA FERENC

JEGYZETEK

A Grál-mondakör az európai kultúra egyik legfigyelemreméltóbb hagyománya. Könyvtárnyi irodalom foglalkozik e témával. A szöveg poliszémiáját (többjelentésességét) a fordítás igyekezett, a lehetőségekhez mérten, kellőképpen érzékeltetni.

1 — A *föl*kutatás *le*geleje (föl/le)
2 — fr. *mystère*, titok (mis-tér)
3 — Vö. fr, *sol*, föld. Egyéb, a fordításban felhasznált elemek: fr. *terre*, föld, lásd: terít, terem, megtér, stb.
4 — Vö. fr. *art*, művészet. E név természetesen más asszociációknak is kaput nyithat. Így Úr, húr, túra, stb.
5 — *Mennyei* királynak is nevezhetnénk.

A fordítás forrása: *La Quête du Graal*. Edition présentée et établie par Albert Béguin et Yves Bonnefoy. Seuil, 1965, pp. 63—65.

B. F.

Öböl—dosszié 14.

SZEMIRAMISZTÓL — SZADDAMIG

Az ember már a történelem hajnalán is félt a többi embertől. Jerikó már Kr. e. 7000 körül kőfallal és több mint 10 méter magas megfigyelőtoronnyal volt körülvéve, megerősítve. A védekezésnek ez a formája nyilván nemcsak a vadállatok ellen irányult. A kor vallására a fennmaradt emberi koponyák és agyagálarcok vetnek némi fényt. A régészek találtak agyagból formált, csontból és kőből faragott emberi és állati alakokat is... Az ember Kr. e. 5000 körül kezdett cserépedény készítésével foglalkozni. Mezopotámiában és Egyiptomban 4000 körül alakul ki a civilizáció fejlett formája. A nyilvános munkálatok központi ellenőrzésének szükségessége terjeszkedésre ösztönözte a városállamok uralkodóit, a hatalom fokozatosan a legerősebbek kezébe került. (A Biblia világa, 1987.)

* * *

A hivatalnoki apparátusnak már időszámításunk előtt vagy három évezreddel szüksége volt az írás használatára. A kereskedelem is erőteljes virágzásnak indult, a nagy építkezések alkalmával a kereskedők szerezték be a szükséges kőtömböket, amelyekért, búzát, datolyát vagy a kézművesek termékeit adták-kapták cserébe. Ugyanakkor külföldről keresett árucikkeket importáltak az uralkodók vagy a templomok számára; példa erre a mai Afganisztán területéről származó rézgálic, amelyet Kr. e. 3500 körül már az egész Közel-Keleten és Egyiptomban ismertek. A pompás kidolgozású dísztárgyakat azonban nem az egyszerű földművesek használták, akiknek nádból és sárból készített kunyhóiban aligha maradt fenn valamilyen értékes archeológiai lelet. Az egyszer kialakult életforma évezredeken át változatlan maradt s csak az ipari forradalom tudott változtatni rajta. (A művészetek története, 1957.)

* * *

A Jordán nyugati partvidékén volt Jerikó, a „pálmafák városa". Józsué már az első támadással szeretett volna éket verni Palesztina központi részébe, és így elszakítani egymástól az északi és déli területeket. Jerikó éppen útba esett, és tökéletesen megfelelő célpont volt. Ráchább nem félelemből adott szállást a kémeknek, hanem azért, mert hitte, hogy Izrael Istene igaz isten. Háza a városfalra vagy emellett épült, lapos teteje alkalmas volt arra, amit elterveztek. A siker után az izraeliták megtartották szavukat, Ráchábot maguk közé fogadták. Később Szalmonhoz ment feleségül, és fiát, Boászt Dávid majd Jézus ősei között tartják számon. (Magyarázatok Józsué könyvéhez, 1980)

* * *

Kánaán meghódítása szent háború volt, ezt Józsué tudta a legjobban, de ellenségeik is tudtak e meggyőződésről és féltek tőlük. Jerikó lakósai számára például az idegek háborúja lehetett az Izrael elleni harc. Végtelen szorongással tölthette el őket a naponta körbejáró csapatok látványa, a kürtölés, a csendben menetelő tömeg. Mindez a hetedik napon érte el csúcspontját... Ám félrevezethet bennünket, ha a kánaánita városok késő-bronzkori lerombolásának összes jelét Izrael honfoglalásával hozzuk kapcsolatba. A bételi, bet-semesi, debiri, hacori és lachisi ásatások feltárták, hogy a Kr. e. 13. század körül ezeket a városokat lerombolták. A kor meghatározása azonban csak hozzávetőleges, egyáltalán nem biztos, hogy e települések lerombolása egyidőben következett be. Pusztulásuk után vagy elhagyottakká váltak vagy pedig újjá építették őket, de különböző jelek tanuskodnak arról, hogy a későbbi lakóik a civilizáció alacsonyabb fokán voltak. Jerikó kivételes eset volt, a várost, mint a hódítás első gyümölcsét Istennek ajánlották, ha a bibliai beszámolót hitelesnek tartjuk, de akkor sem várhatunk a honfoglalás minden fázisáról régészeti lelet-bizonyítékot. (Alan Milard: A meghódított városok)

* * *

Az írás kezdetei 5000 évvel ezelőttre nyúlnak vissza. Az első írásjelek stilizált formában ábrázolják a tárgyakat, esetleg gondolatokat. Egyiptomban i.e. 3000 körül született meg az ún. hieroglifikus írás... Mezopotámiában a kezdetleges írásmód fokozatosan ékírássá fejlődött. Ezeket a szögletes jeleket könnyen bele lehetett vésni az agyagtáblákba. A héber ábécének 22 mássalhangzója van, a magánhangzókat kezdetben nem ábrázolták. Kr. e. 1500 körül kezdett elterjedni a minden egyes mássalhangzót meghatározott jellel ábrázoló írásmód. Ez az írásrendszer lehetővé tette, hogy az írnokon kívül mások is megtanuljanak írni-olvasni. Az arám nyelvet mely rendkívül hasonlatos volt a héberhez már Szenacherib asszír király korában (705—681) nemzetközi nyelvként használták a térségben, 550 körül pedig a hatalmas perzsa birodalom hivatalos nyelvévé vált. Az Új Szövetség korában Palesztina lakosai is inkább arámul s nem héberül beszéltek. (Az írás reg nye:)

Rendhagyó társadalomszemlélet?

Milyen irányba haladjon a néprajztudomány? Megmaradhat továbbra is a gyűjtés hagyományánál vagy új kutatói módszerekre van szükség?

A KAM kiadványának, az *Átmenetek* második számának fókuszában a néprajztudomány áll. A tanulmányok, interjúk a néprajztudományt állítják olyan kihívás elé, mely, a KAM egész koncepciójához híven, paradigmaváltást követel annak szemléletében és tudományos módszereiben. A néprajztudományról alkotott elméletük, valamint kutatói módszerük szervesen illeszkedik abba az általános szemléleti keretbe, mely meghatározza a KAM tevékenységét a társadalomtudományok minden területén.

Alapvető szemléleti jegye ennek a tudományos világnézetnek az ideológiamentesség. A KAM tevékenységében a tények leírására törekszik. Az ideológiamentesség igénye pedig jelzi azt az állásfoglalást, hogy az önmagunkra és a világra való reflektálás folyamatát ne a kisebbségi „kollektív tudat" eleve adott értékrendje irányítsa. A KAM az antropológia korszerű tudományos módszereivel kívánja vizsgálni a társadalmi folyamatokat.

Kutatói módszerét e szemléletet tükröző elméleti munkával támasztja alá: ez Magyari Nándor László Emlékkockák című tanulmánya, mely a kötet egész anyagának elméleti alapját biztosítja. A szerző azt vizsgálja, hogy melyek azok az emlékezést vezérlő szabályok, és az emberre kulturálisan jellemző emlékezési minták, amelyek a köztudat kronológiai dimenzióját mutatják meg, és amelyek ebben az értelemben a szociális valóság felépítésének egyik lényeges tényezőjévé válhatnak. Az emlékezés olyan beszédcselekvés-forma, mely elsősorban újrainterpretálja a múltat, ezáltal befolyásolja a jelen helyzetfelismerését (a jelent elfogadja a múlt folyományaként), harmadsorban pedig anticipálja a jövőt. Az emlékezés jellemzője, hogy a múltat tradícióként, archetípusként ragadja meg, és ez mint „múlt-modell" anticipálja a jövőt. Mindebből következik, hogy az ember antropológiai sajátossága a „tradícióvezérelte" viselkedés, vagyis egy kulturális viselkedési paradigma, mely magatartásformaként hagyományozódhat tovább.

Ezen a ponton fontos kiemelnünk azt az emlékezéstípust, melyet a szerző emlékeztetési gyakorlatnak nevez. Ez az az eljárás, amikor a kutató tudatos céllal arra késztet valakit, hogy visszaemlékezzen egy eseményre. Mivelhogy ez a kérdező részéről irányított beszélgetés, az emlékezés kettős jellegű: személyes, mert az emlékező annak érzi, ugyanakkor nyilvános, mert a nyilvánosságnak szánt, a szituációhoz igazított beszámolóról van szó. Éppen ezért szét kell választanunk az ilyen fajta elbeszélésnek információs értékét és egzisztenciális hasznát, vagyis a két fél identitásának kiépítésében játszott szerepét.

Az *Átmenetek* egész további anyaga épp azt a szemléletet tükrözi, mely kritikusan viszonyul és elítéli azt a kulturális viselkedési paradigmát, melyben az emlékezés az identitásépítés ideologikus formájára irányul. Ebben az értelemben sürgetik a néprajztudományban is a paradigmaváltást. Az ideológiamentes szemléletre történő átmenet pedig módszertani váltást is igényel: a gyűjtés tradíciója mellett a kritikai elemzésre való rátérést.

Niedermüller Péter — az egyik interjúalany — éppen azt tartja a szocializmus éveiben művelt néprajztudomány legnagyobb hiányosságának, hogy nem élt azzal a lehetőséggel, hogy a gyűjtések során tapasztalt tényleges „történeti életvilágokat" bemutassa, ehelyett megelégedet az archaikumok felsorakoztatásával.

Úgy gondolom, hogy a néprajztudomány esetében nem utópia ez az elvárás, hisz a gyűjtés (melynek lehetősége az elmúlt években sem szűnt meg teljesen) keretei közt valóban lehetett volna olyan jellegű kutatást végezni, melynek célja a „tényleges, történeti életvilágok" feltárása.

Arra a kérdésre, hogy miért alakulhatott ki az a tudománytörténeti tradíció, melynek lényege nem a kritikai elemzés, hanem a gyűjtés, Niedermüller Péter a következő választ adja: a XIX. század második felében Közép és Kelet-Európában a néprajztudomány a nemzeti identitás megfogalmazásának céljából jött létre. Alapja az a felfogás, hogy a nemzeti kultúra egyedüli autentikus forrása a paraszti kultúra lehet — ez magyarázza a paraszti világhoz való idealizált, romantikus közeledést. Minden társadalomtudomány, így a néprajztudomány legfontosabb feladatának is azt tekinti, hogy a kulturális jelenségek statikus leírása mellett kritikai, elemző módszerrel tényleges helyzeteket tárjon fel. Így módon a néprajztudomány célja elsősorban nem az kell legyen, hogy a kisebbségi identitástudatot ápolja (gyakran idealizált, tehát hamis irányba alakítva azt), hanem nemzeti (nemzetiségi) kultúránk múltjának, jelenének valós feltárása.

Gagyi József Nagy Olga *A törvény szorításában* című könyvéről írott kritikája értékeli Nagy Olga munkásságában az új szemléleti (a KAM szemléletébe is beillő) alapokra helyezett tudományos módszert, kiemel viszont egy olyan szemléleti jegyet, mely Nagy Olgát a hagyományos felfogás nemzedékéhez köti. E szemlélet jellemzője az a differenciált és tudományos vizsgálódást mellőző „magatartás", mely a hagyományos paraszti életformából kilépő közösségeket mint világlátását, gondolkodásmódját vesztett, és kispolgári életstílust felvevő közösségként (le)értékeli.

Láthatjuk tehát, hogy e munkacsoport elméleti koncepciójához híven következetes kutatói módszert dolgoz ki, ugyanakkor épp ennyire szigorú következetességgel dolgozik a „mindennapi élet antropológiájának" gyakorlatában is: ezt bizonyítják a Jegyzetek rovat Tv-jegyzetei. E jegyzetek értelmezik a Tv-nek mint tömegkommunikációs eszköznek a szerepét a forradalom előtti, illetve utáni társadalomban, vizsgálják a tévé és az egyes ember, illetve a társadalom egészének viszonyát, elhelyezik ezt a kommunikációs eszközt a társadalmi mozgások bonyolult rendszerébe.

Elmélet, kutatói módszer és kulturális gyakorlat — mindez olyan szemléleti alapon, mely kihívást jelent a hazai társadalomkutatás területén —, ezt vállalja a KAM, annál is inkább, mint hogy nemzetközi viszonylatban is találni hasonló beállítottságú munkacsoportot. Ilyen a párizsi „Centre National de la Recherche Scientifique", melynek igazgatójával, Victor Karadyval készít interjút a KAM munkatársa, és melynek tevékenysége bemutatásával a KAM mintegy legitimálja a saját szemléletének létjogosultságát is.

ZILAI ERZSÉBET

FEKETE VINCE

KILAKOLTATOTTAK RONDÓI

hidegláz (4.)

amennyit ittam: házak fuldokolnának
tüzes vihar tombolt belől, hidegláz kint
lelkem remegve kérte az algokalmint,
ha jött a másnap, bűntudat, rövidzárlat
kék szirmait hullatta rusnya alázat
a sok piától házak fuldokolnának

nem spóroltam, lakásra nem volt kínálat
kocsi sem kellett, nő csupán ki odaint
lesz tán ki e föld színéről letakarít,
szememre nem veti: a kurva anyádat,
amennyit ittál: házak fuldokolnának

kiért? hogy? (5.)

anyám, ha tán egyszer gyökeret eresztek
szörny-istenek az égből nem havaznak rám
értem gyöngy-olvasód nem morzsolnád talán
nem fészkelnek tüdőmre nikotin-szelek
s a koffein nem ránt alá s az élvezet
anyám, ha tán egyszer gyökeret eresztek

míg bódítottak szürkén villogó szeszek
nem kapkodtam görcsösen hitvány gyám után
de most jó volna kezed és szavad bár hallanám
de csak romok utánad és fakeresztek
anyám, gyökeret így kiért? hogy eresszek?

Bethlen utca 11. (6.)

dohos lakásban, a Bethlen tizenegyben
(minek dícsekednem, kirúgtak szaporán)
elűzött Kézdi, kiutált hamar Polyán
restellnem kéne, hogy csak ennyire vittem
s örülhetek, hogy nem voltam még a sitten
zárkám volt úgyis a Bethlen tizenegyben

bűzös pokróc, korgó ágy, víz az üvegben
feledted, szívem azt a penészes szobát?
s hogy te sem vagy, késő keresni okát,
úgy faltuk egymást, szinte ma hihetetlen
dohos szobámban, a Bethlen tizenegyben

fogynom adjatok (7.)

koldus-kéjjel, legyes húst, osztom szét magam
mögöttem csendben éveim foga vacog
permetként issza lelkem fel szavaidot
kiknek még nem teher megérteni szavam
egyétek szánalmas nyűgdózsagyörgy-magam
koldus-kéjjel: törött lábam, szijas farom

világra hoztak, nem leende kiutam
nincs-istenek, ha eddig volnom hagytatok,
nem-lévő-gráciák, most fogynom adjatok
s míg kínos rángatózás bontja szét hajam
koldus-kéjjel, legyes húst, szétosztom magam

A Kossuth–nóta
Hunyad megyei román változata

A Kossuth Lajos alakja körül forgó gazdag folklórhagyományokat legutóbb Ortutay Gyula foglalta össze és rendszerezte 1952-ben. A prózai történetek és a még kevéssé ismert szólások-közmondások mellett a hagyományok leggazdagabb ága a verses költészete, a dal; az 1848—49-es forradalom és szabadságharc centenáriumát megelőző években szervezett gyűjtőmozgalom a Kossuth-dalokat több mint hatszáz változatban hozta felszínre. *(Kossuth Lajos a magyar nép hagyományaiban.* Ethn. 1952. 279.)

A Kossuth-dalok közt a legjelentősebb kétségtelenül a *Kossuth Lajos azt üzente...* kezdetű úgynevezett Kossuth-nóta, az említett gyűjtőmozgalom eredményeként a maga száztíz változatával. (I.m. 284.) A változatok számát azonban folyamatos gyűjtőmunkával szinte a végtelenségig lehetne szaporítani, hiszen Dégh Linda az az 1952-ben kelt megállapítása, miszerint „népszerű ma is, nincs ember, aki ne ismerné" *(A szabadságharc népköltészete.* Bp. 1952. 178.), napjainkban, újabb emberöltő múltán, még mindig változatlanul érvényes. Ortutay bővebb fogalmazása szerint „egyike a legnépszerűbb magyar daloknak. A népköltészeti formák mellett balladás feldolgozását is ismerjük, az egyszerű verbunkos szerkezet nem egyszer a Kossuth-dalok más-más elemeit is magához vonzza. Így szinte nem is egy népdal ez, hanem valóságos népdal-konglomerátum, több népdalnak, népivé vált szövegnek alakító központja". (I. m. 281.)

Történeti-politikai és folklorisztikai jelentősége folytán keletkezésével is sokan és sokféle eredménnyel foglalkoztak, számunkra azonban most böven elég Ortutay rövid összefoglalása: „A Kossuth-nóta alakját 1848-ból már hiteles forrásból ismerjük, de formulái a XVIII. századi katonaköltészethez vezetnek el, sőt leghíresebb fordulata *[Ha még egyszer azt üzeni...]* több évszázados halba hívó szokásban gyökerezik." (I. m. 283.)

Tárgyunk szempontjából különösen fontos a tanulmánynak az a része, amelyet a szerző a következő szavakkal vezet be: „Úgy érezzük, hogy a Kossuth-szóhagyomány történetének azt a fejezetét is legalább röviden érintenünk kell, amely a nem magyar nyelvű hagyományt foglalja össze. Ahogy Mátyás királyról és Rákóczi Ferencről is ismerünk történeteket, mondákat, meséket, népdalokat a kelet-európai népek ajkán, ilyen dalokat, meséket — ha kisebb mértékben — Kossuth-tal kapcsolatban is feljegyeztek." (I. m. 283.)

A román hagyományokhoz érve, Ortutay elsősorban Kántor Lajosnak 1933-ban Kolozsváron megjelent, *Kölcsönhatások a magyar és román népköltészetben* című tanulmányára hivatkozik: „Kántor Lajos közléséből is világosan kitűnik a kárpát-ukránhoz hasonló szerkezet: a magyar elnyomók elleni izgatás, a magyar hadak győzelme, a császárnak levelet kell írnia a cárhoz s csak úgy győzedelmeskedhetik. Kántor arra is utal, hogy a szabadságharc elvesztésén szánakozó énekről is van szó a román népköltészeti gyűjteményekben. A részletek felderítése még ránk váró feladat." (I. m. 303.)

E feladat elvégzéséhez ő maga mutatja a legelső személyes példát, amidőn folytatólag egy kiadatlan román gyűjtemény Kossuth-hagyományait teszi közzé a kutatók és az olvasók számára: „A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában a még leltározatlan anyagban szerepel Balázs Bélának és Dancs Lászlónak Turcon (a volt Ugocsa megyében) 1943-ban gyűjtött anyaga. Ebben a románság néhány emlékezése található Kossuth-ra vonatkozóan. Így az egyfilléreseket »Kossuth pénzének« hívják, a viharos, dörgéssel-villámlással járó időre azt mondják: »Kossuth ideje van«. Emlegettek régi Kossuth-harcosokat saját népük köréből, s ez is együttérzésükre mutat. Lejegyeztek egy anekdotikus történetet is Kossuthról, magyar fordítása így hangzik:

Régen, mikor Kossuth volt a császár, berepülte (repülőgépen) az országot és látta, hogy az urak rabságban tartják a népet, száznegyven napot dolgoztatnak velük. Megsajnálta őket és kigondolt egy ravaszságot. Összehívta az urakat és aláíratott velük egy papírt, amelyen rajta volt, hogy a rabokat szabadon fogják engedni. Az urak azt hitték, hogy a börtönökben lévő rabokról van szó, és aláírták. Meghallotta ezt a nép is, és mire az urak észbe kaptak, a nép ott hagyta az uradalmakat és szétszéledt. Így aztán, mivel már a nép szétszéledt, meg a törvényt is aláírták, az uraknak nem volt mit tenniök. De bosszút esküdtek Kossuth ellen, és Kossuthnak menekülnie kellett.

Tanulságosan találkozik ez az anekdota azzal a magyar változattal, amely szükszavúbban említi Kossuth cselét, mikor a császárral íratja alá borozás közben a magyarok szabadságlevelét." (I. m. 303—304.)

Ezekbe a román Kossuth-hagyományokba illesztjük az alábbiakban azt a román nyelvű Kossuth-nótát, amelyet 1963. december 16-án gyűjtöttünk a Hunyad megyei Lozsádon Almási Istvánnal a 62 éves Ferencz Benitől. A kolozsvári Folklór Archivumnak ez a 815a. jelzetű magnetofonfelvétele a folklórkutatásban afféle kis szenzációnak számít: noha az együttélő és környező népek mindenikének megvan a saját anyanyelvű Kossuth-hagyománya, első izben találtunk rá a Kossuth-nóta nem magyar szövegére. Ferencz Béni bácsi 1908-ban tanulta, hétéves korában, a faluban. Választáskor énekelték, tehát kortesdal volt, nyilvánvalóan a 48-as hagyományokat ápoló valamelyik ellenzéki párt nótája — ennek pontosabb kideritése azonban nem folklorisztikai feladat. Béni bácsi úgy véli, hogy nem akkor találták ki, hanem már korábban ismeretes volt a faluban.

Szövege, a Kossuth-nóta közismert dallamára, így hangzik:

Ploaie, ploaie rotunghie
La Koşut la pălărie.
Cum ploaie şi cum stropeşt'i,
Doamn'e aşa-mi alduieşt'i,
Vivat ţara mea.

Nem először és bizonyára nem is utoljára csodálkozhatunk azon, hogy a népek folklórjában a verses népi alkotásoknak mily bravúros nyelvi-költői átdolgozásai, népi „műfordításai" születnek, terjednek és élnek. A lozsádi dal is egy ilyen bravúros tolmácsolása a Kossuth-nóta ama versszakának, amelye — ma is közismert voltának bizonyságául — nem valami népköltési gyűjteményből, hanem emlékezetből idézek:

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára.
Valahány csepp esik rája,
Annyi áldás szálljon rája,
Éljen a haza.

Méltányos, hogy e kis közleményt Ortutay Gyulának azokkal a szavaival zárjam, amelyek hűen kifejezik tudományos és politikai pályafutásának egyik fő vonulatát, a folklórkutatáson át a népek közti megértés és barátság szolgálatát: „Ez a vázlat csak arra tart igényt, hogy rámutasson az összehasonlító történeti folklorisztika feladatára a népi demokráciák országaiban. Egyik legfontosabb tennivalónk, hogy nemzeti szabadságharcainknak, volt ellentéteinknek egész hatalmas problémakörét... feltárjuk. Ez azért is szükséges, hogy ezen keresztül jó harcot vívhassunk a néprajz soviniszta irányzatainak bármilyen fajtája ellen. A Kossuth alakja köré fonódó népköltészet erre is alkalmat ad." (I. m. 304.)

1987. augusztus

FARAGÓ JÓZSEF

Júniusi évfordulók

1 — 80 éve született Gojko Banović szerb író
50 éve halt meg Hugh Walpole angol író
460 éve született Zsámboki János
2 — 75 éve halt meg Carlo Bertolazzi olasz író
40 éve halt meg John Erskine amerikai író
175 éve született C. A. Rosetti román publicista
290 éve halt meg Madeleine de Scudéry francia írónő
140 éve született Jón Stefánsson izlandi költő
3 — 315 éve született Apor Péter
4 — 60 éve halt meg Jozef Gašparik szlovák író
20 éve halt meg Lukács György
170 éve született Apollon Nyikolajevics Majkov orosz író
250 éve született Rájnis József
75 éve halt meg Sebők Zsigmond
5 — 190 éve született Karl Egon Ebert osztrák költő
120 éve született Nicolae Iorga román történész
6 — 75 éve halt meg Emile Faguet francia irodalomtörténész
70 éve halt meg Georges Feydeau francia drámaíró
30 éve halt meg Karl Gustav Jung svájci pszichológus
100 éve született Lányi Sarolta
7 — 275 éve halt meg Constantin Cantacuzino román író
80 éve halt meg Carlos Fernandez-Shaw spanyol költő
140 éve született Jessie Fothergill angol írónő
125 éve született Ernest William Hornung ausztrál író
8 — 130 éve született Rjúró Hirocu japán író
9 — 80 éve halt meg Anton Andersen dán író
90 éve halt meg Walter Besant angol író
125 éve született Santeri Ivalo finn író
10 — 180 éve halt meg Marie Joseph Chénier francia költő
25 éve halt meg Henry Treece angol költő
11 — 180 éve született Visszarion Grigorjevics Belinszkij orosz kritikus
430 éve született Luis de Góngora spanyol költő
140 éve született Mary Ward angol írónő
12 — 75 éve született Alexandru Balaci román irodalomtörténész
50 éve halt meg Witold Hulewicz lengyel költő
480 éve született Paolo Manuzio olasz humanista
50 éve halt meg Guy de Pourtalès svájci író
13 — 90 éve halt meg Leopoldo Alas spanyol író
175 éve született Antoni Czajkowski lengyel költő
14 — 25 éve halt meg Gergely Sándor
15 — 30 éve halt meg Pejami Szafa török író
16 — 60 éve született Eörsi István
25 éve halt meg Manuel Navarro Luna kubai költő
17 — 80 éve született Manuel Arguilla fülöpszigeti író
70 éve született Eeva Joenpelto finn írónő
18 — 90 éve halt meg Josip Aleksandrov-Murn szlovén költő
19 — 100 éve született Francis Ledwidge ír költő
70 éve született Szeberényi Lehel
40 éve halt meg Angelosz Szikelianosz görög költő
70 éve született Fáy Ferenc kanadai magyar költő
20 — 100 éve halt meg Mihail Kogălniceanu román író
21 — 550 éve született Matteo Boiardo olasz költő
460 éve született Cesare Caporali olasz költő
22 — 50 éve halt meg Olekszandr Jakimovics Havriljuk ukrán költő
23 — 180 éve halt meg Nicolau Tolentino de Almeida portugál költő
100 éve született Vladislav Vančura cseh író
24 — 75 éve született John Ciardi amerikai költő
60 éve halt meg Kuncz Aladár
25 — 175 éve halt meg Hugh Henry Brackenridge amerikai író
80 éve halt meg Jānis Poruks lett író
26 — 325 éve halt meg Richard Fanshawe angol költő
280 éve halt meg Vang Sih-csen kínai költő
27 — 30 éve halt meg Muhtar Auezov kazah író
120 éve halt meg Pauló Eiró brazil költő
25 éve halt meg Arthur David Waley angol költő
28 — 60 éve született Jürg Federspiel svájci író
29 — 250 éve született Batthyány Ignác
40 éve halt meg Fumiko Hajasi japán írónő
30 — 130 éve halt meg Elizabeth Barrett Browning angol költőnő
75 éve halt meg Dalmady Győző
? — 850 éve halt meg Vitalius Ordericus angol krónikás

MAROSI PÉTER

Pantha rhei

Egy házivetitőben láttam két, húsz-húszperces filmesszét. Öregedő, a video-klipek rángatózásaitól, bűnügyi filmek sablonjaitól, riportfilmek sztereotípiáitól kifáradt szemem valósággal megfiatalodott a csodálkozástól; valóban esszeisztikus vétetésű, mert bizarr festőiségükben — és nem tételes mondanivalóikban — nálunk szokatlanul gondolatgazdag és esztétikailag is értékelhető tekercsekkel találkozhattam a filmművészeti dolgozószobává kiképzett szuterén kuckóban Olyasmivel, amivel ritkán táplálkozhatik a filmipar tömegáruival etetett mai halandó. Mindkettőt bemutatták már valahol, de jó lenne, ha a hazai nézők nagy tömegei is megismerkedhetnének velük. Elvégre mindkettő húsz-húsz percig élne csak vissza az igénytelenebbek türelmével, és ki lehet a megmondhatója, hol a határ az igényesek és igénytelenek között a képernyők előtt — s hátha éppen az ilyen rövidke remeklések növelhetnék az előbbiek számát; aki pedig nem szeret sokat gondolkozni a látottakon s nem kíváncsi sem a kamerával „festett" képekre, sem a kamerával „írt" tanulmányra, műelemzésre, az egyetlen mozdulattal leoltható, elhallgattathatja készülékét. Szóval: a disznótor ilyen kivételes esetekben, a színes televízió-tulajdonosok esetében sem kötelező...

Az első kisfilmnek *La Divina Commedia* a címe. A forgatókönyvet írta, vagy talán csak a helyszínen „megérezte", a felvételeket készítette (vagy az elejét riportfilmekből összevágta) s az egész filmet vágta (természetesen Gy. Szabó Béla Dante-illusztrációiról sem feledkezve meg): Xántus Gábor. Bemutatták — **olaszra fordított kísérőszöveggel** — a 39. trentói, olaszországi, tudományos dokumentumfilmeket s tudományos tárgyú művészfilmeket népszerűsítő és díjazó fesztiválon.

A képsor az 1989 decemberi romániai forradalom emlékezetes bukaresti és temesvári pillanatainak a felidézésével kezdődik. Éles váltásokban. „Valaki" kitartóan integet egy palota erkélyéről: mintha soha abba se hagyhatná az integetést, hiszen uralmának az örökkévalóságára rendezkedett be. Aztán láng csap fel az elsötétülő bukaresti terek palotái körül és palotáiból. Nyomjelző lövedékek és fényszórók pásztázzák az eget, a falakat, de az emberrengeteget is. Mintha a poklok kapui nyiltak volna meg a fővárosban és szerte az egész országban, hogy napok alatt elnyeljék „Azt", aki — és „azt" a hatalmat, ami — öröknek hitte és hirdette magát nálunk (is), emberöltőkön át. A poklok kapui pedig a haláltáncát járó hatalom által meggyilkoltak temetjeivel voltak kirakva mifelénk azokban a napokban. Temesvári nyitott koporsók sorakoznak a képernyőn, azoknak holttesteivel, akik életüket adták, hogy nálunk is mulandónak bizonyuljon mindaz, ami örökkévalónak próbált bizonyulni.

Hirtelen változik a kép. A Nyugati-Kárpátokban vagyunk, valahol a Fekete-Körös legfelső folyásának a táján. Őserdők, nyájak, pásztorok; köd gomolyog fölöttük. És az egyik hegyoldalban egy ember tör utat magának a bokrok, gazok között, egy alig észrevehető keskeny kis résen át — valahová a föld mélyébe.

Ettől kezdve a Kiskohi Medvék Barlangjába száll le a kamera nyomán a film nézője is. A reflektorok fényében pompázó sztalagmitok és sztalagtitok közé. Ha egyszerűsíteni próbáljuk a témát, azt mondhatjuk, hogy a kolozsvári, Emil Racoviţáról elnevezett bioszpeológiai intézet megalapitására emlékeztetnek ezek a képek. Persze, arra is. De tulajdonképpen az örökkévalóság és a mulandóság, az örökös változás örök kérdéseire utalnak a föld alá szorult mennyország díszletei. A sztalagmitok között ugyanis csontvázak hevernek. Valamilyen, emberi létünkhöz viszonyítva mérhetetlen évrengetegekkel ezelőtt, valamilyen természeti katasztrófa zárhatta be ebbe a föld alatti világba a barlangi medvék nagy sokaságát, akik aztán egymást felfalva küzdöttek „örökkévalóságukért", míg csak a legutolsó, a legnagyobb, a legerősebb is éhen nem pusztult a barlang-sirban. És ennek csontváza a legépebb. Minél kisebb volt egy barlangi medve, a csontváza annál inkább elárulja, hogyan tépték szét társai. Kegyetlen leckét mond fel ez a filmesszé, de mégsem civilizációellenes, pillanatig se emberellenes. Éppen ellenkezőleg. A barlangi tájak után hirtelen egy szpeológiai táborozás vig (felszíni) jeleneteivel zárul a képsor. Nem mondja ki, nem rágja szájba a film, de érzékelteti, félreérthetetlenül érzékelteti, hogy a szabad természet kutatóiban, a lét és nemlét örök kérdéseit őserdők, barlangok mélyén kontemplálókban mintegy felerősödik az emberi méltóságra való törekvés, a szabad élet örömének vágya. A sok turisztikai reklámfilm után ez a rövidke *La Divina Commedia* — ökológiai felhangokat is megszólaltató — igazi morális lecke. Amit csak az nem hall ki e képsorból, aki nem akarja kihallani ...

A másik filmesszé, amit az előbbi után láthattam, engem — mint öreg irodalombírálót — még mélyebben érintett. Mert ez a kisfilm valóságos műelemzés. Olyasmit érzékeltet egy festő alkotásai kapcsán, amit eddig, tudtommal, senki se tudott ilyen mélyen megközelíteni; és éppen ez a mélyre hatoló műelemzés tartalmazza azt az egyetemesebb mondanivalót is, amely az előző film bizonyos mondanivalójával rokonítható.

A filmecske címe: *Zsoltárok fehérben, zöldben*. Alcime: *Rendhagyó térkiállítás Finta Edit képeiből*. A forgatókönyvet kialakította, filmezte, vágta: Xántus Gábor. Hangtechnikusa Bain Kabán Ilona volt. A képeket elektronikus montázszene festi alá. Király László négy versét (az *Amikor pipacsok voltatok* című kötetből), valamint Karinthy Frigyes és Panek Zoltán egy-egy szövegét elmondja — helyenként kísérőzene helyett — Katona Éva művésznő. A film mottója pedig a montázsban elhangzó, *Csend* című Király László-vers négy sora lehetne: „Egyetlen szomorú bizonyosságom, / Hogy szép kőarcod az ablakon betekint, // Ebben a hallatlan nincs-időben / Nincskertedben zeng sok nincs-virág." Mintha erről a négy sorról jutott volna eszébe Xántus Gábornak, hogy mit is kell csinálnia, hogyan közelítheti meg Finta Edit művészetét. Pedig valószínű, hogy az ötlete Xántus Gábornak támadt, de megtalálta ötletéhez, ötletének értékesítéséhez a megfelelő irodalmi momentumokat.

Először is fogta Finta Editnek mintegy harminc, negyven képét, kivitte őket Bonchida községbe, ide Kolozsvár és Szamosújvár közé, s szétrakta őket a XVIII. század első felében épült Bánffy-kastély romjai közé, lépcsőkre, falak mellé; vagy a romerdőhöz hasonlító park és arborétum facsonkjaihoz támasztotta őket. Szóval: mind olyan helyekre, amelyek Bánffy Miklós regénytrilógiájának egy-egy fejezetét juttatják nagyon sok olvasó eszébe, hogy hát itt történhetett ez meg az, ott pedig más valami. Ezeken kívül felakasztott Xántus Gábor a rompalota egyik falára egy régi-régi nagy faliórát, valahova letett egy öreg hegedűt, hogy a kamerájával vissza-visszatérhessen hozzájuk — és máris kezdetét vehette a felvétel.

Amelynek nemcsak a képek s a régi tárgyak — és a romkastély — a szereplői, hanem maga a festőnő is, néha munka, alkotás közben, máskor mint szemlélő, mint néző maga is, aki velünk együtt, a film nézőivel együtt gondolkozik el (a filmen) azon, amit látunk. Most pedig gondolkozzunk el mi is — olvasóink előtt — azon, amit a leírt térkiállításon láthattunk, éreztünk és gondoltunk ez alkalommal.

Az első képek egyikén Finta Edit lakásán — műtermében — egy rézkarcon dolgozik. Ezután azonban többnyire (vagy csak?) olyan festményei kerülnek elénk ezen a rendkivüli filmdíszletül szolgáló bonchidai térkiállításon, amelyeken a legkülönfélébb mély színekben játszó háttér előtt a legkülönfélébb színekben játszó fátylakba, leplekbe burkolt nőalakok „lépnek" a nézők elé. Talán egyiküknek sincsen arca, sötét foltok fedik az arcok helyét a képeken, és mégis — a legfurább módon — látjuk őket. A háttér és a leplek színjátéka mintegy szuggerálja nekem, nekünk, milyen is az az arc, amelyet hozzáképzelünk ehhez a háttérhez és lepelhez — azaz alkotó társaivá leszünk a művésznőnek. Ninesen megrajzolt, megfestett arcuk és itt „állanak" a romkastély s a romerdő mélyén — talán kisértetek? Nincs semmi rémisztő ezeken a képeken, ebben a környezetben sem. Nem „holtak háza" ez a bonchidai térkiállítás, hanem felhívás az egyéniség kimunkálására, kiteljesítésére. Hogy mindenki rajzolja meg, fesse meg képzeletben ezeknek az alakoknak a hiányzó portréját és az önmagáét is egyben. Ahányszor kamera elé kerül ebben a filmben Finta Edit, mindig alakjainak a fátylait, lepleit színezi. Figyeli őket, figyeli képeit s tovább dolgozik azon, hogy színkompozíciói, megoldásai éppen azt az arcot, egyéniséget adják ki benne (a művészben) és bennünk (a nézőkben), akiket Finta Edit lát magába fordulva.

A film elején egy esőverte ablakon át nézünk be a festő műhelyébe. Kezdetben nem értem, minek ez a párás, nedves szűrő a festőnő portréja és köztem, a néző között. A film végén aztán megértem mindennek a finalitását. Bonchidán a romkastélytól néhány száz méterre folyik el a Szamos. És itt teljesedik ki Xántus Gábornak a Finta Edit művészetéről szóló filmje, de műkritikai mondanivalója is. Egy-egy — a fentebb leírt — kép után a Szamos vize felé fordul a kamera, s ahogy a romfák és bokrok között lecsordul a Szamos vize s fodrozva, játszadozva, de mégis drámai mozgásában tükrözi környező világát: az önmagában olyan, mintha Finta Edit „festette volna meg", teremtené újra, percről-percre, pillanatról-pillanatra az őt körülvevő, örökös változásban levő világot. Pantha rhei, minden folyik, mondták a görögök annakidején, s akár tudatosan, akár ösztönösen, de a világ örökös változásáról s ennek drámaiságáról vall — talán minden képén — Finta Edit, és őt s a képeit egy kastély romjai között megidézve, megörökítve, egy kamera-művész, Xántus Gábor is. Várjuk további, lírai vallomásaikat magukról, rólunk, világukról.

Finta Edit: Rézkarc

Erdei Anna: Ablak

SZŐCS ISTVÁN

Szürkeség ellen való vidamsagh

(A temesvári magyar színház vendégjátékairól)

Csurka István: *Deficit*. Azt nem mondhatnánk rola, hogy leleplezés, vagy feltárás; hiszen olyasmiről szól, amit mindenki tud: ha a társadalom életének felszínét kilátástalan szürkeség boritja, akkor — élet és halál a hamusivatagban — a nagy kaland, a romantika helyettesítésére megjelenik a Nagy Kalandpótlék; s ez többnyire a prózain kiagyalt nemi szabadosság; az ugyanis, hogy — akkor már miért ne!? ha már úgysem jut egyéb eszünkbe, miután átlapoztuk a hírlapokat, tanulmányokat folytattunk szakmai tevékenységünk javítására, kikapcsoltuk a rádiót, felboritottuk a tévét, akkor már nem marad más hátra, mint: osszuk meg egymás feleségét! Illetve: csináljuk akkor már nyiltan s azt is élvezzük, hogy bevallhatjuk.

Olvastam egyszer egy tanulmányt arról, hogy a cseh ifjúság a hosszúra nyúlt politikai tél alatt a legvadabb szexuális kombinatorikával foglalkozott, tiltakozásul az élet kilúgozása ellen.

Csurka István színművének *hallgatása* közben (majd megmondom, miért kellett időnként a szemem lehunynom) végig egy vers dörömbölt a féltudatom alján, Sík Sándornak egyik nagyon szép verse; arról szól, hogy: Ments meg uram a szürkeségtől. Azt hiszem, a szerzőnek is az volt a célja, hogy ilyen ima fakadjon fel bennünk. És azt igyekeztek a színészek is elérni, talán túlságosan is direktbe célratörően, hogy megértsük: azért lesz a Kalandból szürke, spekulatív bujálkodás, mert — ilyen a világ. Legalábbis *akkoriban*, így hatott volt ránk a világ. És azért lesz az élet üresjáratú drámaiból üresjáratú társalgási dráma.

A vendégrendező — talán Seprődi Kiss Attila s majd megmondom, hogy miért *talán* — hálára kötelez, hogy, akár Szentgyörgyre, Temesvárra is elhozott Csurka-műveket meg mást is, de — nem tudott hozzávalókat is hozni, s ezért csak az előadás vége felé jöhettünk rá, hogy ez nem egyszerűen társalgási dráma; hogy a szereplőknek nemcsak szövegük van, hanem karakterük is.

Az ősi nagy naturalista bűn, a művészetben annyiszor visszatérő nagy balfogás; vagy — tehetetlenség?: szürkeséget szürkeséggel ábrázolni! Kilátástalanul — és belátástalanul üres színpadkép; és „fizikai cselekvés" gyanánt és pótlására: jövés-menés. *A* feláll, átmegy *C* pontra, ott megáll, *C* feláll és leül, *B* feláll, átmegy *A* pontra, ott leül, *D* átmegy, *A* felemeli karját, leejti, *B* átmegy *A* pontra — s ezért, időnként a nézőnek jobb lehunyni a szemét; ez a sok tartalmatlan jövés-menés elviselhetetlenül fárasztó. S közben társalognak. Milyen praktikus!

Azt hiszem, egyes rendezők az ilyen üresjáratok kitöltésére találták fel a szöveg ellenében való, vagy a szövegtől független cselekményt. Ezért társalgási drámázás közben egyes előadásokon a színészek szandálokat készítenek ruggyantából, mások kendert tilolnak, vagy aranyhalakat tenyésztenek és hűtőrlőn ledaráljak. A legjobb, amivel eddig találkoztam e nemben: a drámai társalgás közben orvosprofesszor és betege egy meggykompóttal színültig telt fürdőkádban ülnek és egymást kiskanállal etetik; a meggykompótból. Ennek a szerzője eredetileg mészáros volt és soha egyetlen színházi előadást sem mulasztott volna el. Ha nem tudnánk, hogy Seprődi Kiss Attila azelőtt is rendező volt, azt hinnénk, hogy a mestersége — operastatiszta. Legalábbis erre kellett gondolnunk, amikor színészei hosszan, kitartóan, jelentősen meredtek a színfalon túli területre, a kinti semmibe, ahonnan a főcselekmény megérkezendő lenne.

Makra Lajos, a bonyodalom értelmi szerzőjének a szerepében, inkább félelmetes volt, mint pajzán: olyan rövid bajszú, ráncos arcú, szemüveges (akár feltette, akár nem!), aki maoista vagy újnáci terroristákat bujtogat; legenyhébb esetben trockista szamizdátokat ad ki; érzékelteti a társadalom divatos hazugságai mögött a kongó űrt, de inkább ideológiai tevékenységgel töltené ki, nem zabolátlan szerelmeskedéssel. Szász Enikő és Dukász Péter tudatos, pontos szövegábrázolással kezdték, csak a játék vége felé térnek át a jellemábrázolásra, de akkor hatásosan. Réthy Margit igazán temperamentumosan, koncentráltan élt a színpadon, csak egy-két kitörési pillanatában volt kissé műízű.

Azért a siker mindenképpen nagyobb lett volna, ha zsúfolt, lelkes ház asszisztál hozzá. Hogy miért nem így történt?

*

(Aldo Nicolai: **Téves kapcsolás**) Olyan volt az egész, mint egy E.T.A. Hoffmann novella. A titokzatos, sötét ház, túl a hajdani folyón, egyszerre kisértetiesen kivilágosodott. Kiderül, hogy egy ismeretlen színtársulat érkezett, és képzeljük, váratlanul előadást tart! Az első este mosolygó, ismeretlen nézők töltik meg a nézőteret, és a színpadon ismeretlen, mosolygó színészek játszanak. Mit? Mit játszanak? Állitólag olasz vígjátékot, a szerzője talán Andreo Matteotti, de nem, az politikus volt, Fra Filippo da Lippi, nem, az talán festő, de különben is, a szereplők magyarok, magyar környezetben látszik és játsz(od)ik az egész, biztosan a fordító írta, Vaszary Gábor, aki a *Momptit* írta, és a *Vigyázz, ha jön a nő*-t, még 1936-ban, ha csak nem éppen a bátyja, Vaszary János, lásd *Rád bizom a feleségem*, 1931, akinek nagybátyja, id. Vaszary János, nagy festőművész, akinek viszont Vaszary Kolos, a nagy hercegprímás a nagybátyja, és ott volt még a húguk, a Vaszary Piri is... Mindez rejtély; mindenki találgat; színlap, műsorfüzet ugyanis nincs; volt egy plakát a bejárat mögött, azt én is láttam volt, ám többnyire ismeretlen, új színészek voltak rajta, s olyan név is, amelyik kétszer, de nem éppen úgy szerepelt, és mivel aggkori szemhibám miatt a csillagokat már amúgyis kettőzötten (duplán) látom, az Újholdat négyszarvúnak, nem mertem többé odanézni; később kerestem a plakátot, de már más volt a helyén; (lásd Hoffmann, Brambil'a herceg-nő) és a fiatalok azt suttogták, hogy az eredetit elvitte a Rádiós Rémanyó...

Ezért kell úgy eljárnom, ahogyan az ma divatos, amikor is a riportokból ritkán derül ki, hogy hol az a helyszín, az interjúvokból, kivel is folytatják, sőt könyvismertetőt is olvashattunk, amelyből a szerző nevét nem, csak azt tudtuk meg, hogy a recenzensnek régi jó cimborája (havere, pajtása, játja) volt... Felesleges megírnom, mit, kivel hol láttam; (a beavatott olvasó úgyis tudja, hogy a vendégjáték színhelye Kolozsvár; hiszen a hajdani folyó közelkeleti napistenről, illetve görög szigetről van elnevezve; Samas, Samos; itt játszák a vak Samsont is; a Sătatéri színpadon, amelyet hajdan Bánffy-kertnek hívtak; de nem egy olasz Banfiról nevezték el, mint ahogy Vasari, a nagy reneszánsz esztéta sem rokona az említett fordítónak; és ennyi mély utalásból nyilván az olvasónak illik már mindent tudnia; főleg, ha olvasta Bogdán László regényeit és a Bánffyéit is...)

Szóval nem tudtuk, mit játszanak; többnyire azt sem hogy ki; de nagyon jól éreztük magunkat a színházban; üde, friss volt az előadás, új arcok, el nem koptatott egyéniségek miatt; és ha zavart is, hogy egyik-másik szereplő túlságosan civilben hozta a figurát, és nem alakitott — pedig milyen hálás dolog ideggyógyászt játszani! Egyszer láttam Váradon Solthynak egy ideggyógyászát, aki mintha a homloka fölött lebegő nem létező gégetükör likacsán próbált volna a mennyekbe bepillantani, és soha el nem feledem; még Várad felszabadulásának háromszázéves évfordulóján is emlegetni fogom! — viszont egy vadonatúj színésznő olyan remekül mintázott meg egy kis amerikai pipelányt (pipelinet), hogy az bármilyen nagy színházban vizsgaelőadásnak is bevált volna; talán Hozónak hivták (?), és az előadást talán Szász Enikő rendezte; és azért volt olyan kellemes, mert semmi erőlködés nem volt benne; nem nagyzoltak, nem akartak mélységet mutatni, ott, ahol csak laposság volt; hanem ezt a laposságot szórakoztatóan sikossá, sikamlóssá tették; és ezért gratulálhatunk a rendezőnek és az együttesnek, és együttérzünk egyik kolozsvári nézővel, aki kijövet megjegyezte, *nálunk* is adhatnának ilyesmit!

Viszont, hogyha nem is telt nekik műsorfüzetre, nem gépelhették volna-e le a szereposztást és a tudnivalókat papirlapocskákra? És nem osztogathatták volna az előcsarnokban, és déli munkaidőben a Korzón nyüzsgő tömegben? Ez udvariatlanság volt, nemcsak velünk, hanem saját magukkal szemben is.

Egy színháznak, amely most tápászkodik fel a tetszhalálból, talán jó volna hatékonyabban kommunikálnia a közönségével, az újságban feladott (apró) hirdetésen túlmenőleg is. (Az itten szükségeltetendő prédikáció a színházpropaganda mibenlétéről, műfogásairól ezúttal helyszűke miatt maradjon el.)

A GYERGYÓSZENTMIKLÓSI „GYILKOSTÓ" KISIPARI SZÖVETKEZET

RENDELÉSRE GYÁRT ÉS SZÁLLÍT:

— női és férfi készruhát
— bőrdíszműves terméket
— női és férfi cipőt
— kötött terméket

Valamint a lakosság rendelkezésére áll az alábbi szolgáltatásokkal:

— női és férfi szabóság
— kötöde
— bőrdíszmű
— cipőrendelés- és javítás
— különböző bőr és szörmék kikészítése és feldolgozása.

Igényeljék bizalommal termékeinket és szolgáltatásainkat!

Volt: Csíkszeredai Házgyár

Ma: SOMACO-SA Miercurea Ciuc

Str. Zorilor nr. 18
Telefon: 1 15 77—1 32 62
Telex: 6 72 89
(Societatea Materiale de Construcţii)

GYÁRT ÉS SZALLÍT AZONNAL:

— natúr és színes betoncserepet;
— kerítésoszlopot, kerítéspallót;
— könnyű beton kézi falazó téglát;
— rendelésre bármilyen előregyártott betonelemet;
— márvány és travertin lapokat különböző méretben;
— márvány és travertin apró dísztárgyakat: (pl. hamutartó, virágváza, síremlék, telefonasztal)
— üvegszálas falazó és díszítő gipszelemeket.

HOL—MI

● Megjelent a *Korunk* idei 2-es száma, amelynek főlaptestéből kiemelendő: Egyed Péter *Tájkép csata közben;* Szilágyi N. Sándor *Mi lesz veled, RMDSZ?* Mircea Dinescu *Boritékos sorsjegy* (Kántor Erzsébet fordítása) Kereskényi Sándor *Közakarat a román politikai kultúrában.* Lászlóffy Aladár *Szécsi Margit titkos hajói;* Elias Canetti *Nemzeti tömegszimbólumok* (Saszet Ágnes fordítása); ugyanitt olvasható Szécsi Margit, Takáts Gyula, Kiss Jenő és Lászlóffy Csaba verse, valamint Bálint Tibor *Példázatok a hét rút és ösztövér tehénről* című regényrészlete. A *Tollban* Szilágyi Júlia emlékezik Friedrich Dürrenmattra; cikket jegyez továbbá Kónya Sándor, Adrian Marino és Varga Attila. A *Historiában* Boros János, Balázs Sándor és Fábián Ernő, a *Tékában* Kántor Lajos, Laczkó András, Agárdy Annamária és Mátis Jenő írása.

● Böszörményi Zsuzsa *Egyszer volt...* című dokumentumfilmje — diplomamunkája — nyerte el a *Los Angeles-i Filmművészeti Akadémia* legjobb főiskolásfilmnek kijáró *Oscar-díját.*

● A *Romániai Magyar Szó* május 11—12-i száma közli Dsida Jenő *Tükör előtt* című poémáját; verset olvashatunk továbbá Jánusz Emrétől (Demény Ottó fordítása) és Bob Dylantől (Barna Imre fordítása). A szám *Dokumentum*-rovata Hajdu Győző Ceauşescunak írott titkos jelentéseit hozza.

● A *Jelenkor* májusi számában Thomka Beáta Egyed Péter *A vadtúd őszi útja* című novellásköteté, Csapody Miklós és Varga Lajos Márton pedig Cs. Gyimesi Éva *Álom és értelem* című esszékötetét elemzi. A számban verset közöl többek között Kovács András Ferenc, Lászlóffy Aladár, a Tompa Gábor — Visky András szerzőpáros, valamint Bogdán László.

● A *Hargita Népe* május 11-i számának *Művelődés* oldalain verset olvashatunk Kercsó Attiláról és Váli Józseftől. Prózai írást Bölöni Domokos (*Lambada É[j]*) és Kozma Mária *(Hétvégi nindzsa)* jegyez.

● Az *Életünk* idei 3-as számában Martos Gábor: *„Ennek a generációnak már nem voltak illúziói"* cím alatt beszélget Bogdán Lászlóval, s a lap hozza a prózaíró *Márciusi karnevál* című regényrészletét. A 4-es számban ugyancsak Martos Gábor beszélget Szőcs Gézával *(„Ez a társaság úgy viselkedett, mintha a hátizsákjában volna a marsallbot")*, s közli a költő *A mélyrétegek* című versét.

● A *Keresztény Szó* május 12-i számának vezércikkét Sikli László jegyzi *(Húsvét titka — a mennybemenetelben).* Cikket közöl továbbá egyebek mellett Csortán Márton *(P. Domokos Kázmér),* Jakab Gábor *(„Nagyon megindultak, és imitt-amott sikerrel toboroznak")* és Jakobovits Miklós *(A restaurálásról).*

● A sepsiszentgyörgyi színház *Tamási Áron* magyar tagozata május 15-én bemutatta Eugène Ionesco *Rinocérosz* című darabját. A rendező Tudor Mărescu.

● Bartha Levente székelyudvarhelyi előadóművész a budapesti *Hunfalvy János Szakközépiskolában* május 7-én bemutatta Király László *Amikor pipacsok voltatok* című verseskönyve nyomán készített előadóestjét, május 8-án pedig ugyancsak adta elő *Kegyetlen szépség* című műsorát, melynek keretében Kányádi Sándor, Király László, Szilágyi Domokos, Magyari Lajos, Farkas Árpád és Nagy László verseit szavalta. Domokos Pál Péter köszöntése alkalmából az előadóművész *A Céh* című lap rendezésében szavalta el Király László és Ferenczes István néhány versét. Bartha Levente május 24-én Szolnokon, az *MDF* szervezésében adja elő a már említett Király László-verseskötet nyomán kelt *Amikor pipacsok voltatok* című műsorát.

● A sepsiszentgyörgyi *Kép* árban május 25-én nyílik meg a *Medium 2 Nemzetközi Kortárs Művészeti Kiállítás.*

● Az *Alföld* májusi száma Kovács András Ferenc *Trionfi; Kirándulás daltermő mezőkön,* valamint Balla Zsófia *Hív. Érted nyúl. Magához emel* című verseit közli.

● *A Hét* 19. számának vezércikkét Gálfalvi Zsolt írja *Véget ért-e a második világháború?* cím alatt. Balogh József Szilágyi Istvánnal beszélget abból az alkalomból, hogy az író *Agancsbozót* című regényével elnyerte az *Írószövetség* prózadíját. Cikket közöl többek között Dávid Gyula *(Közművelődésünk alappillérei),* Kötő József *(A korszerűség igénye),* Sylvester Lajos *(Tájkép — alakuló közgyűlés után),* Kántor Lajos *(Képek, képviselők, képmutatók),* Halász Anna *(A látvány mindenkié),* Fodor Sándor *(Itt semmi se változott),* Lászlóffy Aladár *(Erasmus ernyője XLVII.)* és Fábián Ernő *(Ami megtörtént és ami megtörténhet). Antitotalitarizmus és nemzeti elkötelezettség* cím alatt Bányai Péter készít interjút Molnár Gusztávval. A szám költője Egyed Emese. Az utolsó oldalon Szász János *Műtét előtt* címmel közli naplójegyzeteit.

● A *Látóhatár* 4-es számában verset közöl többek között Markó Béla, Farkas Árpád, Lászlóffy Aladár és Balla Zsófia; Bálint Tibor *Napozni lehetett a gyöngédségénél* cím alatt jegyez prózai írást. A szám közli Bertha Zoltán *Erdélyi magyar irodalom a nyolcvanas években* című tanulmányát.

Hibaigazítás: A Helikon 19. számában közölt a *Halállal méri létben* című írás szerzője Fekete Vince.

OLVASÓINK, ELŐFIZETŐINK FIGYELMÉBE!

SZERKESZTŐSÉGÜNK KÖZVETLENÜL IS TERJESZTI A LAPOT.

A HELIKONRA — AKÁR EGY HÓNAPRA IS — A LAP TITKÁRSÁGÁN LEHET ELŐFIZETNI 9 ÉS 14 ÓRA KÖZÖTT MINDEN MUNKANAPON.

CÍMÜNK: BULEVARDUL EROILOR 2. (A KAPU ALATT BALRA)

HELYI VAGY VIDÉKI ISKOLÁKBÓL BEÉRKEZŐ RENDELÉSEKNEK IS ELEGET TESZÜNK.
A NOBEL-DÍJASOK ANTOLÓGIÁJA KIS TÉTELBEN TOVÁBBRA IS BESZEREZHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN.

Májusi zápor után

Ady Endre verséből idézünk egy szakaszt a vízszintes 4., 41., függőleges 30., 58., és kétszer az 1. számú sorban.

VÍZSZINTES: 1. ...um: ópium, mákony. 4. **Az idézet első sora** (zárt betűk: O,S). 16. Székelyföldi ásvány. 17. Az áramerő után fizetjük. 18. DSO. 19. Porcio. 21. Néma pék!.. 22. Kálium és vas vegyjele. 23. Mássalhangzó. 25. Izomrögzítő szalag. 26. Becézett Demeter. 28. Szem lyem.e. 29. Ábrándozva elmerül gondolataiban. 32. Katalin idegen változata. 34. Len kevert betűi. 35. ...curu: 402,3 km hosszú folyó Brazíliában, Oriximinánál ömlik az Amazonasba. 36. Magyarországi megyéből való. 39. Szamárium vegyjele. 40. Sovány ló. 41. **Az idézet második sora** (zárt betűk: B, N, Y, C). 42. Matracban, bútorban acéldrótból készült rugózás. 44. Cápa egyik fele! 45. kicsinyítő képző. 46. Hősi egynemű hangzói. 48. Tavaszkezdet. 50. Ugyanaz. 51. Kurzus közepe! 52. Oramutató. 57. Huzamosan egyenletes, mély hangot adó. 58. Régi egynemű hangzói. 59. Virágokból és lombokból font köralakú füzérek. 60. Iglu. 61. Skócia egyik fele! 63. Lekváros. 64. Sorra. 65. Román nemzeti tánc. 66. Igecsoport. 67. Kérges növény. 68. Hízó lakja. 69. Angyali rang. 70. Régi mezopotámiai város. 71. Magyar író, költő, műfordító (Antal, 1862—1943). 73. Ruha elülső része. 74. Mai Zetterling svéd színésznő 1965-ben készült filmje. 77. Csípőig érő, haza-szabású női felsőruha. 79. Van, németül.

FÜGGŐLEGES: 1. **Az idézet utolsóelőtti és utolsó sora** (zárt betűk: Z, A, S). 2. Színműben, filmben döntő hatású részvétel. 3. Söntés. 4. Fordított dísz. 5. ...botában: hebehurgya módon. 6. Viszont. 7. A tó jege teszi. 8. Husáng fele! 9. ZÖ. 10. Félvolt! 11. Kis Árpád. 12. Tesz, helyez. 13 Zenei rövidítés. 14 Ókori zsidó pénz. 15. Spanyol királyi hercegnő. 20. A fizika egyik ágának egyetemi előadássorozata. 24. Fekvőhely leterítésére használatos vászon. 26. Vándormadár. 27. Lakodalmak. **30. Azidézet h armadik sora** (zárt betűk: G, É, Y, T, A). 31. Tiltás. 32. A „Hat nap és a hetedik" című regény írója. 33. Afrikai fadob. 35. Észrevétlenül bejut valahová. 37. Kettőzve: régi játék. 38. Időszámításunk előtt. 43. Délkelet-ázsiai romváros. 47. Lázadozik. 49. A katáng egyik változata névelővel. 53. Pihentetett föld felszántása. 54. Motívum 55 Osztrák légiforgalmi társaság. 56 Ilyen az öreg ember keze. 58. **Az idézet negyedik sora** (zárt betűk: K, M). 60. Hélium vegyjele. 62. Heves szélvihar. 64. Törölgumi. 66 Ezzel csak jegyzetel. 67. Mezőgazdasági jellegű település. 70. Majdnem zuhé! 71. RUZ. 72. A Volga mellékfolyója. 73. Békaporonty. 75. Palánk széle! 76. Ellentétes kötőszó. 77. Kicsinyítő képző. 78. Asztácium vegyjele.

(Rámay Tibor)

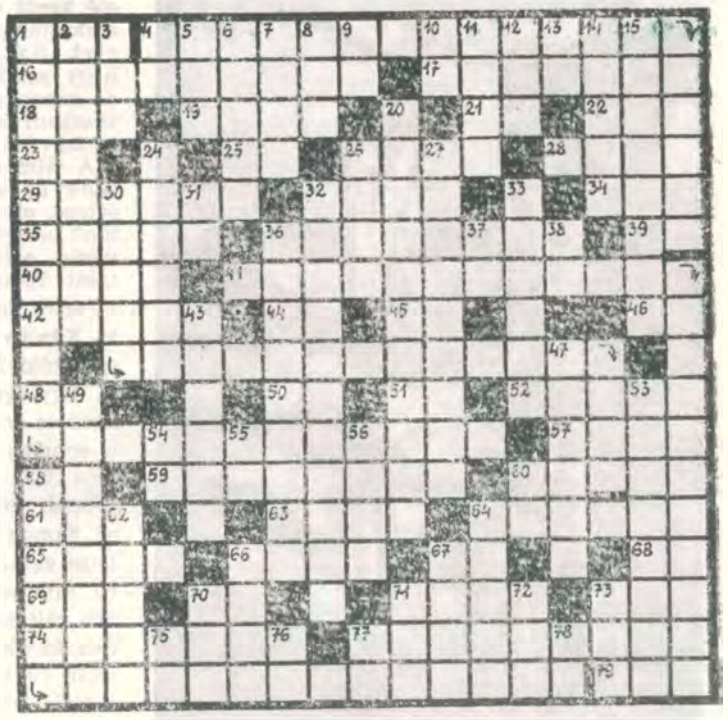

A HELIKON 20. számában közölt, SZÉP MIRTUSZ, SUSOGJ CSAK! című rejtvény megfejtése: Szép mirtusz, susogj csak!/ Mily csendes a világ!/ Nézd a pásztor holdat,/ a tiszta égen át/ hajtja a fény felé fenn/ a bárányfelleget./ Aludj hát, Kedves, szépen,/míg újra nálad leszek.

A HELIKON A ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGÉNEK KÖZPONTI HETILAPJA — MEGJELENIK MINDEN PÉNTEKEN

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztő-helyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Szerkesztők:
MÓZES ATTILA szépprózа
K. JAKAB ANTAL vers, levélváltás
JAKABFFY TAMÁS kritika, essé
SZABÓ GYULA kultúrtörténet, hagyomány
LÁSZLÓFFY ALADÁR világkultúra
MOLNOS LAJOS szemle
SZŐCS ISTVÁN társművészetek

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj, Bulevardul Eroilor nr. 2.
Postafiók (Căsuţă poştală) 245.
Telefon: 951/1 24 20

Nyomda: I. P. Cluj
40 440

„... és leszünk, megmaradunk itthon, a hazai tájon..."

HELIKON 22

ÁRA 10 LEJ

SZÉPIRODALMI HETILAP

II. ÉVFOLYAM • 22. (74.) SZÁM • KOLOZSVÁR, 1991. MÁJUS 31.

LÁSZLÓFFY ALADÁR

„S mégis, magyarnak számkivetve...

Volt egyszer, hol nem volt, elküldte az Úr a népeket, hogy ebből a titánok dúlta anyakönyvi hivatalból ki-ki szerezze vissza a keresztlevelét. Mint ama másik család, ki tudja miért Betlehembe, elmenénk mi is a fagyosszentek városába, Marosvásárhelyre, hogy..."

(Huszadikszázadi Ismeretlen)

Árnyalatnyi a különbség néha az idő vegykonyhájában, hogy a többségben vagy az egységben az erő. A pillanatról utólag derül ki, vagy csak véletlenek fénytörése után igazolódik, hogy történelmi volt, vagy nem. És fontos árnyalat az is, hogy éppen nagy szavakra, vagy nagy önfegyelemre, nagy egyéniségekre, vagy nagy szürkeállományra van szükség. Mindenképpen: bátor kezdeményezésre és erőteljes kollektív bölcsességre, ha egy nagy hagyományú közösség sorsáról kell dönteni. Történelmi múltunk legáltalánosabb, de legnagyobb tanulsága történelmi jövőnk számára: ébren kell lenni. Ébren élni.

Elég nyilvánvaló volt, hogy a legbölcsebb dolog: valamiképpen megerősíteni, ami eddig történt, ország-világ előtt igazolni azt, ami folyamatban volt s van sorsunk dolgaiban 1989 decembere óta.

Mire 20 évszázad alatt a Judás-csókok egyenesen pokolgéppé változtak, a nagyon gyorsan változó és sokféle „történelem" nagyon meggyötörte a társadalmat, az embereket. Testileg-lelkileg, szellemileg. S a görcsöt is örökségként hurcoljuk még egy darabig. Mutatják ezt a politikától látszólag távol eső szférák: a halálozási statisztikák, a stressz, a közbűntények emelkedő görbéje. Megint egy ancien régime-el kell számolni és leszámolni. De hát a „régi világ" se lehetett mindenestől járhatatlan, velejéig sivár, mert onnan került ki, ami jó is, a teremtett maradandó érték s nemzedékek oda beépült s a továbbiakban felettünk lebegő életideje, az egyetlen legdrágább befektetésünk. Az ilyesmiből, törökvilágokból, tatárjárásokból, labanc-kurzusokból, önkéntes sunyi csempészáruként sosem a gonosz menekülhet meg igazán, s persze nemcsak a jó éli túl. Ezért gyanakszik s dühöng ítélkezésre szomjazva a lélek s kérdezi pillanatonként, fordulatonként: van kiút? nincs kiút?

Mert körülötte tovább folyik az újonnan ajánlott játékszabályok megsértése is, mielőtt egyáltalán megszilárdulhatnának; a szövetkezésre nyújtott kéz durva elutasítása, a naponta megújított fölösleges „hűségnyilakozatok" megalázása a többségből a mégtöbbségbe felkapaszkodó szélsőségek által, akiknek hiába is ajánlkozol, se együtt, se külön, se előre se visszamenőleg el nem fogadnak, csak ha valamilyen negatív csoda folytán meg nem történtté tennéd magad számukra az volna megoldás, és vizsgáznak is naponta félrevezetésből és gyűlöletből, hogy egyre növekvő ingerültséged provokálja a kétségig s a kétségbeesésig, az, hogy bűntetlenül is felelsz, mert naiv vagy, amatőr módon politizálsz a profi piroskák-és-farkasok között és maholnap nem lesz érved az elszabadult fundamentalizmus közepette a végletesség, vehemencia ellen, mely így benned és táborodban is lábrakap. Húzd meg, ereszd meg! miközben ki kell iktatnunk életünkből a félelmet. „Mert másnak szeretnének látni, de nép vagyunk, a szülőföldjéhez elszántan ragaszkodó nép." Bizony: hinni néha összeszorított foggal lehet csak, de nekünk a szándékos hangzavarban is tisztán kell beszéltetni a magunk szellemét s nagy esélyünk másokban döntő szemléleti változást előidézni aligha van, ha még magunkban is csak nehezen. Csak végül. Szerencsére jó órában. Amikor a legradikálisabb se áldozná fel az egységet a maga külön meggyőződéséért. Most már válasszanak mások, mi ajánlottunk bőven az alternatívákból, hogy „Mégis magyarnak számkivetve"... avagy „Dunának, Oltnak egy a hangja"... vagy...

Mert szó sincs „végveszélyről" és az „itt nekünk nincs jövőnk" fajta siránkozás ideológiává emelése, taktikák alapjává erőltetése pedig egyszerűen nevetséges lenne, ha nem volna olyan fájó a belőle, tőle szivárgó vérzés: a kivándorlás. De jobb, ha nem érzelgünk! Múltunk, ez a mi gyönyörűnek érzett és egyetlen múltunk abból lett, hogy folyton-folyvást éppen nem volt jövőnk!

Az RMDSZ 2. Kongresszusa talán azt fogja példázni, hogy egyértelműen vitaképessé fogalmazott érvünk megintcsak maga a létünk lesz és lehet. Országnyi környezetünket gazdagító teremtő élet és munka minőségére épül a tekintélye annak a jövőnknek, mely annyiszoros, amennyien vagyunk és leszünk, megmaradunk itthon, a hazai tájon

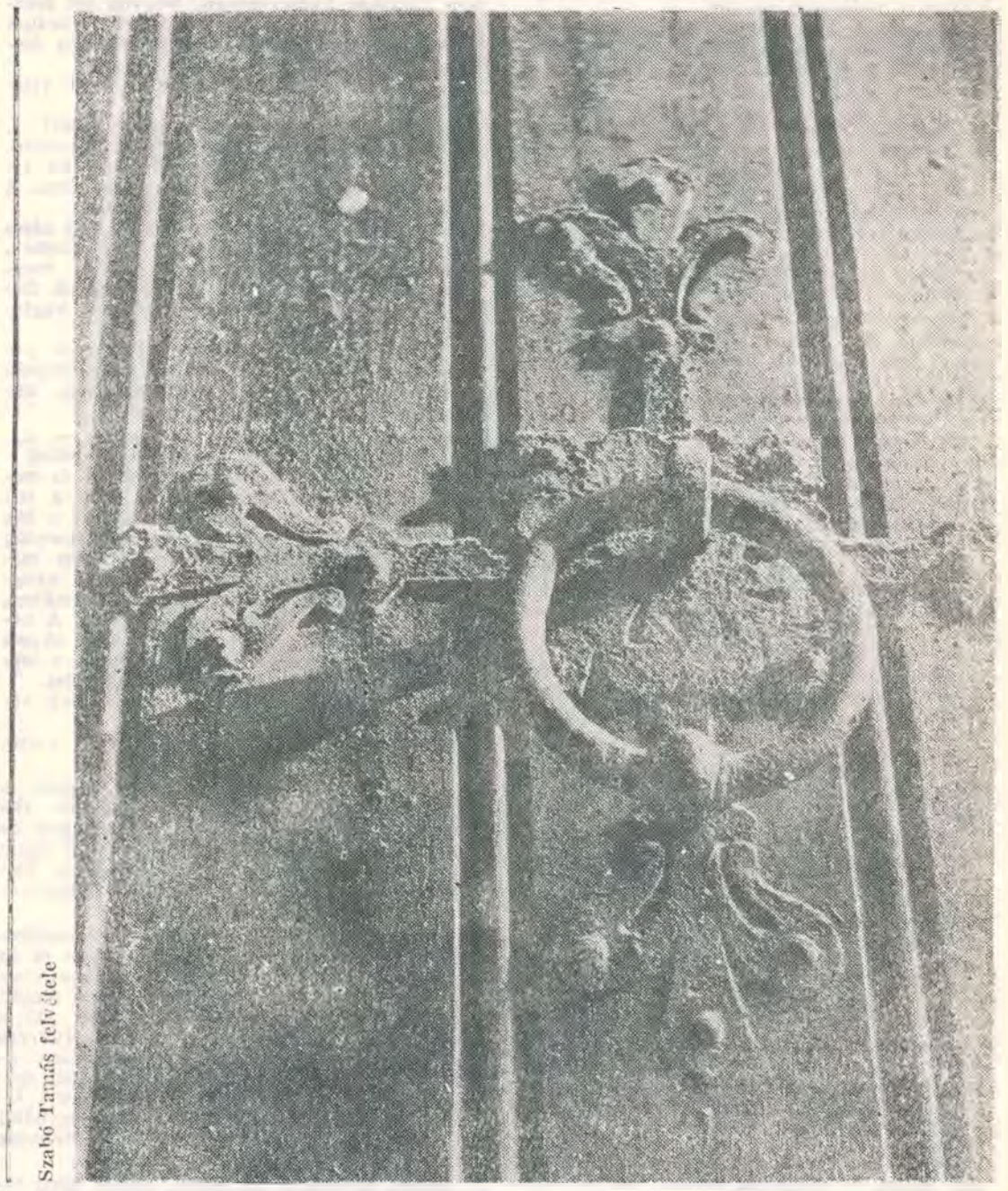

Szabó Tamás felvétele

SZABÓ GYULA

Az van, ami nincs

Van büntetőjogilag körvonalazódó kisebbségi szeparatizmus, és nincs kisebbségi identitást bizosító kollektív jog. Ezt most már a legilletékesebbek nyilatkoztatják ki a legilletékesebb hatalmi szinteken: az a Megmentési Front teszi ezt, amely Románia történelmének legdemokratikusabb választásain csaknem totalitárius többségi hatalomra tett szert kereken egy évvel ezelőtt, s ennek évfordulóján meg is ünnepelt birtokában most a világ legdemokratikusabb alkotmányát fabrikálja, összetanulmányozva a világ legdemokratikusabb alkotmányait ahhoz, hogy a kisebbségek nemzeti identitásának megőrzését-fejlesztését garantáló paragrafusoknak lehetőleg nyoma se legyen benne.

Ha van a világon valami, amire ráillik, hogy az van, ami nincs, akkor az éppen ez a kettő, ami ebben az egész „legdemokratikusabb" körben egyre egységesebben, egyre hangosabban, egyre izzóbb intoleranciával fennforog és fennforrik. Mert ha egy jelentős többségű „nemzeti államban" egyik felől nincsenek kisebbségvédő kollektív jogok, amelyek nélkül egyszerűen nem létezik törvényesen gyakorolt kisebbségi nemzeti identitás, mint például nemzetiségi iskola- és művelődési rendszer, nemzetiségi nyelvhasználat, nemzetiségi hagyományt őrző utcanév stb., akkor a világ legtermészetesebb logikája szerint a másik oldalon csak az lehet kézzelfogható valóság, hogy van egy Parlamentben rögzített büntető paragrafus, amely a többségi szótárak, lexikonok, nyelvi sajátosságok és szóvirágok alapján, távol minden nemzetközi jognak, egyezményrendszernek a tanulmányozási nyomaitól, azt „garantálja", hogy minden román állampolgár törvény elé állítható és büntethető — vagy inkább büntetendő —, aki bármilyen formában szeparálódik a többségtől, olyan bűnökben leledzve ezáltal, mint például nemzetiségi iskola- és művelődési rendszer, nemzetiségi nyevhasználat, nemzetiségi hagyományt őrző utcanév stb.

Azt lehetne mondani, hogy ez ugyanannak az egy dolognak a két oldala, de a valóságban ez maga az az egyoldalú dolog, amely az „együttélés" nevében többségi „öleléssel" kíván megfojtani minden különálló kisebbségi létet: ne legyenek neki külön villamosai, külön parkjai, külön iskolái — s ugyanezen a nacionalista-zagyva demagógián végigszédelegve —: „ne legyenek néktek idegen isteneitek, idegen nyelveitek, idegen történelmi hagyományaitok, idegen képfaragó művészeitek, idegen versfaragó költőitek, idegen színházaitok, idegen Helikonjaitok, idegen Látóitok, idegen RMDSZ-eitek" stb., mert mindez olyan törvényellenes dolog a Nagy-Románia helyreállítására és „minden románok" nemzeti egybefogására törekvő Románia legdemokratikusabb elnökének, kormányának, parlamentjének, alkotmányozó nemzetgyűlésének, Megmentési Frontjának — s bizonyára a Fronttól külön házi fősovinizmussal félreszeparálódó Vatra-pártnak is — a megítélése szerint, ami állam ellen elkövetett bűnként büntető ítéletet von maga után.

Van azonban mindennek a végén két dolog, amin jelenleg külön fenn vagyok akadva. Az egyik az, hogy én voltam-e igen jó kételyű próféta a hazámban, amikor a ma még büntetlenül megjelenő Helikon kora tavalyi 5. számában, 1990. február 2-án olyan című cikk jelent meg a címoldalon a nevem alatt, hogy *Beletörik a jogunk a „szeparatizmusba"?*, vagy az a Nemzeti Megmentési Front volt rossz jövendölésű próféta a saját hazájában, amelynek „a romániai nemzeti kisebbségek jogairól" szóló — ország-világ előtt kinyilatkoztatott — *Nyilatkozata* ott olvasható ugyanennek a lapnak egy másik címoldalán három számmal előbb, 1990. január 12-én. A Nyilatkozat terjedelmileg is, tartalmilag is káprázat egy mai romániai nemzeti kisebbségi szem számára, de tekintve, hogy a ma demokratikusan hatalmat gyakorló és alkotmányozó Front épp ezt az önnézetét tanulmányozza a legkevesebb buzgósággal s a legnagyobb identitászavarra vallóan, legalább annyi kurtítással érdemes felidézni a Nyilatkozat tételeit, amennyit a Front kurtított az akkori nézetein és elvein, s azzal együtt a romániai nemzeti kisebbségek jogain:

„A romániai forradalom — a román nemzet és a nemzeti kisebbségek, az ország egész népének történelmi tette — a haza összes állampolgára közötti egység és összetartás, a szabadság és az igaz demokrácia iránti vágyuk tanúbizonysága. A közösen kiontott vér megmutatta, az erőszakos asszimiláció során gyakorlatára alapozott nemzeti uszítás politikája, a szomszédos Magyarország és a romániai magyarság elleni rágalomhadjárat sorozatos kísérlete nem tudta megtörni a román nemzet és a nemzeti kisebbségek közötti bizalmat, barátságot és egységet... A Nemzeti Megmentési Front határozottan elítéli az előző diktatorikus rendszernek a nemzeti kisebbségekkel szemben folytatott politikáját és ünnepélyesen kinyilvánítja: valóra váltja és garantálja az egyéni és kollektív nemzeti jogokat és szabadságjogokat. A Nemzeti Megmentési Front a megvívott forradalom demokratikus jellegével összeférhetetlennek minősíti a nacionalizmus és sovinizmus, a fajgyűlölő uszítás, a nemzeti kisebbségekkel szembeni elnyomó politika bármely megnyilvánulását. Mindennemű, nemzeti vagy faji kizárólagosságra, illetőleg elkülönülésre irányuló megnyilvánulás egyformán ellenkezik mind a román nemzet, mind a nemzeti kisebbségek létérdekeivel... Tekintettel a diktatorikus rendszer átkos örökségére, a fentebb kifejtett elvekből kiindulva a Nemzeti Megmentési Front szükségesnek véli az egyéni és kollektív nemzeti jogok és szabadságjogok alkotmányos garanciáinak kidolgozását. Biztosítani kívánjuk a nemzeti kisebbségek jogát, hogy politikai, társadalmi és szellemi életük problémáit saját demokratikus szervezeteik, az államhatalom, a közigazgatás, valamint a civil társadalom szerveibe a maguk soraiból jelölt, illetve választott képviselők útján oldják meg" stb.

Aki nem hisz a szemének, olvassa el az egész Nyilatkozatot kurtítás nélkül. Annyit azonban a kurtított szöveg alapján is látni lehet, hogy a Front az egész Nyilatkozatból két dolgot „ért" ma a legjobban: azt, hogy van nemzeti elkülönülésre irányuló megnyilvánulás, s azt, hogy nincsenek kollektív nemzeti jogok.

1991. május 22.

Gellért Sándor levele Tamási Áronról

ERŐS LÁSZLÓ

Április 12., csütörtök

A mohaszőnyegen töltött második éjszaka után kelünk útra. Most már nemcsak a fenyők koronája fölött, hanem köztük is eltűnik a kék égbolt. Kiérünk az erdő szélére.

Néhány méternyire tölünk folyóvíz. Öt-hat méter széles, nem túl erős a sodrása, de a túlsó partja meredek, valóságos agyagfal.

Gázlót keresünk, nem találunk. Jóska leveti bakancsát és belép. Hideg, köves, nem is mély, de nincs lehetőség a túlsó part megmászására. Hátha lejebb mégis átjutunk.

Követjük a bokor szegélyezte jobb partot. És megfeledkezünk a szokásos óvatosságról, felderitésről.

Ott állunk, néhány méternyire egy hídtól, egy német katonától, aki ránk szegzett géppisztollyal figyel. Nyakában fém előke, rajta a felirat: „Feldgendarmerie".

Biztosan társaim ereiben is meghűlt a vér, de most már szép nyugodtan — legalább is reméljük, hogy ezt a benyomást keltjük a németben — odamegyünk.

Ránkförmed, hogy mit keresünk ott. Jogosan kérdezheti, mert az országút pont ellenkező irányból vezet a hídra. Jóska ledarálja az eddig bevált szöveget, mire a német letorkol, hogy a magyarokat a környékről már elszállították Fürstenfeldbe és onnan vasúton az ország belsejébe.

További magyarázkodásunknak az vet véget, hogy motorkerékpáros küldönc érkezik és írást ad át a csendőrnek.

Melyikünk tette meg az első lépést? Mindenesetre szép lassan elindulunk az öt méternél nem hosszabb hídon át és hozzávetőleg további tíz méter után újabb hídhoz érünk. Ott Volkssturm sapkás öregek tevékenykednek, aknákat telepítenek.

Hátra sem nézünk, hanem megállunk és megkérdezzük az osztrákoktól, merre jutunk a polgármesteri hivatalba, hogy jelentkezzünk. Lemaradtunk a csoportunktól és Fürstenfeldbe szeretnénk jutni.

A volkssturmosok feltehetőleg azt gondolták, hogy rendben van a szénánk, hiszen a csendőr átengedett. A német pedig — ha utánunk nézett és látta, hogy beszélgetünk az öregekkel — szintén megnyugodhatott.

Az osztrákok azt ajánlják, hogy maradjunk az országúton, rövidesen látni fogjuk a falu templomtornyát és abba az irányba menjünk, ne jobb felé, mely a falu dombon levő házaihoz vezet.

— Szedjék a lábukat — hangzik a tanács —, mert az oroszok közel vannak, ki tudja, mikor indul az utolsó szerelvény Fürstenfeldből...

Sietünk is. Legalábbis addig, amíg az osztrákok látókörében vagyunk. Alaposan körülnézünk, nem szívesen találkoznánk újabb kíváncsiakkal. Pár száz méterről látszik az útelágazás, s a felfelé vezető fehér csík. Átvágunk a réten és az úttal párhuzamosan kaptatunk, amikor a főúton német teherautók állnak meg. Több katona száll le, köztük lányok is, nagy tekercseket raknak le és nekifognak a telefonhuzalok legöngyölítéséhez. Szorgalmasan dolgoznak. Velünk — alig húsz méterre vagyunk — nem is törődnek. Jól halljuk beszélgetésüket, nevetve ugratják a lányokat, incselkednek velük, közlik, hogy az érkező üteg közelében fognak szolgálatot teljesíteni.

Sietség nélkül — nem kis önfegyelem kellett ehhez — megyünk tovább. Az út erdőbe vezet, közelében, a fák között kapaszkodunk felfelé.

A domb gerincén szabályos utca. Házak egymástól néhány méternyire, kertek és kerítések választják el egymástól. Gyerekek, nők kíváncsian nézegetnek, öregek sehol — minden bizonnyal közülük kerültek ki az aknarakók.

Valami furcsa, de nem fenyegető van a jelenetben. Három elfogadhatóan öltözött hátizsákos fiatalember, de civilruhások.

Egyik házból negyven-ötven év körüli koromfekete hajú asszony jön ki, egy kisfiú szaladt be imént a kapun, ő jelezhette érkezésünket. Nagy, ijedt szemmel néz ránk, megállást int, majd beszalad a házba. Annak kapuján cégér: Giovanni d'Urso Uhrmacher — Orologiaio. Az asszony tucatnyi almával tér vissza s sietve átadja, majd szinte tuszkol, hogy menjünk tovább. Alig van időnk azt mondani, hogy danke. Ên még hozzátesszem: grazie. Mosollyal nyugtázza s búcsút int.

Hatással volt ránk a siettetés, alaposan kilépünk. Elmaradoznak a házak, az utcasor. Megművelt földdarabok, de sehol egy lélek a felfelé vezető úton.

Már régen a hátunk felől süt a nap, amikor a magaslaton tanyaépületet veszünk észre. Óvatosan közeledünk. Öregember ül a ház előtti padkán. Ferencz József-szakállával mintha régi képeskönyvből lépett volna ki. Érthető kíváncsisággal figyel bennünket, kiveszi szájából a pipáját és kérdez:

— Fiatalemberek, mit keresnek maguk itt?

A válaszra felélénkül:

— Ah, erdélyiek?! Nahát, én Temesváron szolgáltam a nagy háború előtt. Őmester voltam Ofelsége hadseregében. Nagyon jól éreztem magam ott. Milyen nagyszerű életünk is volt. De szép lányok sétáltak minden délután a Lloyd-soron...

Egészen elmélyed emlékeiben, majd visszazökken a jelenbe:

— Mit is akarnak maguk, junge Kerl?

Elmagyarázzuk, hogy szeretnénk hazajutni.

— Hát akkor figyeljenek jól rám. Én ismerem az egész környéket. Azon az úton, a mezőn át az erdőbe kell húzódniuk...

Elmondja az öreg, hogy a délelőtt egy zászlóalj német vonult attól balra egy dombra, amely uralja a falut és annak vasúti megállóját, a Lafnitz hídjait. Az oroszoknak feltétlenül ott kell áttörniök, hogy utat vágjanak Fürstenfeld irányába.

— Figyeljenek jól ide! Egy kiszáradt patakmeder, vízmosás van ott, az erdő mélyén. Húzódjanak oda. Ha szerencséjük van, akkor megúszák épségben...

Az öreg búcsúzóul még hozzáteszi: — Aztán üdvözöljék a szép temesvári lányokat.

Nem volt nehéz megtalálni az erdőt és mélyén a vízmosást. Kicsit nedves még a téli hótól, a nap sugarai nem hatolnak át a fák sűrű koronáján. Találunk egy viszonylag száraz helyet és elhelyezkedünk. Olyan meredek a fekhelyünk, mintha felemelt nyugágyon hevernénk. Köveket rakunk lábunkhoz, így nem fenyeget a lecsúszás veszélye. A német felderítőktől annál inkább lehet okunk tartani. Természetesen csak suttogunk, a legcsekélyebb zajt is igyekszünk elkerülni.

Már esteledik, most már igazán csak véletlenül akadhatnak ránk.

Nincs más tennivalónk tehát, mint várni, várni.

Alvásról persze szó sem lehet, hogyan is jönne álom szemünkre? Én álmodozom. Olvastam valahol, hogy halála pillanatában az ember szeme előtt filmszerűen elvonul egész élete. Ez feltevés, mert senkinek sem volt alkalma ilyen „filmről" hitelesen beszámolnia.

Tudatosan-öntudatlanul idézem gyermekkorom éveit, anyám meleg gondoskodását és az első világháború után a családi körbe visszatért és csak akkor megismert apám meséit nagyapjáról, a vándor ácsmunkásról, aki a székelyföldi Bözödújfaluról vetődött Nyitrára Ott, mint szombatost zsidónak tekintették. Erős Sámuel és Weisz Berta házasságából született a nagyapám. Kilenc gyermeke volt. Utolsó előtti a sorban az apám, az egyedüli köztük, aki visszakerült Erdélybe. A többiek mind Budapesten élnek.

Színes egyéniség az apám, széles körű ismeretekkel rendelkezik, mondanivalóját szereti görög és latin idézetekkel tarkítani. Kedvenc eleme a sport, ő szerkesztette a tiszavirágéletű *Sporthirlap*ot, az első erdélyi sportszaklapot és terjedelmes tanulmányt írt az erdélyi sportmozgalomról dr. Mező Ferenc olimpiai bajnok *Sportlexikon*jába. Éveken át elnöke volt a Hágibor sportegyletnek.

Arra tanított, hogy az embernek mindig uralkodnia kell indulatain, kudarc esetén magában kell keresnie a hibát, nem pedig a körülményekben és mindig küzdenie, harcolnia kell. Összeszorított fogakkal, de harcolni az utolsó leheletig. Mindig betartva a fair play szabályait, nem csupán a sportban, hanem az élet minden területén. Si fractus illabitur mundus, impavidum ferient me ruinae.

A világ valóban kimozdul sarkaiból, olyan féktelen, fülsiketítő ágyúdörgés töri még az est csendjét. Jobbunk felől szünet nélkül lőnek, rövid intermezzo után sorozatvetők okádják a tüzet, szinte a fejünk felett. Nyomjelző lövedékek színes paraboláit követjük, valahol a közelben csapódnak be, tőlünk balra. Azután ismét rákezdenek az ütegek, újból géppuskák kattogása, talán órákon át.

De válasz érkezik balról is. Ugatnak a géppuskák, a színes tűzijátéknak német részről is akadnak résztvevői. Az erősségük azonban nem összehasonlítható. Még akkor sem, ha néha egy-egy üteg — talán a délelőtt azokhoz vezették a telefonhuzalt — beleszól a hangversenybe.

Ha megfeledkezhetnénk arról, hogy egy eltévedt acéldarab végezhet velem-velünk, akkor talán valami lenyűgözőt is találnék a tűzpárbaj látványában.

Félelmet nem érzek, a haláltól különben sem féltem eddig sem, csupán a nyomorék sorstól rettegek. Az elmúlt napok azonban a szabadság soha azelőtt nem tapasztalt biztonságával töltöttek el. Megmagyarázhatatlan, de biztosan tudom, nem is történhet bajom.

De mi lehet vele? Ki tudja, milyen szenvedésekben volt és van része? Kibírta-e a sok megaláztatást és éhezést?

Bárcsak odaadhatnám neki az almát, amelyet most harapdálok...

Mintha a becsapódások ereje, koncentráltsága fokozódna amott balra. Szinte rázkódik a föld alattunk. A légnyomás felkavarja a már elszáradt leveleket, lassan ereszkednek alá és paplanként terülnek ránk.

A Zalaegerszegen látott paplanok jutnak eszembe. Azon a decemberi éjszakán, amikor a téglagyárba vittek, hogy kiemeljük az agyaggödrökből az elhullott állatokat. A fagyott marhákat kézzel nem lehetett megragadni, kötelet nem adtak, centikre sem tudtuk elmozdítani. Ekkor egy helybeli honvéd jó tanácsot adott: — Menjenek csak oda a téglaszárítókhoz, találnak ott zsidó holmit, rongyokat, hozzák csak ide.

Miért nem vitték magukkal tulajdonosaik? Miért hagytak a helybeliek néhány ép paplant és pokrócot a deportáltak bevagonírozása után? A leterített paplanokkal kinnal, keservesen kiemeltük az állati hullákat és teherautókra raktuk. A városon kívüli húsárugyárban emeltük le és vonszoltuk be a vágóba. Szörnyű éjszaka volt...

A szinte megfogható csendre ébredek. Társaim is ébren vannak. Suttogva beszélgetünk. Úgy tűnik, hogy a csata véget ért. Várjunk virradatig.

KIRÁLY LÁSZLÓ

MONDATOK

Szép beszéd — '91

Vándorvetélkedő, mely nem csupán vándorolt a legsötétebb években — tartalmát és lebonyolítási körülményeit tekintve —, hanem szinte bujdokolt.

Annál nagyobb az elégtétel, hogy túlélte a fenyegetettség hosszú éveit, hogy a szervezők nem fáradtak bele a munkába, nem húzták le fásultan a redőnyt.

Kitartásuk így lett példamutató, a kultúrához őszintén és szervesen kapcsolódók — végül is természetes — kitartása, mely évente lángra lobbantotta, ha csupán néhány órára is, az együvé tartozás bátorító, útmutató fáklyáját.

Most épp Szovátán ülünk egy jégveremben — a Sóvidéket és a Kisküküllő mentét képviselő gimnazisták meg középiskolás versenyzők —, s hirtelenében nem is tudom, tulajdonképpen ki a „gazdánk".

Talán a Bernády Művelődési Egylet, mely igen szép lendülettel látott munkához ebben a városban, melyet oly kitartóan és fenyegetően próbált kékre mázolni a diktatúra néhány jól képzett képviselője. Az Egylet, mely már a város különleges helyzeténél fogva is központi helyet foglalhat el egy vidék művelődési életében, ha önös érdekek miatt — és jó magyar szokás szerint — szét nem veri idővel önmagát. Vacogunk tehát a színpad előtti aszalnál, de tartja bennünk a lelket az öröm és a minden versenyek előtti lámpaláz.

A művelődési ház nagyterme még ilyen mostoha körülmények között is majdnem telve, és bíráló bizottságra valójában nem is lenne szükség, a taps jelzi a tulajdonképpeni értékrendet.

S az igazság az: itt mindenki nyer, mert minden perc, minden pillanat, melyet anyanyelvünk szépségeinek fölmutatására szánunk, tiszta nyereség, különösen ebben a nyelvileg egyre sivárabbá váló időben. A „szakma" persze nőiesedik, tele a színpad ropogósra keményített-vasalt székelyruhás gyereklányokkal, akik néha remegő hangon, néha meglepő biztonsággal adják elő a — szavalatot, prózai szövegmondást, ismeretlen szöveg fölolvasását magába foglaló — verseny versszakait, bekezdéseit.

Kányádi, Dsida, Áprily, Horváth István, Sütő, Magyari — szinte megdöbbenünk, amikor valaki Szentimrei Jenőtől mond verset — hogy kerül ez ide?! —, és ámulatunk még nagyobb, amikor egy hölgy Szilágyi Domokostól mond el egy — novellát.

Úgy tetszik, tudomásul kell vennünk, hogy e jókora vetélkedő csapat számára nem létezik Lászlóffy Aladár, Páll Lajos, Farkas Árpád, a költő Szilágyi Domokos, Vásárhelyi Géza, Szőcs Kálmán, Szőcs Géza, Markó Béla; a valóban fiatal Kovács András Ferenc meg egyenesen meg sem született.

Nem tudom, jelenség-értékű-e ez a véletlen, mégis érdemes lesz odafigyelni, különben ülhetünk abban a megnyugtató tudatban, amelyet egyik Erdélyből távozott „zseniális" hazánkfia sugallt, s mely szerint innen már úgyis mindenki elment, aki valamit is számított.

Még szerencse, hogy Sütő, Kányádi maradt.

Elnézem én ezeket a didergő, kitartó lányokat, hallgatom a soha-itt-nem-hallott Psalmus Hungaricust, melyet apám adott a kezembe valamikor félve, most pedig szabadon mondható — s bár tudom, hogy egy pillanatra becsapom magam, mégis kikapcsolom a külvilágot, belehullva a Dsida-vers mélységeibe.

Sajnálom, bizony fejhorgasztva sajnálom távozott-elűzött igazember barátaimat, de a kövér füvek után gázoló ökreink bőgése valahogy nem jut a lelkemig.

Vándorvetélkedő — nem tudom, hány ilyen tájegységhez kötött változata van e szépbeszéd-versenyeknek —, de talán nem botorság arra gondolni, hogy ha derülne egy csöppet — anyagilag is — fölöttünk az ég, érdemes lenne évente megrendezni ennek országos változatát is.

Egyik legnagyobb kincsünkről, fegyverünkről, megtartó kötelékünkről van szó. Már mindenki elolvasta az ajándékba kapott könyvet, ágya fölé szegre akasztotta a Petelei-plakettet, s talán arra gondol: érdemes lesz eljönni jövőben is.

Erre gondolok magam is, erre gondolva küldön minden résztvevőnek Orbán-napi didergő köszönetem és üdvözletem.

MOHÁS LIVIA

Mint az eldobált, fagyos palackok

1942 februárjában Iwanowka környékén újabb partizánmozgalom kezdődött. Kiküldtek ellenük egy magyar egységet: rádióállomással s néhány gyatra géppuskával. Közöttük volt László-Ottó is. Végigportyázták az erdőt és egy-két kisközséget. Február 9—10-re virradóan Iwanowka keleti szegélyén éjszakáztak. Zuhogott a hó. Hajnalban partizánok törtek elő az erdőből: hatszáz fő, aknavetőkkel, gránátvetőkkel, géppuskákkal. A túlerő elől már nem lehetett visszavonulni, a partizánegység egyik fele a különítmény hátához került. A magyarokat bekerítették. Kínlódva utat törtek néhányan a község délnyugati szegélyére, védőállást foglaltak el, és kitartottak, amíg az erősítés megjött. A partizánok visszahúzódtak az erdőbe, halottjaik és a magyar katonahalottak szétszórva feküdtek körbe-körbe a község határában, mint az eldobált, fagyos palackok dárdók hajnalán.

Az utolsó Rozsovics fiú élete itt, Iwanowka környékén lezárult. Belefagytak szemébe a képek, amelyeket a többiek hazacipeltek a háború után, és ma is hurcolnak magukban, noha feledésbe kényszerítenék a látványt: az országutak fogvacogtató szürkületét, az égre kirajzolódó lebegő testeket, a félrebillent fejű akasztottakat, partizánokat és ezek vadászait, zöld parolikkal...

László-Ottó akkor kapott találatot, amikor a bekerítésből maga is megpróbált kitörni a község délnyugati szegélyéhez. Zuhogott, zuhogott a hó, akár valaha apjának, Sándornak, baljós álmaiban.

Mintha megfeszítve röpült volna a tájban, szétvetett karokkal, függőleges testtel, acélsisakja a tarkójára csúszott, jobb kezéből a fegyver lehullott, a bal kar is oldalra csapódott, akár egy nagy madár toll nélküli szárnya. A nem tudni meddig tartó hűvös repülésben nem fogta fel a halál közelét. A „nem tudás" állapot mégsem adatott meg. Mert amint röpülés után arccal beleterült a hóba, lassan felszmélt, és még visszautasította, tagadta a gondolatát is saját halálának.

— Csak feküdni kell itt a puha párnákon — parányi hajók, madarak, sótartók, papírforgók úsztak a paplanon, valamennyi fehér volt, de a papírforgók lapátján — különös —: nem látszottak a Magyar Cserkész nyomdai betűi.

— Hófehér a madár, a hajó, a sótartó — számolgatta őket, mintha lajstromozna. Közben odaszivárgott egy rémült bizonytalanságérzés, amely László-Ottó életében eleddig ismeretlen volt. Aztán ez a soha meg nem élt bizonytalanság fokozódni kezdett, dagadt, terebélyesedett, sűrűn és gyorsan benőtte, mint a hisztérikus vérborbolya az elhagyott kertet.

— Mintha ez már vérborbolya lenne vagy talán ez az a téli meténg itt, az a kiirthatatlan? — lehajolt hozzá, hogy végre egyszer közelről megnézze.

— Örökzöld erdőalji növény, fényes a levele, és tavaszra majd kihajt, kék virágokat virágzik. — Ez a szemlélődés kissé megnyugtatta. Mintha bepótolt volna valami fontosat.

Aztán árnyék vetült a téli meténgre (vagy a vérborbolyára), és újra kezdődött a rémületbe tartó bizonytalanság, de most már a burjánzás megállíthatatlan lett, tartott, egyre csak tartott, tornyosult, eszeveszett pánikba felhabzott, ekkor László-Ottó őrült félelemmel és iszonyú energiával feldobta magát a hóból, de a hatalmas lendület csak arra volt elég, hogy a nyak kissé jobbra forduljon, s a moccanástól a rohamsisak széle rácsusszanjon a hóra *(kristályos hangokat hallatott)*.

Mintha egy gigantikus tenyér bele akarta volna préselni a hóba.

— Nem lehet igaz! — üvöltötte, de a táj csendes volt, még a nyöszörgését se hallotta senki.

— Csak nem? — és messziről vaslánc csikordult.

— Előretolt géppuskafészek. Alcázott ütegállás. Tankok. Vagy mégis inkább: most engedik le a vajai vár kapuját a fiúk, hamarost ugratni és száguldozni mehetünk a lovakkal — de a fémes csiszolódás csak a parolin lévő csillagok csúszkolódása volt a havon.

Ekkor új érzés, a lázadás kezdett el tombolni a mellében, amely ugyancsak ismeretlen volt, miként a bizonytalanság és a pánik, hiszen lázadnia se kellett soha semmi ellen, mindig mindenütt úgy fogadták be szép ívű kezével, szálas termetével, barna szépségével, ahogyan a szerencse gyermekeit szokták maguk közé vonni az emberek.

— Én nem! — üvölött, a nyírfák messziről visszasusogtak. László-Ottó vicsorogva küzdött, izzadt, fázadt, még iszonyú káromkodásokkal tombolt a hóban.

— Rohamjárőr, előre! Páncéltörő, előre! — és a súlyos tenyér alatt mozdulatlan volt. Anyjának, Bussa Máriának arca egy álcázott fedezék mögül odavillant egy percre, valami pillangós függönnyel bajmolódott éppen, de úgy nézett rá, mintha nem látná. A papírból készült hajók, madarak, forgók és sótartók nagyra növekedve lassan a látóhatár peremére úsztak és lebuktak.

— Még ne! — üvöltött némán, viaskodott a reményért, újra trágár szavakat dobálva az égre, és ekkor meghallotta a régi huppantók szütyköllő hangját, a nyári eső utáni sárpalacsinták iszapos szörcsölését, és félig hunyt pilláin át látta, hogy arca előtt egy vértócsa növekszik.

Ekkor elült a tombolás. Egy jelentős lovas megállt, messze innen, a látóhatár szélén. László-Ottóra rátört a teljes magányosság. A kireketszettség, a megsemmisülés bizonyossága, és a haldoklástól kancsalító szemek e percben újra visszanyerték az egyenességüket, megjelent bennük: a tiszta tudomásulvétel. Már feküdt csendesen. Magát megadóan, ahogyan az őstorménfa alatt a szerelmeskedések után, Csermely Ilonka karjában könnyű hajnalokon, amikor a madárkórus éppen felhangzott a szatmári réten. Az ekkor elkövetkező nyugodalmas percekben (órákban?) többet látott, mint eddigi életében talán. Nem képszerűen látott, nem úgy pergett le a szatmári gyerekkor, a ciszterekénél töltött fegyelemiskola, a szagosbükkönyös érintés, a katonáskodás, a „nehézgéppuskát tüzelőállásba!", a „támadás az orvlövészek ellen!" és Zina mosolya, ahogyan a filmeken szokásos, hanem: egyszerre tudta magát csecsemőnek, gyermeknek, férfinak, s amennyi gyönyörűséget és fájdalmat eddig elosztva az életében átélt, az most a zsigereiben mind összehalmozódott. Mintha tudajdonképp semmi más, csak pontosan ugyanaz történnék benne, ami az életben mindig: pusztulások és ujjászületések, *a körforgás*, de mindez most gyorsabban, élhetőbben és érzékelhetőbben. S egy pontba sűrűsödve a nők: Bussa Mária, Márta, Csermely Ilonka és Zina, de ők sem képekben éltek, hanem egyetlen meleg, rózsaszín fényű gömbként érzékelte őket, és mind közt talán az volt a legérdekesebb, hogy tömény nagy hullámszerűségében megjelent a lovakon száguldás élménye.

— Most ezek elvesznek, de tulajdonképp mégsem, sohasem — mintha a végtelen vált volna tudatossá itten.

— Óvatosan kifejtem gyökereimet a lila liátriszok közül, kiemelem őket a fehér gyöngyajak közül, lassan és csendesen, mert úgy hallottam egyszer, hogy a férfinak csendben kell meghalni.

— Talán — úgy hisszük — jobb is, hogy a röpülés után a „nem tudás" állapotot nem adták meg neki az istenek. Kihordta, megérlelte, megszülte a maga halálát, vagy fordítva: őt érlelte meg a saját halála, lényeg az, hogy kiállta a sivatagos próbát. A nyírfák meghajoltak a hóviharban. László-Ottó ekkor egyre terjedő erős vaniliaaromát érzett, és elérkezett számára az időtlenségszakasz. Az volt az utolsó mondata:

— Milyen jól élni — furcsa, hogy jelen időben mondta.